

Tvangsekteskapssaker i hjelpeapparatet

Omfang og utfordringer

Anja Bredal og Lill Salole Skjerven

Senter for kvinne- og kjønnsforskning
Universitetet i Oslo
2007

**UNIVERSITETET
I OSLO**

Senter for **kvinne-
og kjønnsforskning**

INNHold

FORORD	4
---------------------	----------

SAMMENDRAG	6
-------------------------	----------

1 INNLEDNING	12
--------------------------------	-----------

1.1 OM RAPPORTEN	13
---------------------------	----

1.2 OPPDRAGET	15
------------------------	----

1.3 MÅLSETTINGER	16
---------------------------	----

2 METODE	18
----------------------------	-----------

2.1 KARTLEGGING HOS SPESIALISERTE INSTANSER	18
--	----

2.2 SPØRREUNDERSØKELSE I BARNEVERNET	19
---	----

2.3 DATA FRA ANDRE OFFENTLIGE INSTANSER	23
--	----

3 IKKE-STATLIGE HJELPEINSTANSER	25
---	-----------

3.1 SEIF	26
-------------------	----

3.1.1 EGEN REGISTRERING OG TALL FOR 2005	26
---	----

3.1.2 VÅR GJENNOMGANG AV SAKER I 2006	29
--	----

3.2 RØDE KORS-TELEFONEN OM TVANGSEKTESKAP	34
--	----

3.2.1 EGEN REGISTRERING OG TALL FOR 2005	35
---	----

3.2.2 VÅR GJENNOMGANG AV SAKER I 2006	39
--	----

3.3 MiRA RESSURSSENTER	44
---------------------------------	----

3.3 KRISESENTERNE	46
----------------------------	----

4 DET OFFENTLIGE HJELPEAPPARATET	50
--	-----------

4.1 BARNEVERNET	50
--------------------------	----

4.2 DET KOMMUNALE BARNEVERNET	51
--	----

4.2.1 SAKER	51
----------------------	----

4.2.2 KOMPETANSE	56
---------------------------	----

4.2.3 SAKENES ART	58
----------------------------	----

4.3 STATENS FAGTEAM FOR BARNEVERNET	62
--	----

4.3.1 SAKER	62
----------------------	----

4.3.2 KOMPETANSE	64
---------------------------	----

4.4 FAMILIEVERNET (OSLO)	65
-----------------------------------	----

4.5 RÅDGIVER- OG SKOLEHELSETJENESTEN (VGS OSLO)	67
--	----

4.5.1 SAKER	67
----------------------	----

4.5.2 KOMPETANSE	69
---------------------------	----

4.5.3 IKKE TVANG PÅ ”STATUSSKOLER”?	69
--	----

4.6 HELSESTASJONER FOR UNGDOM (OSLO)	70
---	----

4.6.1 SAKER	71
----------------------	----

4.6.2 KOMPETANSE	72
---------------------------	----

4.7	UTENRIKSSTASJONER	73
4.8	UDIs KOMPETANSETEAM MOT TVANGSEKTESKAP	75
4.8.1	EGEN REGISTRERING OG TALL FOR 2005	75
4.8.2	VÅR GJENNOMGANG AV SAKER I 2006	77
<u>5</u>	<u>SAMLET VURDERING</u>	<u>83</u>
5.1.	SPESIALISERTE INSTANSERS REGISTRERINGSRUTINER	83
5.1.1	EKSISTERENDE REGISTRERINGSRUTINER	83
5.1.3	FORBEDRET/SAMORDNET REGISTRERING?	85
5.1.2	PERSONVERN	87
5.2	SAMLET DISKUSJON OM OMFANG	88
5.2.1	SAMMENSTILLING AV TALL FRA SPESIALISERTE INSTANSER	88
5.2.2	BARNEVERNETS TALL	91
5.2.3	ISFJELL OG MØRKETALL?	92
5.3	SAMLET VURDERING AV KOMPETANSE	96
5.4	HVA "ER" DET, OG HVA SKAL VI KALLE "DET"?	97
<u>6</u>	<u>ORGANISERING OG INNRETNING PÅ HJELPEAPPARATET</u>	<u>102</u>
6.1	TVANGSEKTESKAP OG "VOLD I NÆRE RELASJONER"	102
6.2	TVANGSEKTESKAP OG "VOLD OG OVERGREP MOT BARN"	104
6.3	DOBBELT MARGINALISERING?	106
6.4	HVEM SKAL GI HJELPEN?	107
6.5	HVA SLAGS HJELP?	111
<u>7</u>	<u>ANBEFALINGER OG TILTAK</u>	<u>114</u>
<u>8</u>	<u>LITTERATUR.....</u>	<u>119</u>
	<u>VEDLEGG.....</u>	<u>122</u>
1.	SPØRRESKJEMA TIL DET KOMMUNALE BARNEVERNET	122
2.	BREV TIL BARNEVERNLEDERE	124
3.	SPØRRESKJEMA TIL FAGTEAMENE	126
4.	BREV TIL FAGTEAMENE	128
5.	FRIVILLIGHET OG TVANG VED INNGÅELSE AV ARRANGERTE EKTESKAP. ER DET MULIG Å LAGE EN REPRESENTATIV UNDERSØKELSE?	130
6.	NOTAT OM FORSKNING PÅ AUTORITÆR OPPDRAGELSE OG KONTROLL AV JENTERS SEKSUALITET	152

Forord

I denne rapporten sier vi at tvangsekteskap er et overgrep som ikke er godt nok ivaretatt av det norske hjelpeapparatet. Til gjengjeld er det et problem som mange personer i og utenfor hjelpeapparatet er opptatt av, og brenner for. I rapporten beklager vi at tvangsekteskap fortsatt er et felt for spesielt interesserte. Dette er selvsagt ikke en kritikk av de menneskene som er spesielt interessert. Tvert imot vil vi benytte denne anledningen til å framheve det store engasjementet vi har møtt når vi kontaktet barne- og familievernet, helsesøstre og skolerådgivere, skoler, ambassader, advokater, krisesentre og andre ikke-statlige organisasjoner. De konkrete livshistoriene som skjuler seg bak begrepet tvangsekteskap er noe som bekymrer og engasjerer mange. Det betyr at det har vært lett å be om hjelp fra mennesker som har det mer enn travelt nok fra før, og det har vært et privilegium å få del i deres erfaringer og synspunkter.

Vi kan ikke takke alle ved navn, men noen må nevnes: Jorun Bøhn i Barne- og familieetaten Oslo kommune, Karin Berget Johansen i barnevernet i Drammen, barnevernspedagog Salve Bjorå, Wenche Jonassen NKVTS, advokatene Monica Lindbeck og Marte Bastiansen, Svanhild Vik, Edda Stang og Lars B. Kristofersen på NOVA, samt Linda Allertsen og Trygve Kalve i SSB. Marita Minell i Socialstyrelsen og Lasse Johansson i Västra Götaland Länsstyrelse har gitt oss del i svenske erfaringer, og Farwha Nielsen i den danske Landsorganisationen af kvindekrisecentre har vært en nyttig samtalepartner. Ikke minst vil vi takke de ansatte ved MiRA-Senteret, SEIF, Røde Kors-telefonen om tvangsekteskap og UDIs kompetanseteam mot tvangsekteskap for samarbeidet. Landets barnevernkontor skal ha takk for innsatsen med å besvare et spørreskjema som kunne være vanskelig å fylle ut. Gamle Oslo og Grorud barnevernkontor takkes for ekstra innsats. En helt spesiell takk går til Sidsel Hager i Buskerud Røde Kors og Nina Karstensen Bjørlo i Drammenspolitiet for mange nyttige innspill, og til Pernilla Bollman i NSD for utmerket service.

Flere personer har bidratt på forskersiden: Helene Toverud Godø var prosjektmedarbeider i første fase av prosjektet, mens Lill Salole Skjerven overtok fra august. Halvor Erikstad har hjulpet til med registrering av saker og redigering av rapporten. Gunnlaug Daugstad har skrevet det meste av notatet ”Frivillighet og tvang ved inngåelse av arrangerte ekteskap. Er

det mulig å lage en representativ undersøkelse?” som følger som vedlegg til rapporten. En stor takk til dere alle for samarbeidet, og en særlig takk til Lill som har bidratt mest og som derfor står som medforfatter av rapporten. Jeg vil imidlertid understreke at jeg som prosjektleder har ansvar for helheten og vurderingene i prosjektet.

Helt til slutt vil vi takke Barne- og likestillingsdepartementet som ga oss oppdraget, samt Karin Stubberud Stey og Lise Grette for hyggelig samarbeid.

Oslo, januar 2007

Anja Bredal

Sammendrag

Barne- og likestillingsdepartementet har ønsket å kartlegge omfanget av tvangsekteskap i Norge for å kunne styrke hjelpetilbudet og forebyggende tiltak. Denne rapporten inngår som et ledd i dette arbeidet. Vårt prosjekt har søkt å kartlegge omfanget av tvangsekteskapsaker og relaterte problemer i noen deler av hjelpeapparatet, samt beskrive noen sentrale aspekter ved sakene og ved hjelpeapparatets håndtering av dem. Fokus er på årene 2005 og 2006.

Datagrunnlag

Rapportens hovedmateriale er en enkel spørreskjemaundersøkelse i det kommunale barnevernet (svarprosent er 73 %) og blant statens fagteam for barnevernet, samt en kartlegging av saker hos tre såkalte spesialiserte instanser; UDIs Kompetanseteam mot tvangsekteskap, Selvhjelp for innvandrere og flyktninger (SEIF) og Røde Kors-telefonen. Disse driver krisehjelp og rådgivning under overskriften ”tvangsekteskap” og er kjent for å publisere årsoversikter over sine saker, som ofte anvendes av mediene som indikasjoner på omfang av tvangsekteskap. For øvrig er data innhentet fra: Seks familievernkontor i Oslo, helsesøstere og skolerådgivere ved ti videregående skoler i Oslo, helsesøstere ved ni helsestasjoner for ungdom i Oslo, ni norske utenriksstasjoner, MiRA-Senteret, samt krisesenterstatistikk. Kartleggingen viser at mange mener dette er et aktuelt og viktig tema, men at det er vanskelig å telle saker. Tallene skal derfor tolkes med forsiktighet.

Lite tvangsekteskap i barnevernet, flere saker om kontroll av jenters seksualitet

Når det gjelder ”tvangsekteskapsrelaterte saker” har barnevernkontorene hatt befatning med 45 barn i 2005 og 18 i de ti første månedene av 2006; til sammen 63 barn. Jenter er i klar overvekt med 83 %. Barn med foreldre fra Irak, Pakistan og Somalia utgjør over halvparten av disse barna, med omtrent like stor andel fra hver gruppe.

Når det gjelder saker knyttet til ”autoritær oppdragelse og kontroll av jenters seksualitet” oppgir kontorene at de har hatt befatning med til sammen 98 barn i 2005 og 115 i de ti første månedene av 2006. Slår vi sammen de to sakstypene, får vi et totalantall på 276 berørte barn i perioden vi har undersøkt, 143 i 2005 og 133 i de ti første månedene av 2006. Hele 77 % hører til kategorien ”autoritær oppdragelse og kontroll av jenters seksualitet med sikte på å bevare familiens ære”. De langt fleste av disse barna er jenter. Tallene inkluderer hele

spekteret av saker fra de der det kun er kommet bekymringsmelding til saker der det er foretatt omsorgsovertakelse.

Tabell 1: Samlet oversikt over tvangsekteskapssaker og saker knyttet til autoritær oppdragelse og kontroll av jenters seksualitet i det kommunale barnevernet. Antall barn				
	2005	per okt 2006	I alt	Andel (%)
Tvang	45	18	63	23
Autoritær/Kontroll	98	115	213	77
I alt	143	133	276	100

Viktig tema i andre etater, men få tall

Familievernnet har i dag få henvendelser som kan regnes som tvangsekteskapsrelaterte.

Familievernkontorene i Oslo er imidlertid opptatt av problematikken og mener at deres kompetanse på konflikthåndtering i familien er svært relevant i slike saker. Rapporten gir sin støtte til at familievernnet i større grad trekkes inn ved konflikter mellom unge og foreldre, under forutsetning av at den fysiske og psykiske sikkerheten til den unge ivaretas.

Også ved videregående skoler og helsestasjoner i Oslo får man henvendelser fra unge som sliter med giftepress, men flere helsesøstre mener streng og kontrollerende oppdragelse er et vel så stort problem som tvangsekteskap. De fleste henvendelsene kommer fra jenter, men også gutter er berørt. Ungdommene som kommer til samtale hos helsesøstre opplever ofte et stort lojalitetspress fra familien, og de sliter med å finne utveier som ikke medfører brudd med familien. Det konkluderes med at helsesøstre, rådgivere og lærere i den videregående skolen bør forberedes bedre på å møte dette problemet. Ikke minst må disse yrkesgruppene få hjelp til å "se" unge som sliter og ikke bare vente på at den unge selv tar kontakt. Av de norske ambassader som har oppgitt data, er det kun Islamabad som rapporterer om jevnlig befatning med unge som utsettes for tvangsekteskap.

Ulike sakstyper hos spesialiserte instanser

Materialet som ble gjennomgått besto av 64 "krise-krise-saker" hos SEIF, 172 "konkrete henvendelser" hos Røde Kors-telefonen og 114 "saker" hos UDIs kompetanseteam i 2006. Det viste seg at Røde Kors var involvert i 49 av Kompetanseteamets saker. Utover dette fant vi lite dobbeltregistrering. Det store flertallet av saker og henvendelser gjelder jenter og unge

kvinner. Pakistan og Irak peker seg ut som de klart vanligste landbakgrunnene hos samtlige instanser. Mellom 67 og 90 % av de berørte personene er mellom 15 og 25 år.

Kartleggingen har tatt utgangspunkt i den enheten som instansen selv opererer med som viktigste kategori i egen statistikk, og avgrensningen av denne enheten ("sak") varierer mellom instansene. Dette skyldes primært at instansene har forskjellige roller og arbeidsmåter, og dermed også forskjellig grunnlag for registrering og statistikk. En gjennomgang av instansenes registreringsrutiner viser klare forbedringspunkter, men det er ingen grunn til å hevde at instansene driver bevisst oppblåsing av tallene.

Tabell 2: Samlet oversikt over spesialiserte instanser. Antall saker/henvendelser og antall individer fordelt på kjønn. 2006						
	UDIs Komp.team		Røde Kors		SEIF	
Antall "saker"	114 "saker"		172 "konkrete henvendelser"		64 "krise-krise-saker"	
Antall berørte individer	128		184		74	
Kjønn (antall)	☐ 114	☐ 14	☐ 159	☐ 25	☐ 61	☐ 13
Kjønn (%)	☐ 89	☐ 11	☐ 86	☐ 14	☐ 82	☐ 18

MiRA-Senteret rapporterte om 66 saker i kategorien "tvangsekteskap med behov for oppfølging" i de første 10 månedene av 2006. Krisesentertallene for 2006 er ikke klare, men i 2005 ble det registrert 64 beboere som oppga tvangsekteskap som årsak til første opphold.

Betydelige mørketall er sannsynlig

Diskusjonen om tall har en todelt konklusjon: For det første; eksisterende tall på saker kan samlet sett ikke sies å være tilfredsstillende mål på omfanget av unike individers konkrete problemer. Dette er ikke et stort problem så lenge man tydelig opplyser om tallenes begrensninger, noe det synes en del mot i dag. For det andre, og atskillig viktigere; det er sterke grunner til å anta at det faktiske tallet på reelle problemer ligger langt høyere enn disse tallene. Særlig er det solid grunnlag for å si at lavt saksomfang hos offentlige instanser ikke må brukes til å bagatellisere problemomfanget. Snarere er det en urovekkende indikasjon på

hvor lite dette systemet fanger opp. Dels handler det om at unge ikke ber om hjelp, dels at de ikke blir sett.

Stort behov for og ønske om kompetanse

Resultatet fra kartleggingen av kompetansebehov i barnevernet, familievernnet og hos skolerådgivere og helsesøstere, er entydig. Disse instansene både trenger og ønsker mer kompetanse, men kvalifiseringen må i større grad tilpasses den enkelte yrkesgruppes behov. Det er også stort behov for å gå i dybden på komplekse problemstillinger og dilemmaer. Mange er engasjert i temaet og har opparbeidet betydelig praksiserfaring, men hjelpetilbudet er stadig altfor prisdelt tilfeldigheter og ”ildsjeler”. Mønsteret er at det særlig er de som har erfaring med problematikken som etterspør mer kunnskap. For øvrig påpekes et sterkt behov for metodeutvikling og profesjonalisering av arbeidet.

”Tvangsekteskap” for snevert

Begrepet tvangsekteskap peker mot en problematikk som er vanskelig å avgrense og avdekke, både som problem og som ”sak”. En hovedkonklusjon i denne undersøkelsen er at ”tvangsekteskap” ofte blir et for snevert fokus. Det er på tide å fokusere på et bredere problemkompleks som kan kalles ”strengt autoritær og patriarkalsk oppdragelse med sikte på å bevare familiens ære og særlig døtrenes seksuelle ærbarhet”. Unge som trenger hjelp må få flere ”knapper” å trykke på.

Autoritær oppdragelse og kontroll av unge kvinners seksualitet

Kontrollen kan bestå i strenge regler, overvåking, og sanksjoner ved brudd på normer, men også i frykten for potensielle reaksjoner. Til kontrollens mekanismer og metoder hører et bredt spenn av fysisk og psykisk vold, inkludert trusler om vold, trakassering og krenkelser, trusler om og reell utestengning fra fellesskapet, samt ”emosjonell utpressing”. Den mest alvorlige volden omfatter drap og press til selvmord. I tillegg til tvang til ekteskap, handler det om forbud mot å ha kjæreste eller guttevenner i det hele tatt. For kvinner som er gift handler det for noen om tvang til å bli i ekteskapet mot sin vilje og om å tåle vold og overgrep i ekteskapet fordi familien(e) motsetter seg skilsmisse. Sagt på en annen måte, gjelder dette problemfeltet foreldre som begrenser sine barns rett til selvbestemmelse, bevegelsesfrihet og deltakelse i samfunnslivet, samt retten til å ikke å bli utsatt for vold og andre krenkelser.

Marginalisert tema for spesielt interesserte i ikke-statlig sektor

Arbeidet med undersøkelsen har synliggjort noen overordnede svakheter ved dagens hjelp til unge som blir utsatt for tvangsekteskap, vold og kontroll. Etter 10 år på den politiske dagsorden, er tvangsekteskap fortsatt et tema for spesielt interesserte og spesielle tiltak, et tema som i hovedsak håndteres på siden av det offentlige, ordinære hjelpeapparatet. Feltet er dominert av prosjektbaserte, ad hoc tiltak i regi av ikke-statlige organisasjoner. I rapporten spør vi om det er ansvarlig av norske myndigheter å overlate hovedansvaret for så alvorlige overgrep og farlige situasjoner til ikke-statlige organisasjoner. Dette er ikke ment som en kritikk av organisasjonene, men som en sterk oppfordring til å få på plass en helhetlig og bærekraftig satsing i det offentlige hjelpeapparatet. En slik omlegging vil ikke overflødiggjøre organisasjonene, men deres rolle vil bli mer å være et supplement og kritisk alternativ til det offentlige.

Usynlig i voldssatsingen

Rapporten peker på en paradoksal kombinasjon av ”hypersynlighet” rundt tvangsekteskap i mediene, og tilnærmet usynlighet i det ordinære hjelpeapparatet. Særlig er det uheldig at disse volds- og undertrykkingsformene er blitt marginalisert innen policyfeltene ”vold mot kvinner i nære relasjoner” og ”vold og overgrep mot barn”, samt i barnevernet generelt.

Tiltaksapparatet mot ”vold i nære relasjoner” er primært rettet mot partnervold, mens datter- og søstervold er usynlig. Det hevdes at denne avgrensningen har resultert i en organisatorisk og kompetansemessig marginalisering av tvangsekteskap som overgrep. For barnevernets del etterlyses blant annet større fokus på mulige konflikter mellom hensynet til barnets beste på den ene siden og normene om foreldresamarbeid og tiltak på lavest mulig nivå på den andre. Man må i større grad erkjenne at barnevernets lovpålagte informasjonsplikt overfor foreldrene kan forårsake umiddelbar eskalering av trusselbildet i de mest alvorlige sakene.

Mer oppfølging etter brudd med familien, flere løsningsmodeller

Det er et langt stykke igjen før unge som frykter eller utsettes for tvangsekteskap har et fullverdig hjelpetilbud i Norge. Når det gjelder innholdet i hjelpetilbudet fokuseres det på to prekre ”hull”: 1. Manglende oppfølging av unge som bryter med familien, særlig med tanke på psykisk helse, og 2. Lite hjelp til de som ikke ønsker eller trenger å bryte med familien. Det trengs flere tilbud om konflikthåndtering i familien som alternativ eller som nødvendig supplement til å hjelpe den unge å bryte ut.

En rekke forslag til tiltak

Rapporten foreslår en rekke tiltak og grep for å forbedre hjelpetilbudet til unge og familier. Blant annet må Kompetanseteam mot tvangsekteskap styrkes og flyttes fra UDI til en etat med ansvar for vold i nære relasjoner. Koordineringen av kriseboliger må overføres fra ikke-statlige instanser til det offentlige, og det må snarest etableres en spesialisert barnevernsinstitusjon. I tråd med rapportens overordnede anbefaling, oppfordres departementet til å kartlegge autoritær oppdragelse og kontroll av jenters seksualitet, blant annet med basis i erfaringene fra en pågående svensk undersøkelse.

Som vedlegg til rapporten følger et notat om mulighetene for å gjennomføre en representativ spørreundersøkelse om forekomst av tvang i arrangerte ekteskap. Det argumenteres for at dette er gjennomførbart, men at de metodiske utfordringene vil være betydelige.

1 Innledning

La oss med én gang slå fast: Dette er *ikke* en rapport om hvor mange unge med etnisk minoritetsbakgrunn som blir utsatt for tvang når de inngår et arrangert ekteskap, og hvor mange som gjør det frivillig.¹ Det er en rapport om omfanget av *saker* som omhandler tvangsekteskap og relaterte problemer i noen deler av hjelpeapparatet, samt om noen aspekter ved sakene og ved hjelpeapparatets håndtering av dem. Fokus er på årene 2005 og 2006.² Dataene ble samlet inn i perioden mai 2006 til januar 2007.

Det primære oppdraget var å kartlegge omfanget av ”tvangsekteskapsaker” og kompetansen på feltet. Vi har konsentrert oss om barnevernet og tre instanser som har spesialisert seg på denne problematikken, men også innhentet data fra andre instanser. Det er ikke så mange tallene vi sitter igjen med, men det er ikke så overraskende. En generell tilbakemelding fra mange av de vi har vært i kontakt med, er at dette er et svært viktig og aktuelt tema, men at det er vanskelig å telle saker. Grunnene er flere, som vi skal komme tilbake til. Men de tilbakemeldingene vi har fått om slike problemer er viktige data. De er med på å underbygge noen viktige funn i vår studie, nemlig at:

1. Begrepet tvangsekteskap peker mot en problematikk som er vanskelig å avgrense og avdekke, både som problem og som ”sak”. Ved å navngi tvangsekteskap som overgrep, har det blitt mulig å sette det på dagsorden og gjøre noe med det. Våre data leder oss imidlertid til å etterlyse, og foreslå, flere begreper. Vi mener det er på tide å fokusere på et bredere problemkompleks som vi foreløpig kan definere som ”autoritær oppdragelse med sikte på å bevare familiens ære og særlig døtrenes seksuelle ærbarhet”.³
2. Tvangsekteskap er et tema som engasjerer. Begrepet vekker følelser og assosiasjoner som varierer fra instans til instans, og fra person til person. Kunnskapen om problemet varierer sterkt, på samme måte som folks forestillinger om hvor mange som rammes av tvang og

¹ Skillet mellom begrepene tvangsekteskap og arrangert ekteskap er et tilbakevendende tema som vi kort kommer inn på i vedlagte notat. Vårt utgangspunkt er at et arrangert ekteskap kan inngås frivillig eller ufrivillig. Fokus i denne rapporten er på de saker der noen, ofte den unge selv, opplever at den unge blir utsatt for et overgrep mot hennes eller hans vilje. Vi mener det er den enkeltes subjektive opplevelse som må legges til grunn. I noen tilfeller vil den unge ha behov for hjelp til å definere denne opplevelsen.

² Som vi kommer tilbake til i kapittel 2, varierer det mellom hjelpeinstansene hvorvidt vi har kartlagt saker i begge år, eller kun 2006.

³ Vi utdyper denne definisjonen i neste kapittel, og vi kommer tilbake til hva det ”er” og hva vi skal kalle det, i kapittel 5.

press i arrangerte ekteskap. Slike forestillinger er med på å prege avdekkingen og tellingen.

Til tross for klare begrensninger, mener vi at ”tellingene” har vært en viktig oppgave. For det første fordi vi nå sitter med noen tall fra barnevernet som vi ikke hadde tidligere. Disse skal imidlertid tolkes med forsiktighet, noe vi utdyper senere i rapporten. For det andre fordi kartleggingsarbeidet har gitt oss verdifull informasjon om mer kvalitative aspekter ved sakene og om hjelpeapparatets håndtering av dem. Jakten på tall og registreringsrutiner har gitt oss innblikk i noen strukturelle trekk ved hjelpeapparatet som det er grunn til å stille spørsmål ved. Denne kunnskapen har vært en mer indirekte konsekvens av det oppdraget vi har hatt, men vi har valgt å vie den forholdsvis stor plass i rapporten fordi vi mener det gjelder helt grunnleggende svakheter ved den hjelpen som gis. Kort sagt mener vi at tvangsekteskap i altfor stor grad er blitt et tema for spesielt interesserte og spesielle tiltak. Noen av årsakene til denne marginaliseringen utdypes mot slutten av rapporten. I denne omgang vil vi slå fast at det er et langt stykke igjen før unge som frykter eller utsettes for tvangsekteskap har et fullverdig hjelpetilbud i Norge.

1.1 Om rapporten

Som forskningsprosjekt tilhører dette de som særlig sikter mot å gi en øyeblikksstatus på et felt i rask endring. Noe av informasjonen vil gå raskt ut på dato, men er forhåpentlig nyttig her og nå. Hensikten er særlig å bidra til videre utvikling og forbedring. Vi har derfor lagt vekt på å gi mest mulig konkret, anvendelig informasjon til de som har eller bør få ansvar for å føre dette feltet videre. Og vi har foreslått noen måter å forbedre hjelpetilbudet på. Noen av disse forslagene følger fortløpende i teksten, men de fleste er samlet i et sluttkapittel for oversiktens skyld.

Rapporten skal leses av ulike grupper med ulike behov. Mange vil være interessert i de kvantitative resultatene, mens andre er vel så opptatt av de kvalitative analysene og diskusjonene. Noen er mest opptatt av én bestemt instans, mens andre er ute etter informasjon om tvangsekteskap som overgrep. Vi har forsøkt å ta hensyn til disse ulike behovene ved å dele rapporten inn i seksjoner som kan leses mest mulig uavhengig av hverandre. For å forstå begrunnelsen for hovedkonklusjoner og anbefalinger, må man imidlertid lese hele rapporten.

Som vedlegg følger notatet ”Frivillighet og tvang ved inngåelse av arrangerte ekteskap. Er det mulig å lage en representativ undersøkelse?” som står på egne ben.

Data i denne undersøkelsen er innhentet fra ulike deler av hjelpeapparatet. Vi kan skille mellom offentlige og ikke-statlige instanser på den ene side, og mellom ordinære og spesialiserte instanser på den andre. Tabell 3 viser hvilke instanser som, i større eller mindre utstrekning, inngår i studien:

Tabell 3: Instanser som inngår i studien		
	Ordinær/generell	Spesialisert
Offentlig	barnevernet, familievernnet, videregående skoler, helsestasjoner for ungdom, ambassader	UDIs kompetanseteam mot tvangsekteskap
Ikke-statlig	krisesentrene MiRA-Senteret ⁴	SEIF, Røde Kors-telefonen, MiRA-Senteret

Det vi i denne sammenheng kaller spesialiserte instanser, er tiltak som er spesielt rettet mot tvangsekteskap. Dette gjelder to prosjekt i regi av ikke-statlige organisasjoner; Selvhjelp for innvandrere og flyktningers (SEIF) prosjekt ”Mellom barken og veden” og Røde Kors-telefonen om tvangsekteskap. Og det gjelder UDIs Kompetanseteam mot tvangsekteskap som er forankret i en offentlig etat, men som ble startet i samarbeid med Røde Kors og så langt har hatt en ad hoc karakter. Vi har bevisst valgt å strukturere rapporten etter et hovedskille mellom offentlige og ikke-statlige instanser, for å synliggjøre det vi mener er et hovedtrekk ved hjelpeapparatets innretning i dag; at tvangsekteskap er et tema som i hovedsak håndteres på siden av det offentlige, ordinære hjelpeapparatet.

En siste ting før vi redegjør nærmere for oppdraget og prosjektets hovedmål: Mye av det som formidles her, er resultat av en sammenstilling av data, erfaringer og synspunkter fra de mange ressurspersonene vi har intervjuet. Noen av disse har vi lovet anonymitet. Andre skulle nok tvert imot ønske å bli sitert med fullt navn. Det er umulig å sitere alle, og vanskelig å

⁴MiRA-Senteret er plassert både som spesialisert og generell fordi organisasjonen ofte legger vekt på at deres arbeid mot tvangsekteskap er integrert i deres generelle arbeid med unge kvinner, og fordi de heller ikke mottar midler øremerket til såkalt krisehjelp. Se kapittel 3.

velge ut hvem som skal få plass. Med andre ord er det en utfordring å håndtere et slikt materiale så alle informanter blir fornøyd. Flere vil nok kjenne igjen det de har sagt, men det samme kan også være sagt av andre. Mange av de som kan noe om tvangsekteskap er nemlig samstemte i sine vurderinger, mens det også er noen uenigheter som går igjen. Både av disse og av praktiske grunner har vi valgt å referere navngitte enkeltpersoners utsagn i minst mulig grad. Vi ønsker ikke å ta æren for det andre har lært oss, men vi vil heller ikke risikere å gi noen ære for noe som en annen også har sagt eller ment. Når det gjelder for eksempel det enkelte barnevernkontor eller skolehelsetjeneste har det vært viktig at informantene skulle kjenne seg frie til å vurdere egen kompetanse og eventuelle svakheter uten å bli ”hengt ut”, i tillegg til at saksomfanget er så lite at antall saker generelt må regnes som potensielt sensitive data. Det er da heller ikke så interessant om den ene skolen er dårligere på å håndtere disse problemene enn en annen, i en situasjon der de aller fleste etterlyser mer kompetanse. Kort sagt har vi lagt vekt på å syntetisere det vi ser som noen felles erfaringer og anliggender, men vi har langt fra fått med alt.

1.2 Oppdraget

I statsbudsjettet for 2006 ble det satt av kr 500 000,- til å kartlegge omfanget av tvangsekteskap. I budsjett-teksten heter det at:

”Barne- og likestillingsdepartementet vil kartlegge omfanget av tvangsekteskap i Norge. Kunnskap om omfanget er et viktig grunnlag for å kunne utforme en forebyggende politikk.

Mange ulike aktører kommer i befatning med tvangsekteskapsproblematikk på en eller annen måte. Det mangler imidlertid retningslinjer for registrering og føring av statistikk. Dette er etterlyst fra flere hold, blant annet i ”Tvangsekteskap – En evaluering av mottiltakene” av Katrine Fangen (FAFO 2001) og fra Kompetanseteamet mot tvangsekteskap.”⁵

Spørsmålet ”hvor mange tvangsekteskap er det *egentlig*?” har vært diskutert lenge, og er uten tvil svært ønskelig å besvare. Samtidig er det vanskelig. Problemene skyldes primært selve tvangens vesen. Det dreier seg om et overgrep i nære relasjoner, og kartleggingspotensialet kan dermed sammenlignes med andre slike overgrep der mørketallsproblemet er stort. I voldsundersøkelser er det dessuten erfaring for at frafallet er særlig stort blant respondenter

⁵ St. prp. nr.1 Tillegg nr. 1 om endring av st. prp.nr. 1 om statsbudsjettet 2006

med etnisk minoritetsbakgrunn (Pape og Stefansen 2004). I tillegg er det uenighet om hvordan tvangsekteskap som overgrep skal avgrenses og temaet inngår i en politisert og polarisert debatt.

I utgangspunktet kan man se for seg to ulike tilnærminger til en kartlegging. De to er ikke gjensidig utelukkende, og begge innebærer metodiske og andre utfordringer:

1. En representativ spørreundersøkelse om forekomst av tvang i arrangerte ekteskap
2. En kartlegging av saksomfanget i hjelpeapparatet

I arbeidet med prosjektskissen ble det lagt vekt på å utrede realismen i tilnærming 1. Denne runden bekreftet at det er betydelige metodiske utfordringer, men at disse ikke nødvendigvis utelukker en undersøkelse. Man kan tenke seg ulike varianter, men samtlige ville kreve ressurser – både i tid og penger – som lå utenfor oppdragets ramme. Vi valgte derfor å kartlegge omfanget i de deler av hjelpeapparatet der vi antok det var mest realistisk å finne saker. Videre foreslo vi å utarbeide et notat som kunne brukes i forberedelsene til en eventuell framtidig spørreundersøkelse (se vedlegg, Daugstad og Bredal 2007).

1.3 Målsettinger

Studien har et tredelt hovedmål:

1. Kartlegge omfanget av saker i hjelpeapparatet og sentrale aspekter ved disse.
2. Undersøke eksisterende rutiner for registrering av slike saker, med sikte på å foreslå forbedringer og eventuell samordning.
3. Kartlegge hjelpenes vurdering av egen kompetanse og kvalifiseringsbehov.

Det overordnede siktemålet er altså å skape et best mulig bilde av *kjente* tilfeller av tvang, både i art og omfang. Eller sagt på en annen måte, å gi en situasjonsbeskrivelse av hjelpeapparatets befatning med og kompetanse på tvangsekteskapssaker.

Hovedmål 1: Vi har brukt tid på å finne ut hvor det fantes saker å telle, eller som *lot seg* telle. I prosjektbeskrivelsen valgte vi å fokusere på det kommunale barnevernet, UDIs

Kompetanseteam, krisesentrene og noen ikke-statlige instanser som vi allerede har gjort rede for. Familievernet i Oslo kom til etter ønske fra departementet. Siden har vi lagt til de statlige fagteamene for barnevernet, helsesøster- og sosialrådgivertjenesten ved ti videregående skoler i Oslo, helsestasjoner for ungdom i ti av Oslos bydeler samt ni utenriksstasjoner.

Hovedmål 2 er særlig myntet på det vi kaller ”de spesialiserte instansene”. Disse er kjent for å publisere årsoversikter over sine saker, som ofte anvendes av mediene som indikasjoner på omfang av tvangsekteskap. Som nevnt i statsbudsjettutdraget over, var oppdraget delvis begrunnet i en usikkerhet rundt hvilke registreringsrutiner som ligger bak disse tallene. Det var grunn til å anta at organisasjonene bruker noe ulike kategorier og verktøy, og muligheten for dobbeltregistrering har vært nevnt. I dette prosjektet har det derfor vært en oppgave i seg selv å undersøke aktørenes registreringsrutiner. Som for eksempel: Hva slags opplysninger brukes som underlag for statistikken? Hva er det som telles? Er datainnhenting og oppbevaring klarert i forhold til personvernlovgivningen? Blir samme sak registrert av flere organisasjoner?

Til slutt: Tvangsekteskap ble første gang omtalt i norske medier i 1992⁶, men oppmerksomheten ble først betydelig i siste halvdel av 90-tallet. Handlingsplan mot tvangsekteskap kom i 1998. I 2002 kom dokumentet ”Fornytt innsats mot tvangsekteskap – 30 nye tiltak”, og det er laget en statusoversikt for gjennomføringen per 1. januar 2006.⁷ På høsten samme år kom ”Handlingsplan for integrering og inkludering” med enkelte nye tiltak.⁸ Men etter ti år med tvangsekteskap på dagsordenen, er det på tide å gjøre opp en helhetlig status. Denne rapporten har ikke dette som hovedmål, men vil bidra med noen innspill. Vår kanskje viktigste anbefaling er at myndighetene må ta konkrete grep for å integrere arbeidet mot tvangsekteskap i det ordinære tiltaksapparatet mot vold i nære relasjoner.

⁶ ”Flyktet fra tvangsekteskap” av Hege Storhaug, Dagbladet 8. november 1992

⁷ ”Fornytt innsats mot tvangsekteskap – våren 2002. Statusoversikt per 1.1.2006”

⁸ ”Handlingsplan for integrering og inkludering av innvandrerbefolkning og mål for inkludering” (vedlegg til St. prp.nr. 1 (2006-2007) - Statsbudsjettet 2007).

2 Metode

Rapportens hovedmateriale er en spørreskjemaundersøkelse i det kommunale barnevernet og blant fagteamene for barnevernet, samt en kartlegging av saker i de spesialiserte instansene. I dette kapitlet redegjør vi særlig for framgangsmåten i disse to delundersøkelsene.

2.1 Kartlegging hos spesialiserte instanser

Når det gjaldt *SEIF*, *Røde-Kors-telefonen* og *UDIs kompetanseteam* ønsket vi å gjøre vår egen registrering av saker over et visst tidsrom, både for å få et inntrykk av grunnlaget for den eksisterende statistikken og for å kartlegge ulike aspekter ved sakenes innhold. Når vi bruker begrepet ”saker”, er det med et visst forbehold. Kartleggingen har tatt utgangspunkt i den enheten som instansen selv opererer med som viktigste kategori i egen statistikk, og avgrensningen av denne enheten (”sak”) varierer mellom instansene. Dette skyldes primært at instansene har forskjellige roller og arbeidsmåter, og dermed også forskjellig grunnlag for registrering og statistikk.

Primært ønsket vi tilgang til instansenes registreringsskjema og/eller journaler. Dette ble avslått av personverngrunner. Samtlige instanser vurderte at det å gi forskere adgang til de registrerte opplysningene ikke var omfattet av det samtykke de hadde innhentet fra sine brukere, og at det ville være for arbeidskrevende – og i flere tilfeller praktisk umulig – å innhente spesielt samtykke. På forslag fra SEIF ble vi derfor enige med de tre om en alternativ fremgangsmåte som i sin tur ble godkjent av personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskaplig datatjeneste (NSD). Registreringen ble foretatt i instansenes lokaler, og medarbeiderne ga oss muntlige opplysninger om sakene som vi fortløpende registrerte i et skjema. Registreringen ble foretatt for hånd, og opptellingen på flere variabler ble gjort umiddelbart etter registrering. Vi tok ikke med oss skjemaet i sin helhet ut av lokalene, kun de deler som ikke inneholdt indirekte identifiserbare opplysninger om de involverte individene. Framgangsmåten ble valgt for å begrense tiden for databehandling og -oppbevaring til et minimum av personvern hensyn. Vi ønsket i utgangspunktet å gjennomgå saker i 2005, for å kunne dekke et helt år, men fordi SEIF foretrakk 2006 og det generelt var lettere for informantene å huske de nyeste sakene, har vi registrert 2006-saker. Av praktiske årsaker ble

denne delen av undersøkelsen gjennomført så sent at vi med unntak av noen få uker hos SEIF likevel fikk dekket hele året.⁹

Gjennomgangen har dels generert noen tall, dels gitt oss et helhetsinntrykk av saksprofil og arbeidsmåte. Som vi skal komme tilbake til, viste skjemaet seg å være for omfattende, særlig for Røde Kors og Kompetanseteamets saker. Det varierer derfor noe hva slags tall vi gjengir for den enkelte instans.

I tillegg til de spesialiserte instansene har vi intervjuet medarbeidere ved MiRA-Senteret og fått lov til å presentere deres egen statistikk. Data om tvangsekteskap i krisesentrenes statistikk kommenteres også kort. Informasjonstelefonen i Drammen, som i sin tid ble drevet av Buskerud Røde Kors, er holdt utenfor registreringen av saker siden prosjektet ble lagt ned før den perioden vi konsentrerer oss om. Vi har imidlertid fått kvalitative innspill fra tidligere leder for prosjektet. Da vi kontaktet Rogalandsprosjektet mot tvangsekteskap, oppga de så få saker at vi heller ikke har gått nærmere inn i disse.¹⁰

2.2 Spørreundersøkelse i barnevernet

Vi ønsket å kartlegge antall saker relatert til tvangsekteskap ved landets kommunale barnevernkontor. Fordi vi visste dette var data som kontorene ikke allerede har registrert i noe system, og fordi det er en ny tematikk som mange ville ha problemer med å avgrense, la vi vekt på å innhente råd om fremgangsmåte. Vi var blant annet usikre på hvorvidt vi kunne be barnevernkontorene anslå antallet i ettertid. Dels fryktet vi at de ansatte ville synes oppgaven var for vanskelig og derfor unnlate å svare, dels at det noen steder ikke ville være tilstrekkelig kontinuitet i staben. Innledningsvis ønsket vi derfor å be kontorene registrere saker over et visst tidsrom på et skjema. Etter samtaler med en del barnevernsansatte og andre som kjenner barnevernet, valgte vi imidlertid å satse på et spørreskjema etter ”huske-

⁹ Registreringen ble gjort per 11.12.06 hos SEIF og for hele året hos Røde Kors og UDIs Kompetanseteam.

¹⁰ Rogalandsprosjektet drives av Internasjonalt Hus i Stavanger i samarbeid med Stavanger Kommune. Prosjektet startet 2002 og har fått økonomisk støtte fra BFD/BLD. I telefonintervju oppgis det at prosjektet hadde 3-4 saker i 2005, og 3 saker per oktober 2006. Alle disse sakene gjelder tvangsekteskapsproblematikk, men det er varierende grad av alvor. Flere av sakene har hatt gode utfall, ved at man har lyktes å skape dialog mellom foreldre og barn. Prosjektet definerer at deres hovedoppgave er å gi råd og veilede, og i noen tilfeller har de henvist videre til SEIF og Røde Kors-telefonen.

metoden”. Vi ble sterkt rådet til ikke å spørre lenger tilbake enn til 2005. Skjemaet ble for øvrig utformet i samråd med NSD.¹¹

Når vi først skulle henvende oss til barnevernkontorene, var det flere andre aspekter ved deres arbeid vi kunne tenke oss å spørre om. Ett av de klareste rådene vi fikk var imidlertid at skjemaet burde være kort.¹² Vi var derfor svært nøkterne med hvilke spørsmål vi stilte i tillegg til omfang av saker, og vi la kun til noen enkle spørsmål om kompetanse og kvalifiseringsbehov: Har noen av de ansatte deltatt på kvalifiseringstiltak? Hvilke behov har man med hensyn til kompetansebygging? Hvor henter man faglige råd i dag?

Vi konsentrerte oss altså om å be kontorene anslå saker og noen få aspekter ved disse. Men hva slags type saker var det vi ville at kontorene skulle telle og hvordan skulle vi formidle vår avgrensning på en mest mulig forståelig og entydig måte? Som vi var inne på i kapittel 1, bestemte vi oss tidlig for å telle to typer saker som vi stikkordmessig vil kalle ”tvangsekteskapssaker” (spørsmål 1-3 i spørreskjemaet), og ”autoritær oppdragelse og kontroll av unge kvinners seksualitet” (spørsmål 4).¹³ Den beste måten å forklare hvordan vi avgrenset og forklarte sakstypene, er å gjengi to lengre utdrag fra vårt informasjonsbrev til barnevernlederne.¹⁴

”En ”tvangsekteskapssak” er i denne sammenheng en sak der barnet/ungdommen er blitt presset til å gifte seg mot sin vilje eller det er en begrunnet frykt for at han/hun skal bli det. I flere tilfeller har den unge en kjæreste som de vet foreldrene ikke vil akseptere, og det er grunn til å tro at tvangsgifte blir ”løsningen” hvis dette blir kjent. Tvangsmidlene kan være både fysisk vold/ trusler om vold og/eller psykisk press (lojalitetsappeller, påminnelser om den unges ansvar for familiens ære etc). (...) ”

Vi vet at konflikter rundt partnervalg ofte inngår i et bredere problemkompleks der det handler om autoritær oppdragelse med sikte på å bevare familiens ære og særlig døtrenes seksuelle ærbarhet. Flere har tatt til orde for at ”tvangsekteskap” er en for snever avgrensning, og at begrepet ikke dekker tilfeller der problemet/konflikten ikke handler om partnervalg, men der barnet/ungdommen likevel har behov for hjelp. Det kan altså stilles spørsmål ved om det er riktigere å fokusere på den kontrollerende oppdragelsen mer generelt. Dette er noe vi ønsker å drøfte i prosjektet vårt. Vi er dermed også interessert i få et inntrykk av barnevernets befatning med det vi forsøksvis kaller ”problemer/konflikter i minoritetsfamilier knyttet til autoritær

¹¹ Skjemaet følger som vedlegg 1.

¹² Hjemdal og Stefansens undersøkelse av hjelpeapparatets registreringsrutiner mht vold, hadde en svarprosent på 44, noe de kommenterer som lavt. De forklarer dette dels med at deres spørreskjema var svært omfattende og detaljert (2003:11).

¹³ Noen ganger vil vi kun bruke ”autoritær oppdragelse og kontroll”.

¹⁴ Brev av 14. september 2006 til barnevernleder. Brevet i sin helhet følger som vedlegg 2.

oppdragelse og kontroll av unge kvinners seksualitet”. Vi tenker på saker der barnet/ungdommen opplever streng kontroll fra foreldre og eventuelt søsken når det gjelder bevegelsesfrihet, påkledning, sosial omgang og viktige livsvalg (som utdanning, jobb etc). Det kan for eksempel handle om at den unge ikke får lov til å omgås etnisk norske venner, blir holdt mye hjemme på fritiden, blir fulgt til skolen og passet på av brødre eller andre familiemedlemmer når de ikke er hjemme. Begrunnelsen er ofte en bekymring for at jenta skal bli en ”dårlig” jente eller bli ”for norsk”, men dette er ikke nødvendigvis uttalt. Noen ganger vil fysisk vold eller trusler være en del av bildet, andre ganger er det mer snakk om psykisk vold og press der den unge sliter med indre konflikter.”

Vårt viktigste hensyn var å lage en definisjon som ikke var for snever, blant annet fordi vi visste at denne problematikken generelt er vanskelig å oppdage. Tvangsekteskap er dessuten forbundet med visse svært dramatiske case-historier, med mye fysisk vold, og vi ønsket å få barnevernet til også å tenke på andre mindre åpenbare former for press. Som det framgår av sitatet over, valgte vi derfor å definere tvangsekteskapsaker som tilfeller der tvangen allerede har funnet sted eller der det er ”begrunnet frykt”, og vi har presisert at tvangen kan være psykisk. Vi koblet definisjonen til kjæresteri fordi vi vet at det ofte er en viktig ”ingrediens” i disse sakene. Endelig formulerte vi spørsmålet slik at vi ba om antall saker ”der tvangsekteskap har vært problematikken eller deler av problematikken”.

I tillegg ville vi altså introdusere en annen kategori saker, knyttet til det vi kan kalle tvangsekteskapenes ”bakteppe” eller ”omland”. Begrunnelsen vil vi komme tilbake til flere ganger, men i denne omgang henviser vi til sitatet over. Dette er en relativt omfattende forklaring av et spørsmål i et spørreskjema, men vi mente at det langt på vei handlet om å introdusere en ny kategori. Flere barnevernkontor ville gjenkjenne problematikken, men de ville ikke være vant til å ”telle den”. Vårt viktigste avgrensningsgrep var å koble autoritær oppdragelse med kontroll av jenters seksualitet, og så prøvde vi å bruke ord og eksempler vi trodde kunne være gjenkjennelige. Stikkordsmessig har vi beskrevet et mønster eller problemkompleks som i andre sammenhenger, for eksempel i Sverige, kalles æresrelatert vold. Vi valgte bevisst å ikke bruke dette begrepet siden vi dels mente det var for ukjent, dels for sterkt forbundet med begrepet ”æresdrap”. Når det gjelder andre grunner til at vi er tilbakeholdne med å bruke dette begrepet, henviser vi til kapittel 5.4.

Så til vår definisjon av ”en sak”. I barnevernstatistikken telles dels antall barn, dels aktivitet rundt barnet (undersøkelser, vedtak og tiltak). For oss var det ønskelig å gjøre begge deler. Vi spurte for det første om antall meldinger, henlagte meldinger, undersøkelser, henleggelser

etter undersøkelse og ulike gjennomførte tiltak i 2005 og 2006. Som vi skal se, vil det ikke være helt sammenheng mellom antall meldinger, henlagte meldinger og undersøkelser i et gitt år fordi vi har spurt om saker i 2005 og 2006. Dermed får vi ikke tatt høyde for at noen saker for eksempel kan være meldt i 2004 og undersøkt i 2005. Så ba vi barnevernet oppgi hvor mange barn som var berørt av disse meldingene, undersøkelsene og tiltakene. Det er dette tallet, antall barn, som er det mest interessante. Vi har bedt kontorene skille mellom antall gutter og jenter, og vi har spurt om barnets foreldres landbakgrunn.¹⁵ For å ikke gjøre oppgaven for omfattende for kontorene, begrenset vi disse spesifiseringene til tvangsekteskapssakene. Når det gjaldt den andre sakstypene, ba vi bare om antall barn. Også her ville vi sikre oss å få med alle ”nivåer”, så vi presiserte at de også skulle telle barn der det kun var melding.

Skjemaet ble sendt til samtlige 426 barnevernkontor i september 2006. De fleste kontorene som svarte har oppgitt saker per oktober, mens noen først fylte ut skjemaet i november eller senere. Vi hadde én skriftlig purrerunde, samt at blant annet Oslo-kontorene ble purret på telefon. Svarprosenten på 73 % må regnes som god. Tilbakemeldinger under purring viste at flere hadde valgt å ikke besvare fordi de ikke hadde vært borti problematikken i det hele tatt, til tross for at vi i følgebrevet understreket at vi også trengte å registrere ”nullene”. Det kan synes som om flere kontorer oppfattet undersøkelsen som noe som ikke angikk dem, fordi de ikke har ”sanne grupper” i sin kommune. Det er derfor grunn til å tro at det ikke finnes mange saker hos de kontorene som ikke besvarte skjemaet. Både kommentarer på svarskjemaene, i e-poster og på telefon viser imidlertid at mange er engasjert i temaet og har jobbet grundig med skjemaet.

På bakgrunn av det vi har sagt om avgrensings- og definisjonsproblemer, er det ikke overraskende at vi i enkelte tilfeller har vært i tvil om respondenten har fylt ut etter hensikten. I noen få, åpenbare tilfeller har vi tatt direkte kontakt med kontoret for å oppklare. I noen få andre, har vi registrert etter beste skjønn. Dette bidrar selvsagt til tallenes usikkerhet, men vi regner ikke problemet som så omfattende at det gir alvorlige utslag.

¹⁵ Her har vi valgt å følge SBBs kategorier som vi antok barnevernet var mest fortrolig med, og altså ikke brukt ”etnisk bakgrunn”. Som vi skal se har vi i ett tilfelle kun fått oppgitt etnisitet; kurdisk.

2.3 Data fra andre offentlige instanser

I tillegg til det kommunale barnevernet, har vi sendt spørreskjema til de 26 regionale fagteamene for barnevernet, samt innhentet data fra familievernkontorene i Oslo. Vi har gjort personlige intervjuer med nøkkelpersoner fra tre familievernkontor (Aker, Sentrum og Sør), og telefonintervju med de resterende (Østensjø, Uranienborg og Munchsgate).

For å utvide datamaterialet noe, innenfor prosjektets begrensede tidsramme, valgte vi å telefonintervjue rådgiver eller helsesøster ved ti videregående skoler. I noen få tilfeller snakket vi både med rådgiver og helsesøster, og i ett tilfelle ble intervjuet foretatt på skolen. Følgende ti videregående skoler ble valgt ut: Hellerud, Holtet, Sogn, Stovner, Manglerud, Sandaker, Elvebakken, Lambertseter, Berg og Oslo katedralskole. Utvalget er ment å dekke både de skolene som har flest elever som potensielt er berørt, og skoler som mange vil anta ikke er særlig berørt, noe vi kommer tilbake til.

Flere av skolehelsesøstrene oppfordret oss til å kontakte helsestasjoner for ungdom. Vi har derfor også telefonintervjuet helsesøstre ved slike stasjoner i følgende bydeler: Stovner, Gamle Oslo, Furuset, Grünerløkka, Sagene, Søndre Nordstrand, Vestre Aker/Røa, St.Hanshaugen. I noen tilfeller måtte vi innhente data per e-post, etter som helsesøstrenes arbeidssituasjon var preget av stort press og ukurante arbeidstider. Norske ambassader i følgende 9 land ble kontaktet på e-post: Afghanistan, India, Syria, Pakistan, Marokko, Tyrkia, Tunisia, Iran og Albania. Endelig sendte vi en henvendelse til en del advokater vi visste har særlig erfaring på feltet, som vi av kapasitetsgrunner dessverre ikke fikk fulgt opp.¹⁶ Spørsmålene til samtlige instanser søkte å avdekke deres eventuelle befatning med tvangsekteskapsrelatert problematikk, både hva gjelder omfang, kompetanse og sakenes art.

Prosjektet har handlet om å få best mulig oversikt over et bredt felt på kort tid. Fordi vi raskt fikk bekreftet at det ville bli vanskelig å innhente tall på saker, var det viktig å vurdere hvor det var mest å hente. Vi har vurdert om vi skulle inkludere flere instanser i spørreundersøkelsen, som for eksempel sosialkontor og politi, i den grad tidsrammen ville tillate det. Våre sonderinger ga imidlertid sterkt inntrykk av at utbyttet i form av tall på saksomfang ikke ville stå i forhold til arbeidsinnsatsen. Vi var dessuten usikre på hvor mange saker vi ville identifisere på denne måten som ikke minst én av de spesialiserte instansene hadde kjennskap til. Dette spørsmålet kan vi fremdeles ikke besvare.

¹⁶ Dette betyr at vi sitter igjen med svar fra to advokater som vi dessverre ikke kan bruke i denne omgang.

En del tid har gått med til å undersøke om det fantes relevante data i andre registreringssystemer og statistikker enn de vi skriver om i denne rapporten, for eksempel skattedirektoratets data om personer som lever på sperret adresse, registre over barnevernsaker i fylkesnemdene for sosiale saker etc. Disse ”bomtjene” vil ikke bli kommentert ytterligere, men har vært viktige bidrag til vår analyse av hjelpeapparatet som helhet.

3 Ikke-statlige hjelpeinstanser

Som allerede nevnt, har vi valgt å konsentrere oss om SEIF og Røde Kors-telefonen om tvangsekteskap. Begrunnelsen er at det er disse to instansene som mottar støtte fra Barne- og likestillingsdepartementet til det som regnes som ”krisehjelp til ungdom” og ”hjelp til ungdom i alvorlig krise”.¹⁷ Vi har valgt å ikke be MiRA-Senteret om å få registrere hos dem fordi de ikke mottar støtte til krisehjelp og hittil heller ikke har gått ut med statistikk på samme måte som SEIF, Røde-Kors telefonen og UDIs Kompetanseteam. Det er viktig for oss å understreke at denne avgrensningen *ikke* skyldes at MiRA-Senteret ikke gir krisehjelp. I denne rapporten presenteres MiRA-Senterets arbeid ved at vi har fått lov til å gjengi deres egen nylig utarbeidede statistikk over krisehjelp og andre henvendelser. Når det gjelder krisesentrene, ser vi på hva deres statistikk kan si oss om tvangsekteskapstilfellene.

I avsnittene om SEIF og Røde Kors-telefonen gir vi først en kort presentasjon av organisasjonens virksomhet, registreringsrutiner og tall for 2005, for så å redegjøre for resultatene av vår registrering av ”sakene”. For SEIFs vedkommende har vi kartlagt aspekter ved såkalte ”krise-krise-saker”, mens det for Røde Kors’ del dreier seg om ”konkrete henvendelser”. Nærmere definisjon av disse ”sakstypene” kommer under hvert avsnitt. Vi forsøker å følge noenlunde samme mal for hver instans, også for UDIs Kompetanseteam i neste kapittel, men det varierer noe hva som synes mest relevant og interessant. Beskrivelsen av instansenes roller og arbeidsmåter er ikke ment å være uttømmende, men skal forklare noe om grunnlaget for den registreringen vi har kunnet gjøre. Det har heller ikke vært vår hensikt å gi et fullstendig bilde av omfanget i instansenes virksomhet. Likeledes går vi ikke i dybden på sakenes innhold her, men viser til de mer helhetlige analysene i kapittel 5.¹⁸

Blant annet viser vi utdrag fra hvordan de selv presenterer sine tall i egne rapporter, og kommenterer noen svakheter eller uklarheter. Disse eksemplene er ikke tatt med for å henge ut instansene. Som vi kommer tilbake til i kapittel 5, har vi stor forståelse for at det både er

¹⁷ Kilde: ”Fornytt innsats mot tvangsekteskap – våren 2002. Statusoversikt per 1.1.2006”: Tiltak 1 under overskriften ”Krisehjelp til ungdom” lyder: ”Regjeringen vil fortsatt prioritere støtte til organisasjoner som har fokus på å yte hjelp til ungdom i alvorlig krise. (...) Oslo Røde Kors, som driver informasjonstelefonen om tvangsekteskap på oppdrag fra BFD, og Selvhjelp for innvandrere og flyktninger (SEIF) er de to viktigste organisasjonene som arbeider på feltet. Disse to organisasjonene mottar økonomisk støtte fra BFD.” <http://odin.dep.no/bld/norsk/tema/voldogovergrep/tvangsekteskap/069051-990002/dok-bn.html>

¹⁸ Mer informasjon og case-historier kan leses i instansenes egne rapporter og på deres egne nettsider, jmfør fotnoter og litteraturliste.

vanskelig å lage og framstille tall på en entydig måte, og at man ikke har mye tid og ressurser til dette arbeidet. Prinsipielt mener vi likevel det er rimelig å stille visse krav til tall som både utløser offentlig støtte og som brukes aktivt i offentlig debatt om et brennbare politiske brennbare spørsmål – både av instansene selv, myndighetene, mediene og andre aktører. Det viktigste har imidlertid vært å vise at alle de spesialiserte instansene har forbedringspunkter på dette feltet.

3.1 SEIF

Selvhjelp for innvandrere og flyktninger (SEIF) er en landsdekkende organisasjon med kontorer i Oslo, Kristiansand, Ålesund, Trondheim, Tromsø og Bergen.¹⁹ Organisasjonen har siden 1999 arbeidet med tvangsekteskap under overskriften ”Mellom barken og veden”. Fra 2003 har de jobbet spesielt med oppfølging av ”unge på flukt”, det vil si unge som tidligere har fått hjelp av SEIF til å bryte med familien. Dette defineres som et eget prosjekt, ”Veien videre”. For 2006 har SEIF mottatt til sammen 1,8 millioner kroner fra BLD til krisehjelp, hvorav 1,3 gikk til prosjektet ”Mellom barken og veden” og 500.000 til prosjektet ”Veien videre”.²⁰

3.1.1 Egen registrering og tall for 2005

Først vil vi se på SEIFs egen presentasjon av statistikk i årsrapporten for 2005 fra prosjektet ”Mellom barken og veden”.²¹ Her oppgis det at SEIF i 2005 hadde 1300 henvendelser fra ungdom. Disse henvendelsene kom fra ”ungdom med behov for bistand på vidt forskjellige områder, men over halvparten dreide seg om problematikken arrangerte ekteskap under større eller mindre grad av tvang og omskjæring”. SEIF utdyper disse tallene på følgende måte:

Totalt antall henvendelser: 1 300
Derav gjaldt oppfølging (1)²²: 570

¹⁹ På Oslo-kontoret utgjorde ”Arrangerte ekteskap under større eller mindre grad av tvang” 18 % av henvendelsene i 2005. I Kristiansand og Trondheim gjaldt det henholdsvis 1 % og 9 %, mens Ålesund og Bergen ikke hadde noen slike henvendelser (Årsrapport Arbeidet på Selvhjelp 2005, den generelle årsrapporten, <http://www.seif.no/arsrapport/2005/>). Det er hovedkontoret som håndterer samtlige ”krise-krise-saker”, men landsdelskontorene bistår hvis de er nærmest den unges bosted.

²⁰ Kilde: Brev fra BLD av 4.8.06 ”Ad søknad om støtte til arbeid mot tvangsekteskap i 2006.”

²¹ ”Mellom Barken og Veden. En videreføring av arbeidet blant ungdom. Rapport over arbeidet i 2005”. <http://www.seif.no/tvangsekteskap/mbv/2005/>

²² SEIFs fotnote (1): Oppfølging av de unge på flukt i en 6 måneders periode.

Av disse var:

Kontakt med org, off. instanser, politikere, presse, foredrag, etc. 95

Av ungdom (2)²³ som henvendte seg var:

Gutter/par: 46 %

Jenter: 54 %

Henvendelsene gjaldt:

Arrangerte ekteskap under større eller mindre grad av tvang og omskjæring: 59 %

Annen bistand (bolig, skole, skjemaer, familieforening, m.m): 41 %

Henvendelser²⁴ i krise-krise saker: 79

Av disse utgjorde mindreårige: 17”

Her ser vi at SEIF tar utgangspunkt i tallet på 1300 *henvendelser fra ungdom* og fordeler disse på saksfelt og andre underkategorier. Blant annet gjaldt 570 av henvendelsene ”oppfølging av de unge på flukt i en 6 måneders periode”, det vil si personer som allerede har fått hjelp av SEIF. Så får vi vite at 59 % av henvendelsene gjaldt ”arrangerte ekteskap under større eller mindre grad av tvang og omskjæring”, men det er ikke presisert hva som er prosentueringsgrunnlaget. Gjelder dette før eller etter man har trukket fra de 570 oppfølgingshenvendelsene og de 95 mediehenvendelsene? På oppfordring har SEIF gitt oss følgende oppklaring:

”Av de 1300 henvendelsene har vi trukket fra 570 oppfølginger og de 95 som går på off. inst. m.m. Da står vi igjen med 635 henvendelser fra ungdom under 26 år. 59 % var relatert til tvangsekteskap/omskjæring som utgjør 375 henvendelser. 41 % gjaldt annet = 260 henvendelser.”²⁵

Det framgår altså at SEIF i 2005 hadde 375 henvendelser fra ungdom under 26 år som potensielt gjaldt nye saker om tvangsekteskap og omskjæring.

Vi vil anbefale SEIF å forklare sine tall bedre i neste årsrapport. Ellers stiller vi oss spørrende til hensiktsmessigheten i å sammenstille høyst ulike typer henvendelser på denne måten.

Særlig gjelder dette de 570 oppfølgingshenvendelsene. Vi antar disse er tatt med i oversikten

²³ SEIFs fotnote (2) Ungdom her er gutter og jenter opptil 26 år.

²⁴ For ordens skyld opplyser vi om at formuleringen ”*henvendelser* i krise-krise saker” er misvisende. I intervju er det blitt oppklart at det her dreier seg om *saker*. Dette er et eksempel på hvor viktig det er å være pinlig presis og konsekvent i framstillingen av statistikken

²⁵ Utdrag fra e-post fra SEIF ved Gerd Fleischer.

over henvendelser fra ungdom for å dokumentere omfanget av SEIFs arbeid.²⁶ Vi forstår dette behovet, men vi mener denne praksisen skaper unødig forvirring, særlig så lenge det ikke uttrykkelig kommenteres. Det er en vesentlig forskjell mellom den kontakt som pågår mellom SEIF og allerede eksisterende brukere og andre henvendelser som i hvert fall potensielt gjelder nye saker. Mer generelt kan man etterspørre en nærmere redegjørelse for hva som menes med samlebetegnelsen "henvendelser". Det er også vanskelig å forstå hvorfor man rapporterer antall henvendelser om bolig, skole etc i en rapport som for øvrig utelukkende handler om og blir brukt i forbindelse med temaet tvangsekteskap (og omskjæring). Vi vil for øvrig anbefale at man teller "arrangerte ekteskap under større eller mindre grad av tvang" og "omskjæring" hver for seg. Det ville også være ønskelig at gutter og par ble skilt ad.

"Krise-krise-saker"

I tillegg til henvendelser, teller SEIF såkalte "*krise-krise-saker*". Dette er SEIFs begrep for saker der de gir direkte hjelp til en person som er i alvorlig konflikt med foreldrene og på et eller annet tidspunkt er i en akutt krise, eller som forklart i "Mellom barken og veden", årsrapport for 2005:

"SEIF er det stedet hvor ungdom i alvorlige krisesituasjoner henvender seg. Det dreier seg her ofte om grov vold mot de unge, planlagte eller allerede inngåtte tvangsekteskap og alvorlige trusler om represalier dersom de unge motsetter seg familiens planer. Det dreier seg her om jenter, gutter og par i "Romeo og Juliette"-situasjon, både mindreårige og ungdom over 18 år."²⁷

Av det tidligere gjengitte utdraget fra "Mellom barken og veden" over, framgår det at SEIF hadde 79 nye "krise-krise-saker" i 2005.²⁸ 17 av disse sakene gjaldt mindreårige. Øvrige kjennetegn oppgis ikke. I intervju med oss oppga SEIF at samtlige krise-krise-saker har resultert i brudd mellom den unge og familien. Samtlige har flyttet til annen bolig, og flere lever på sperret adresse. I 2005 flyttet 47 av 79 til en annen landsdel. I de andre sakene fant

²⁶ I rapporten "Veien videre 2005. Oppfølging av de unge på flukt" opplyses det at tallet 570 gjelder henvendelser fra unge som har brutt med familien og der det har gått fra 1 måned til 5 ½ år. Videre framgår det at det bak de 570 oppfølgingshenvendelsene sto 64 ungdommer, og at antall "kontakter" per ungdom varierer fra 1 til 81 ganger (Veien videre 2005 s. 9). Det utdypes at: "Det tyngste oppfølgingsarbeidet i 2005 gjaldt et par i en "Romeo og Juliette" – situasjon som vi hadde kontakt med hele 81 ganger."

²⁷ "Mellom Barken og Veden. En videreføring av arbeidet blant ungdom. Rapport over arbeidet i 2005"

²⁸ For foregående år oppgis: 2002: 45 krisesaker, 2003: 57 krisesaker, 2004: 75 krisesaker.

man andre boløsninger, nærmere den unges opprinnelige bosted, med sikkerhetstiltak på lavere nivå. 2-3 personer i de 79 sakene reiste hjem en stund etter bruddet.

I SEIFs statistikk kan en krise-krise-sak involvere én eller to personer. I de fleste tilfeller er én sak én person, mens det i de såkalte ”Romeo og Juliette-sakene” dreier seg om to personer som telles som én sak. Dette er saker der en jente og en gutt frykter eller er utsatt for overgrep fra den enes eller begge familier fordi de er kjærester mot den ene eller begge familiers vilje. SEIF presiserer at de kun registrerer saken som par hvis begge parter er utsatt. I disse tilfellene er det paret som får hjelp til å finne ny bolig, og begge blir berørt av en eventuell sperret adresse eller ny identitet, selv om ikke trusselvurderingen er like alvorlig for begge. Flere av de andre brukerne kan ha kjærester, men dette registreres ikke fordi kjæresten ikke er truet.

3.1.2 Vår gjennomgang av saker i 2006

Vi har gått gjennom krise-krise-saker per 17. desember 2006 på basis av opplysninger fra Gerd Fleischer og Cecilie Spydevold. Nærmere redegjørelse for registreringsmetode finnes i kapittel 2.

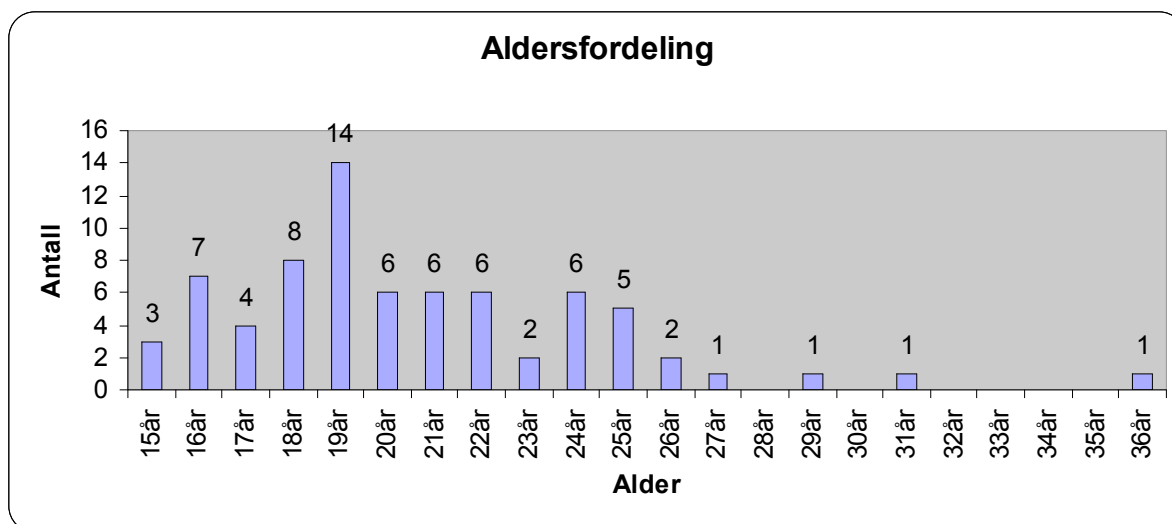
Saker, individer, kjønn

SEIFs materiale består av 64 saker som involverte 74 personer. 20 av disse personene er i par og dermed registrert som 10 saker i SEIFs statistikk. Av de 74 personene var det 82 % kvinner (61) og 18 % menn (13). Kun tre av mennene kom ikke til SEIF som del av et par.²⁹ Omtrent halvparten (36 personer) hadde kjæreste eller ektefelle. Så godt som samtlige (69 personer) har hatt mesteparten av oppveksten sin i Norge, mens 5 er oppvokst utenfor Norge og kom til Norge i forbindelse med ekteskap.

Alder

Den yngste registrerte personen var 15 år, den eldste 36. 90 % (67 personer) er mellom 15 og 25 år. 30 % (22 personer) er 18 år eller yngre. Figur 1 gir en grafisk framstilling av den totale aldersfordelingen i SEIFs krise-krise-saker:

²⁹ De kan som sagt likevel ha kjæreste, men da er denne kjæresten mer perifer i forhold til SEIF.

Figur 1: Aldersfordeling i SEIFs materiale

Opprinnelsesland/etnisk bakgrunn

Tabell 4 viser personenes opprinnelsesland (eget eller foreldres fødeland). Til sammen 15 landbakgrunner er representert, og når det gjelder tre land (Irak, Iran og Tyrkia) har man skilt ut kurdere. Dette henger nok både sammen med at folk fra disse landene ofte selv vil presentere seg som kurdere, og at det har vært mye oppmerksomhet rundt kurdere og ærerelatert vold/tvangsekteskap i det siste. Vi har valgt å følge opp denne praksisen i vår registrering. Med ”norsk rom” menes det som på SEIFs nettsider kalles ”rom-folket i Norge (sigøynerne)”.³⁰ Når det gjelder omfang, peker særlig pakistansk, men også irakisk bakgrunn seg ut. Knappt halvparten av de 74 personene som har fått hjelp fra SEIF i ”krise-krise-saker” i 2006 har bakgrunn fra ett av disse to landene.

³⁰ SEIF har i den siste tiden hatt et eget prosjekt om ungdom og unge kvinner i denne gruppen, kalt ”En plass i samfunnet - også for meg”, se <http://www.seif.no/>.

Tabell 4: Opprinnelsesland/etnisitet, fordelt på individer		
Pakistan		26
Irak	4	12
Irakisk kurder	8	
Tyrkia	2	8
Tyrkisk kurder	6	
Iran	1	5
Iransk kurder	4	
Afghanistan		4
Norge		4
Kosovo		3
Norsk rom		2
Somalia		2
Liberia		1
India		1
Bosnia		1
Algerie		1
Libanon		1
Gambia		1
Bangladesh		1
Uoppgitt		1
I alt		74

Hovedproblem

Når det gjelder sakenes innhold har vi som nevnt gjort en grovsortering der vi kun har registrert det som SEIF anser som det mest alvorlige problemet eller *hovedproblemet*. Her har vi fordelt på antall *saker*,³¹ slik at det blir ett hovedproblem per sak. Tabell 5 viser at vel halvparten av sakene (37) har ”planlagt/fryktet tvangsekteskap” som hovedproblem, mens det i en fjerdedel av sakene (16) var ”gjennomført tvangsgifte”. ”Annen konflikt” gjelder her som oftest alvorlige konflikter med foreldrene fordi den unge har en kjæreste, altså det SEIF gjerne

³¹ Når det gjelder de andre to spesialiserte instansene har vi registrert på personer. Mangel på samsvar skyldes en glipp i registreringen, men har neppe mye å si for sammenligningen.

kaller ”forbudt kjærlighet”. Når det gjelder tallet for ”tvang til å bli i ekteskapet” må vi understreke at dette kun gjelder de sakene der dette er hovedproblemet. Sakene om tvangsekteskap kan også innholde denne problematikken. SEIF oppgir for øvrig at det er psykisk vold i samtlige saker, og fysisk vold i langt de fleste.

Tabell 5: Hovedproblem, fordelt på saker		
	Ant.	%
Gjennomført tvangsekteskap	16	25
Planlagt/frykter tvangsekteskap	37	58
Tvang til å bli i ekteskap	3	5
Annen konflikt, særlig ”forbudt kjærlighet”	7	11
Planlagt omskjæring	1	1
Totalt	64	100

Hvem kontakter SEIF?

Hvem var det som først gjorde SEIF oppmerksom på en sak, eller som ”meldte den” for å bruke barnevernterminologi? Her har vi fordelt på antall personer.³² Av tabell 6 går det fram at vi totalt har identifisert 7 ulike instanser. Skoler og barnevern er høyt på listen, men det er særlig den unge selv eller en venn som kommer til SEIF med saker, faktisk i vel halvparten av tilfellene (53 %). Vi skal også merke oss at én av sakene er kommet på initiativ fra den utsattes søster.

³² Når det gjelder de andre to spesialiserte instansene har vi registrert på saker. Jf note 31.

**Tabell 6: Hvem henvendte seg først til SEIF om saken?
Fordelt på personer**

Selv	29
Skole (lærer, rådgiver, helsesøster)	11
Venn/venninne	10
Barnevern/utekontakt	7
Politi	5
Krisesenter	3
Søster	1
Andre (bl.a. andre ikke-statlige organisasjoner)	8
I alt	74

Andre involverte instanser

Når det gjelder hvilke andre instanser som er involvert i sakene, viste det seg å være altfor omfattende å kartlegge dette systematisk. SEIF legger da også stor vekt på å formidle hvor mange offentlige etater og andre aktører som er involvert i en sak, og ifølge SEIF er det å koordinere innsatsen rundt den unge det aller viktigste de gjør. Vi har valgt å konsentrere oss om eventuelle dobbeltregistreringer i forhold til de to andre spesialiserte instansene. Da vi spurte SEIF om de trodde de hadde noen saker som også var registrert hos Røde Kors eller UDI-teamet, mente de at dette i så fall kun gjaldt svært få saker. I vår gjennomgang har vi kun funnet én sak der man vet at UDI-teamet har vært inne, og to der man kjenner til at Røde Kors-telefonen har hatt en befatning med saken i en tidligere fase (før 2006). Det kan selvsagt hende at unge har søkt hjelp i flere instanser uten å fortelle hjelperne sine om dette, men vårt inntrykk er at det ikke er særlig overlapping mellom SEIF på den ene siden og Røde Kors/UDI på den andre. Vi viser ellers til omtale under de to andre instansene.

Når det gjelder hvilke tiltak som ble iverksatt og hvordan utfallet i sakene har vært, er det vanskeligere å oppgi presise størrelser. I langt de fleste tilfellene har den unge brutt med familien og fått hjelp til å finne annen bolig. Noen saker er så nye at man er ”inne i en prosess”, men samtlige saker forventes å ende i brudd. Hittil har 29 av sakene endt med at personene har fått strengt fortrolig adresse (adressesperring kode 6) som er den mest alvorlige

av de to adressesperretypene vi har. Det er få politianmeldelser i SEIFs saker, men en del av de unge har fått voldsalarm.

Denne type opplysninger har vi bare kunnet registrere for SEIFs vedkommende, noe som skyldes ulik arbeidsmåte. I forhold til Røde Kors-telefonen og UDIs kompetanseteam som begge legger vekt på å ha en supplerende funksjon i forhold til det ordinære hjelpeapparatet, beskriver SEIF sin hjelp mer i retning av det vi kan kalle ”totalentreprise”. SEIF forteller for eksempel at ”i begynnelsen gjør vi alt for den unge”, og ”vi følger saken fra A til Å”. De understreker at det er viktig for dem å ikke slippe en sak, men følge opp overfor hjelpeapparatet for å ”sikre at de gjør jobben sin”. Det framstår som om SEIF ”eier” sakene. Denne rolledefinisjonen og arbeidsmåten gjør at de sitter med bedre oversikt enn de andre to når det gjelder bakgrunnsopplysninger, sakens karakter og tiltak.

Da vi spurte SEIF om det har hendt at de prøver andre løsninger enn brudd med familien, svarte de at det er svært sjelden at den unge er interessert i dialog med foreldrene. Det er det første de unge spør om – om SEIF har taushetsplikt og om foreldrene trenger å få vite noe. SEIF sier at det har hendt at de har arrangert et møte med foreldrene når det har gått en tid, men det er under strenge sikkerhetstiltak, med politi til stede. Erfaringen er at foreldrene fortsatt er uforsonlige.

3.2 Røde Kors-telefonen om tvangsekteskap

Røde Kors-telefonen om tvangsekteskap drives av Oslo Røde Kors med finansiering fra Barne- og likestillingsdepartementet. Telefonen, som tidligere het ”Informasjonstelefonen mot tvangsekteskap” har eksistert siden 2000. I 2006 bevilget BLD 1,1 millioner kroner i driftsmidler til telefonen.³³

Telefonen er en landsdekkende rådgivningsinstans. Tilbudet presenteres blant annet som følger på Røde Kors’ nettsider:

³³ Kilde: Brev fra BLD av 2.8.06 ”Ad søknad om driftsmidler i 2006 til Informasjonstelefonen om tvangsekteskap”.

”Hvem kan ringe telefonen?

- Ungdom som føler seg utsatt for tvang ved inngåelse av ekteskap
- Ungdommer som ønsker å hjelpe venner, skolekamerater eller andre bekjente som er i en vanskelig situasjon
- Foreldre/foresatte
- Lærere, sosialarbeidere, politi eller andre som er i kontakt med noen som utsettes for tvang eller har vært utsatt for tvang
- Naboer eller venner av familier der tvangsekteskap kan være aktuelt

Ved å ringe telefonen vil du få råd og veiledning i forhold til hvordan du best kan unngå et tvangsekteskap, og tips om hvordan man kan hjelpe mennesker som allerede befinner seg i et ekteskap basert på tvang. Dersom man har mulighet kan man komme til kontoret til en samtale. Du kan gjerne være anonym.

Alle som jobber i informasjonstelefonen har taushetsplikt. Telefonen er åpen mandag til fredag mellom kl. 9 og 17.”³⁴

I telefonens siste brosjyre og plakat nevnes også ”æresrelatert vold i forbindelse med tvangsekteskap” som stikkord for telefonens arbeidsområde. De fleste henvender seg på telefon, men det er også en del personlig oppmøte. I noen tilfeller utvikler disse henvendelsene seg til å bli mer omfattende hjelp, og man definerer det da som en ”sak” (se under). Så vidt vi kan forstå, ble det drevet mer direkte hjelp til enkeltpersoner tidligere. Vi er ikke kjent med alle begrunnelser, men forstår det som at man i større grad har ønsket å rendyrke rollen som rådgivende supplement til det offentlige. Tidligere hadde også Informasjonstelefonen og det som den gang het Nettverksgruppa en uttalt profil på å drive dialogskapning i tilfeller der den unge ønsket hjelp til å snakke med foreldrene. Vårt inntrykk er at det i praksis har vært lite dialogarbeid de siste 1-2 årene, men vi er ikke kjent med om dette skyldes at Røde Kors ikke lenger ønsker å bruke denne metoden, at de unge ikke vil ha denne hjelpen eller om det henger sammen med den generelle dreiningen bort fra direkte saksarbeid. I flere saker har det imidlertid vært aktuelt å gi råd til hva barnevernet bør passe på i sin dialog med foreldre.

3.2.1 Egen registrering og tall for 2005

Ved RK-telefonen skilles det mellom to typer henvendelser: En ”konkret henvendelse” gjelder en konkret person, mens ”generelle henvendelser” er alt annet, som for eksempel

³⁴<http://www.redcross.no/DistriktArticle.asp?Leftmenu=dkOslo&InfogroupID=2091&dID=13&ArticleID=7419>

telefoner fra media, forskere eller andre som ønsker informasjon om telefonens virksomhet. Her skal vi forsøke å utdype hva som ligger i kategorien ”konkret henvendelse”. Dette kan være en telefonhenvendelse fra enten en ungdom som selv har vært utsatt for eller frykter overgrep, eller en person som ber om råd eller hjelp på vegne av en ungdom. Andrepersonen kan være en venn eller en person som har kontakt med ungdommen i yrkessammenheng, typisk en skolerådgiver eller barnevernsarbeider. Det varierer hvorvidt vedkommende ringer med eller uten den unges viten og ønske. En ”konkret henvendelse” kan være alt fra én telefonsamtale til flere samtaler over tid om samme sak. Når det gjelder innholdet i henvendelsene, er det et vidt spekter, fra læreren som bekymrer seg for en jente som skal på ferie i foreldrenes hjemland, til barnevernskontoret som trenger råd når det gjelder omsorgsovertakelse av to søstre som vurderes å stå i akutt fare. Eller til jenta som klarer å varsle venner hjemme om at hun er bortført til foreldrenes hjemland, og trenger akutt hjelp til å unnsnippe alvorlige trusler. Det gjelder altså både hypotetiske og faktiske problemer. Tilsvarende varierer RK-telefonens bidrag fra informasjon om hvilke rettigheter unge har hvis de ikke vil gifte seg, og hva som fins av hjelp om det viser seg at frykten var begrunnet, til akutt plassering av en ungdom i krisebolig eller langvarig, møysommelig og kreativt arbeid for å hjelpe en ung kvinne hjem fra landsbygda i kurdisk Irak.

”Konkrete henvendelser”

Henvendelser til telefonen registreres på to typer enkle registreringsskjemaer: Skjema for *generelle henvendelser* og skjema for *konkrete henvendelser*. Man teller opp totalt antall for begge typer og produserer månedsstatistikk over de konkrete henvendelsene, som i sin tur samles opp i årsstatistikk. Det varierer hvor mye informasjon som gis om saken, og i flere tilfeller blir ikke den unges navn oppgitt. For eksempel er det et typisk utfall i henvendelser fra andreperson at man anbefaler at den unge selv tar kontakt, noe som slett ikke alltid skjer. Det kan ikke utelukkes at flere henvendelser gjelder samme person, ikke minst over tid, men i tilfeller der det blir klart for RK-telefonens medarbeider at en henvendelse gjelder en person som allerede er registrert, registreres ikke denne på nytt. Søsken registreres som én henvendelse. Henvendelser fra UDIs kompetanseteam angående en sak registreres ikke dersom det bare dreier seg om kort og avgrenset rådgivning.

I de tilfeller der en henvendelse utvikler seg til å bli et mer omfattende hjelpearbeid overfor den unge, opprettes det som kalles en ”sak” eller ”oppfølgingssak”. Da etablerer man en saksmappe med relevante skriftlige opplysninger og dokumenter i saken. Det innhentes

skriftlig samtykke fra den unge til å innhente og formidle personopplysninger til offentlige etater som ledd i saksbehandlingen. Oppfølgingssaker avsluttes når de anses å ikke være aktive lenger. Skjemaet beholdes til bruk i statistikk.

Når det gjelder RK-telefonens tall for 2005, finner vi følgende oversikt i årsrapporten.³⁵

”I forhold til i fjor (252) er det registrert en nedgang på 77 førstegangshenvendelser i år (175). Dette gjelder konkrete henvendelser der personene enten er utsatt for³⁶ tvangsekteskap, er tvangsgiftet eller annet som for eksempel vold m. m. Det er likevel ikke færre henvendelser i forhold til statistikken for året 2001, som var på 168 førstegangshenvendelser. Dette betyr at antall henvendelser til Informasjonstelefonen varierer fra år til år, men vi tror ikke at det er færre tvangsekteskap. (se statistikken nedenfor).

6. Hvem tok kontakt i 2005

Kontaktet av	Konkrete	Generelle	Nasjonalitet		Kjønn	
					Kv.	M
Selv	37	13	Pakistan	64	141	16
Venn/kjæreste	20		Kurdistan	22		
Bekjente	7		Irak	11		
Barnevern	11		Iran	3		
Helse/sosialtjent.	22	6	Syria	3		
krisesenter	7		India	3		
Politi/lensmann	9	3	Afrika	17		
Advokat	4	1	Afghanistan	9		
Asylmottak	4		Andre nasjoner	31		
UDI/Dep.	3		Ikke oppgitt	12		
Media/studenter		39				
Skole/rådgiver	23	1				
Andre	28	15				
Totalt	175	78				
ALLE HENVENDELSER		253				

Statistikken er ikke kommentert eller forklart utover den korte teksten over. Den eneste kategorien som forklares, er ”konkrete henvendelser”, men også denne definisjonen er uklar. Særlig vil vi peke på at forholdet mellom ”henvendelse” og individ ikke fremgår, og vi vet derfor ikke om det er samsvar mellom hvor mange henvendelser man fikk og hvor mange unike individer disse henvendelsene dreide seg om. Oversikten over ”nasjonalitet”, der tallene

³⁵ ”Informasjonstelefon om tvangsekteskap. Årsrapport 2005.” Av prosjektleder Beth Maria Furrevik-Gomes <http://www.redcross.no/file.asp?File=Bilder/PDF/aarsrapp2005.pdf>

³⁶ ”Er utsatt for” betyr i denne sammenheng ”står i fare for”, altså at giftermålet ikke er gjennomført.

summerer til 175, tilsvarende antallet på konkrete henvendelser, kan bidra til å forsterke inntrykket av at én henvendelse er ett individ. Det problematiseres altså ikke at to henvendelser om samme pakistanske jente, kan bli telt både som to ”konkrete henvendelser” og to ”kryss” på Pakistan.

”Oppfølgingssaker”

En annen kategori det rapporteres for, er ”oppfølging og saksbehandling”, som vi ser en oversikt over her:

Oppfølging og saksbehandling	
Overført fra 2004	19
Nye i 2005	57
Avsluttet	29
2006	28

Disse tallene gjelder altså det man kaller ”saker” eller ”oppfølgingssaker”. I rapporten presenteres denne kategorien og tallene uten forklaring, og oversikten er ikke umiddelbart lett tilgjengelig. Vi antar at begrunnelsen for å fremstille tallene på denne måten er et ønske om å være etterrettelig og vise at man ikke registrerer ”gamle” saker (fra 2004) på nytt, sammen med de nye (for 2005). Dette er prisverdig, men når tallene ikke ledsages av en nærmere forklaring skapes det unødig forvirring. For eksempel lurar man på hva det innebærer at en sak er avsluttet, og det kan synes noe pussig at ingen av de 19 ”gamle” sakene er avsluttet mens hele 29 av de 57 nye er avsluttet (hvis det altså er slik man skal lese tabellen). Generelt vil vi anbefale Røde Kors-telefonen å bruke mer plass i sine rapporter på å forklare og kommentere tallene. Som vi kommer tilbake til, ville det ideelt sett være ønskelig at man skilte mellom henvendelser om konkrete personer som hadde et påvist problem og henvendelser om hypotetiske situasjoner, men vi innser at det er vanskelig å lage hensiktsmessige kategorier.

3.2.2 Vår gjennomgang av saker i 2006

Vi har sammen med Bahar Munzir gjennomgått samtlige ”konkrete henvendelser” i 2006. Registreringen er basert på skjemaene for alle saker, samt utdypende opplysninger fra hukommelsen og fra mapper i de tilfellene det var opprettet ”oppfølgingssak”.

Saker, individer, kjønn

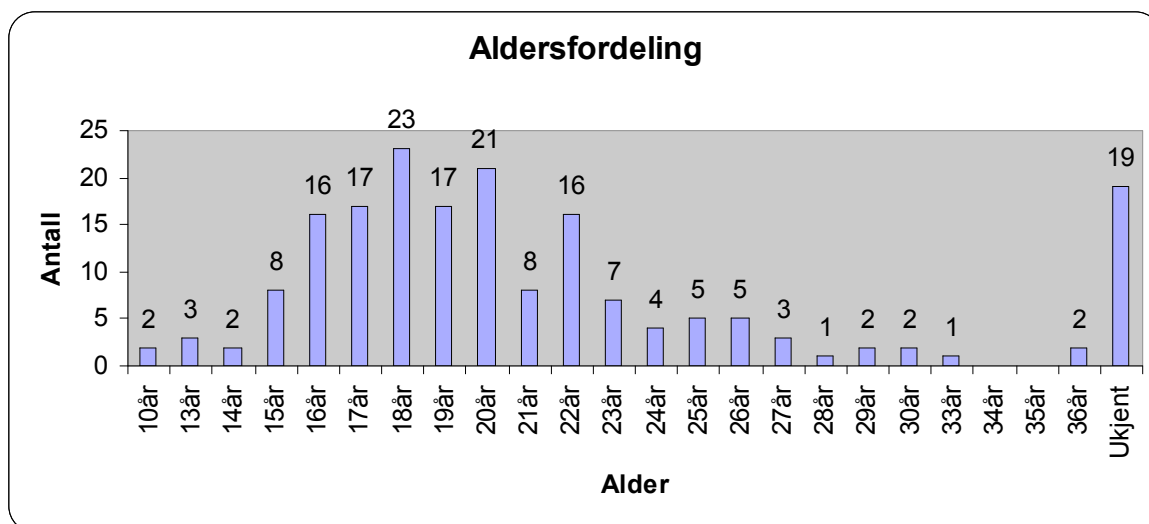
Røde Kors-telefonens materiale består av 172 ”konkrete henvendelser” som handlet om 184 personer. Når vi bruker begrepet person må vi som nevnt ta forbehold om at vi ikke vet sikkert at dette er unike individer, men det synes hensiktsmessig å operere med denne enheten for en del aspekter ved henvendelsene. Av de 184 personene som de konkrete henvendelsene handlet om, var det 86 % kvinner (159) og 14 % menn (25).

Av de 172 henvendelsene var det 27 som ble oppfølgingssaker. Røde Kors-telefonen har i 2006 hjulpet 4 personer med krisebolig.

Røde Kors har ikke hatt saker om overgrep på grunn av seksuell legning, men understreker at de færreste ville vært åpen om dette om de søkte hjelp.

Alder

Yngste person i dette materialet var 10 år, den eldste 36. 76 % (140 personer) var mellom 15 og 25 år. 39 % (71 personer) var 18 år eller yngre. Figur 2 gir en grafisk framstilling av den totale aldersfordelingen i telefonens konkrete henvendelser. Merk at alder er ukjent for hele 19 personer (10 %).

Figur 2 Aldersfordeling i Røde Kors' materiale

Opprinnelsesland

Tabell 7 gir en oversikt over opprinnelsesland fordelt på personer (eget eller foreldres fødeland). Til sammen 15 landbakgrunner er representert, og RK-telefonen har i likhet med SEIF skilt ut kurdere. Også her peker pakistansk og irakisk opprinnelse seg ut. Hele 62 % (114 personer) oppgis å ha bakgrunn fra enten Pakistan eller Irak.

Tabell 7: Opprinnelsesland/etnisitet, fordelt på personer		
Pakistan		64
Irak (kurdisk)	40	50
Irak (arabisk)	10	
Afghanistan		12
Tyrkia	7	12
Tyrkia (kurdisk)	5	
Iran	3	9
Iran (kurdisk)	6	
Somalia		6
Sri Lanka	1	5
Sri Lanka (tamilsk)	4	
Marokko		5

India		3
Jordan		2
Palestina		2
Kosovo		2
Syria		2
Sudan		1
Albania		1
Ukjent		8
I alt		184

Hovedproblem

Ut fra vår grovsortering får vi følgende bilde av RK-telefonens konkrete henvendelser (tabell 8): Godt og vel halvparten (57 %) gjelder ”frykt for tvangsekteskap”, mens noe under en fjerdedel gjelder allerede gjennomført tvang. I 39 av de konkrete henvendelsene var det opplysninger om fysisk vold.

Tabell 8: Hovedproblem, fordelt på antall personer		
	Ant.	%
Inngått tvangsekteskap	41	22
Frykter tvangsekteskap	105	57
Tvang til å bli i ekteskapet	4	2
Annen konflikt	34	19
I alt	184	100

Hvem kontakter Røde Kors-telefonen?

Hvem sto bak de konkrete henvendelsene? I tabell 9 har vi identifisert 16 kategorier av instanser, hvorav 9 er offentlige. Det framgår at 61 henvendelser kom fra den unge selv eller en venn/bekjent. Dette utgjør 35 %. I 4 tilfeller var det søsken eller annet familiemedlem som kontaktet telefonen. Når det gjelder samarbeid med UDIs Kompetanseteam henviser vi til omtalen av teamet i neste kapittel.

Tabell 9: Hvem tok kontakt med Røde Kors-telefonen? Fordelt på antall saker	
Venn/venninne/bekjent	41
Selv	20
Skole (lærer/rådgiver)	18
Barnevernet	14
Helsesøster	13
Politiet	12
Sosial-/flyktningkontor	9
UDIs Kompetanseteam	8
UDI for øvrig	2
Advokat	5
Helsetjeneste (sykehus/lege)	5
Søsken/familie	4
Røde Kors for øvrig	4
Familievernkontor	2
Krisesenter	2
Annen organisasjon (NGO)	7
Ukjent	6
I alt	172

Mer om sakene

Som vi var inne på tidligere, kan en ”konkret henvendelse” være mye forskjellig, noe vi har fått bekreftet i vår gjennomgang. Både når det gjelder RK-telefonens egne tall og vår egen oversikt, kan det synes urimelig at et tilfelle der man positivt vet at en person blir utsatt for et alvorlig og straffbart overgrep skal telle like mye som en éngangs telefonsamtale om en helsesøsters bekymring for en jente. Det kunne opplagt vært ønskelig at vi (og Røde Kors) skilte mellom henvendelsene i større grad, men det er en utfordring å lage hensiktsmessige kategorier.

RK-telefonen får en hel del henvendelser fra kvinner som er utsatt for vold i ekteskapet, også fra kvinner som er gift med etnisk norske menn, og fra kvinner som ønsker informasjon om sine rettigheter i forbindelse med skilsmisse.³⁷ I vår registrering har vi tatt med de tilfellene som ikke ”bare” handler om vold, men om det vi kan kalle ”tvang til å bli i ekteskapet”. Disse henvendelsene handler primært om kvinner som ønsker å skille seg, men møter motstand fra ektefellen og/eller familien på én eller begge sider, med henvisning til familiens ære. Disse kvinnene har som regel opplevd vold i ekteskapet, og i flere tilfeller er det svigerfamilien som står for voldsutøvelsen.

En del konkrete henvendelser handler om jenter fra familier der en reise til opprinnelseslandet er planlagt, og der jenta har en dobbel frykt for hva som kan skje der. Dels frykter hun at foreldrene ønsker å gifte henne bort, dels er hun redd for at det i så fall blir oppdaget at hun ikke lenger er jomfru. Bekymring rundt tapte jomfruhinne og ønske om rekonstruksjon er i det hele tatt tema i flere henvendelser. I likhet med UDIs Kompetanseteam får RK en del henvendelser om unge som befinner seg i utlandet og trenger hjelp til å komme hjem. I slike saker samarbeider de med UDI-teamet.

Det viser seg at en relativt stor andel av de konkrete henvendelsene gjelder bekymring og frykt rundt unge kvinner, enten det er jenter som selv forteller at de er redde for å bli giftet bort, eller det er andre som bekymrer seg for dem. I flere tilfeller dreier det seg om en éngangssamtale, og RK-telefonen vet ikke om frykten viste seg å være berettiget. Det er imidlertid grunn til å understreke at det er et problem i seg selv at unge mennesker føler at de ikke kan stole på foreldrene sine, og lever med en redsel for hva de kan komme til å gjøre. Det

³⁷ RK-telefonen henviser i disse tilfellene videre til krisesentrene.

å skape og vedlikeholde en slik frykt kan ses som ledd i foreldrenes kontroll, både bevisst og ubevisst.

3.3 MiRA Ressurssenter

Som nevnt, regnes ikke MiRA Ressurssenter for innvandrere- og flyktningkvinner til de organisasjonene som ”gir hjelp til ungdom i alvorlig krise”, og som derfor blir prioritert når økonomisk støtte til arbeid mot tvangsekteskap fordeles. I 2006 fikk MiRA 375.000 kroner fra Barne- og likestillingsdepartementet. Ifølge tilsagnsbrevet skulle pengene brukes til videreføring av prosjektet ”La meg snakke”.³⁸

I sine presentasjoner har MiRA-Senteret tidligere presisert at arbeidet med krisehjelp og rådgivning overfor unge jenter ikke bør skilles ut fra det forebyggende arbeidet mot tvangsekteskap. MiRA-Senteret mener de jobber helhetlig og bredt med tvangsekteskapsproblematikken, inklusiv enkeltsaker. Senteret mener videre at jenter som er, eller frykter for å bli, tvangsgiftet, får tilbud om et trygt nettverk og forebyggende aktiviteter i tillegg til akutthjelp. De legger også vekt på at deres virksomhet er forskjellig fra de andre organisasjonene på vesentlige punkter, blant annet ved at organisasjonen drives av minoritetskvinner og at man satser på empowerment og egenorganisering. Slik vi oppfatter det, er MiRA-Senteret kritisk til at bevilgende myndigheter undervurderer minoritetskvinnens egne initiativ i arbeidet mot tvangsekteskap på en slik måte som favoriserer andre organisasjoners arbeid fremfor MiRA-Senterets.

Vi har ikke mulighet til å gå nærmere inn på dette, men mener MiRA-Senteret har et viktig poeng som bør tas med i den videre diskusjonen om ikke-statlige organisasjoners roller og arbeidsmåter. Her vil vi begrense oss til å gjengi Senterets egen oversikt over saker i de første 10 månedene av 2006:

³⁸ Kilde: Brev fra BLD av 3.8.06 ”Ad søknad om støtte til arbeid mot tvangsekteskap i 2006.”

**Statistikk tvangsekteskap. En foreløpig oversikt for perioden
1. januar- 31. oktober 2006**

Unge jenter 2006	1. januar- 31. oktober	Skolekampanjen	Totalt
Tvangsekteskap med behov for oppfølging	31	35	66
Øvrige kategorier krisehjelp og rådgivning for unge jenter med behov for oppfølging	131		131
Henvendelser unge jenter - rettighetsorientert	299		299
Telefonhenvendelser fra skole, barnevern – rettighetsorientert. Tvangsekteskap og generasjonskonflikter, vold og diskriminering	168		168
Henvendelser helseinstitusjoner	171		171

Kilde: MiRA

MiRA-Senteret har på oppfordring utdypet tallene som følger:

”Tvangsekteskap med behov for oppfølging” viser antall behandlede tvangsekteskapssaker innenfor krisehjelp og rådgivningsarbeidet. Det dreier seg om 31 individer innenfor denne kategorien. Sakene kommer både fra bruker direkte eller fra andre som tar kontakt på vegne av en bruker.

Når det gjelder Skolekampanjen: MiRA-Senteret har en rådgiver stasjonert på en videregående skole en dag i uken. Tilbudet går blant annet ut på å drive forebyggende arbeid mot tvangsekteskap på skolen og å gi råd og veiledning til skolens minoritets elever og til den allerede etablerte rådgivnings- og miljøtjenesten. Tallet 35 viser antall saker som er relatert til tvangsekteskapsproblematikken og som MiRA-Senterets rådgiver har behandlet på skolen. Tallet viser både henvendelser fra elev og fra rådgiver/miljølærer som tar kontakt på vegne av elev.

Når det gjelder ”Øvrige kategorier for krisehjelp og rådgivning for unge jenter”: Tallet her viser også til antall saker innenfor øvrige kategorier for krisehjelp og rådgivning/unge jenter. I disse sakene har både unge jenter og ulike instanser tatt kontakt på vegne av bruker og fått krisehjelp og rådgivning i individuelle saker.

3.3 Krisesentrene

Krisesentrene er et tilbud til voldsutsatte kvinner. Sentrene har primært hatt fokus på partnervold, men de siste årenes krisesenterstatistikk viser en viss pågang fra kvinner som har kommet på grunn av tvangsekteskap. Vi ønsket derfor å ta med disse tallene i undersøkelsen, men hadde begrenset mulighet til å gå inn i datagrunnlaget.

Krisesentrene er gjennom tildelingsbrev pålagt å rapportere om sin virksomhet på standardiserte skjemaer, som en forutsetning for å motta midler fra stat og kommune. Sentrenes organisasjoner tok i sin tid selv initiativ til å forbedre statistikkgrunnlaget ut fra et ønske om å synliggjøre vold mot kvinner og behovet for krisesentrenes tilbud. Skjemaene er utviklet over tid i samarbeid mellom krisesentrene og Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (nå Nasjonalt kompetansesenter for vold og traumatisk stress, NKVTS). Arbeidet med statistikken er fra 2005 overført til Statistisk Sentralbyrå (SSB), på oppdrag fra Bufdir.

Krisesentrene registrerer opplysninger om beboere og dagbrukere på to separate, relativt enkle skjemaer. Brukerne kan reservere seg mot registreringen. Her registreres bakgrunnsopplysninger, årsak til opphold og relasjon til overgriper. Tidligere registrerte man kvinnens opprinnelsesland etter verdensdel, men av personvern hensyn har man etter anmodning fra Datatilsynet gått over til en todeling: Norsk og utenlandsk. De mest relevante kategoriene for oss, er ”relasjon til overgriper” som fra 2005 omfatter foreldre, og ”årsak til henvendelse på krisesenteret” der tvangsekteskap kan krysses av.³⁹ Her er tallene for beboere på krisesentrene i 2005 (Lien og Nørgård 2006):

³⁹ Vi har konsentrert oss om beboerne. For dagbrukere oppgis det at kun 1 % oppgir tvangsgifte som årsak til kontakt.

Tabell 4.1. Beboernes relasjon til overgriper ved første opphold etter beboers opprinnelse. 2005 Prosent¹

Relasjon	Total	Norske	Utenlandsk opprinnelse
I alt	100	100	100
Ektefelle/samboer	66	63	69
Tidligere ektefelle/samboer	12	15	9
Kjæreste	4	5	3
Foreldre	5	4	6
Sønn/datter/annet familiemedlem	3	3	2
Annen kjent person	4	5	3
Ukjent person	1	1	1
Flere overgripere	6	4	7
Antall svar (N)	1 791	869	922

¹ I alt 1 879 beboere (med første opphold). Av disse hadde 55 ukjent relasjon til overgriper, og 38 ukjent opprinnelse. 5 beboere manglet begge opplysningene.

Tabell 7.2. Årsakene til beboernes henvendelse på krisesentrene etter opprinnelse. Første opphold i 2005. Prosent¹

Årsak til henvendelsen	Total	Norske	Utenlandsk opprinnelse
Psykisk vold	81	81	81
Fysisk vold	61	58	64
Trusler	55	54	56
Barnemishandling	8	6	9
Voldtekt	5	5	6
Incest mot bruker	1	2	0,2
Incest mot brukers barn	1	1	1
Annen seksuell vold	4	4	5
Tvangsgifte	4	0,1	7
Annet	10	11	10
Antall svar (N)	1 815	886	929

¹ I alt 1 879 beboere (med første opphold). Av disse hadde 30 ikke oppgitt årsak til henvendelsen, og 38 hadde ukjent opprinnelse. 4 beboere manglet begge opplysningene.

Av SSBs tabell 4.1. ser vi at 6 % av kvinnene med utenlandsk opprinnelse, oppgir foreldre som overgriper. Dette utgjør 55 i absolutte tall.⁴⁰ Går vi til SSBs tabell 7.2, ”årsak til henvendelse”, er det 7 % som oppgir tvangsekteskap. Dette utgjør 64 personer. Det er altså noen flere som oppgir tvangsekteskap enn det er som oppgir foreldre som overgriper. Dette kan skyldes flere ting, men om tvangsekteskap ses på som et overgrep fra foreldre, er det litt

⁴⁰ Det kan tenkes at noen tilfeller der foreldre er én av flere overgriper kun er registrert under ”flere overgripere”. Ifølge retningslinjene skulle man i så fall både krysse i denne kategorien og spesifisere hvilke relasjoner brukeren hadde til overgriperne, men denne retningslinjen ble ikke fulgt i praksis (Lien og Nørgård 2006). I teorien kan det også tenkes at noen av de kvinnene vi er interessert i har oppgitt bror eller onkel som overgriper, og at de dermed har havnet i ”sønn/datter/annet familiemedlem”, men det er liten sannsynlighet for det.

overraskende at noen oppgir tvang, men ikke foreldre. Vi har derfor innhentet tall fra Statistisk Sentralbyrå for de 64 kvinnene som oppga tvangsgifte som årsak for opphold i 2005. Hvor mange av disse er det som samtidig oppgir foreldre som overgriper, og hvilke andre overgripere er oppgitt av disse kvinnene?

Tabell 10: Utenlandske krisesenterbeboere (første opphold i 2005) som oppgir tvangsgifte som årsak til henvendelsen fordelt etter deres relasjon til overgriper, prosent og absolutte tall.		
Relasjon til overgriper	Antall	Andel (%)
Nåværende eller tidligere ektefelle/samboer	14	22
Foreldre	34	53
Annet	16	25
Totalt	64	100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Av vår tabell 10, basert på tall fra SSB, framgår det at drøyt halvparten av kvinnene som oppgir tvangsekteskap som årsak til opphold, samtidig oppgir foreldre som overgriper(e). En knapp fjerdedel oppgir nåværende eller tidligere ektefelle, mens en fjerdedel av kvinnene oppgir ”andre” overgripere, noe som kan bety ”sønn/datter/annet familiemedlem”, ”annen kjent person” eller ukjent person (jf SSBs tabell 4.1 over). I denne sammenheng kan det for eksempel bety søsken, onkel/tante eller andre slektninger, men også svigerforeldre.

Vår tolkning er at tvangsgifte-tilfellene på krisesentrene *både* omfatter kvinner som flytter inn for å komme bort fra foreldre som vil tvinge dem inn i et uønsket ekteskap, og kvinner som er tvangsgiftet, der det mest akutte problemet er å komme bort fra mannens vold, eventuelt også svigerforeldrenes. Hvis det er ektefellens vold som utløser kontakten med krisesenteret, vil det være mest nærliggende å føre opp ham som overgriper, selv om hun i sin tid ble tvunget inn i ekteskapet av sin familie/foreldre. Vi kan heller ikke utelukke at kategorien brukes i tilfeller der kvinnen kommer på grunn av vold i ekteskapet og der hun forteller at ekteskapet var arrangert. Erfaringer fra en tidligere undersøkelse (Bredal 1998) tilsier at noen krisesentermedarbeidere kan komme til å definere dette som tvangsekteskap uavhengig av om kvinnen selv opplever at ekteskapet ble inngått mot hennes vilje. Skjemaet skal utfylles i samarbeid med kvinnen, men medarbeiderne ved krisesenteret må bruke et visst skjønn.

Retningslinjene for utfyllingen av skjemaet definerer ikke nærmere hva som ligger i ”tvangsgifte” som kategori for årsak til beboers henvendelse.

Tallene bekrefter uansett at tvangsgifte ikke er en entydig kategori i krisesenterstatistikken og at den omfatter overgrep fra flere typer overgripere. De er også en indikasjon på at ”tvang til å bli i ekteskapet” er en del av bildet.

4 Det offentlige hjelpeapparatet

4.1 Barnevernet

Flere har pekt på barnevernets rolle som helt sentral i arbeidet mot tvangsekteskap, samtidig som barnevernet kanskje er den instans som oftest får kritikk for å ikke gi den hjelpen de burde. For eksempel rapporterer UDIs Kompetanseteam mot tvangsekteskap at drøyt halvparten av de personene som var berørt i teamets saker i første halvdel av 2005, gjaldt personer som var 18 år eller yngre. De kommenterer at dette tilsier et større fokus på barnevernets rolle, og fortsetter:

”Barnevernets kompetanse på minoritetsbefolkningen generelt, og på denne typen konflikter spesielt, ser ut til å være tilfeldig og prisgitt enkeltpersoners eget initiativ. Dette gjelder både generell kunnskap om de relevante landene, ekteskapsmønstre, æresbegrep, barns situasjon i familien, migrasjonsspørsmål og kjønnsesifikke forskjeller. Situasjonen er ikke bedre i Oslo enn i resten av landet. Også innad i Oslo er variasjonen stor bydelene i mellom.”⁴¹

Tilsvarende situasjonsbeskrivelser går igjen i våre intervjuer både med ikke-statlige instanser og ressurspersoner i barnevernet selv. Det blir dels hevdet at barnevernet ikke har kunnskap nok, dels at de ikke tar problemet på alvor. Mangel på ressurser er også et tilbakevendende tema. Kort sagt er det grunn til å undersøke barnevernets befatning med problematikken, både i omfang og når det gjelder kompetanse. I det følgende redegjør vi for resultatene av vår spørreundersøkelse ved de kommunale barnevernkontorene og de statlige fagteamene, supplert med data fra kvalitative intervju med ressurspersoner i barnevernet.

⁴¹ ”Halvårsrapport for første halvdel av 2005”, Utlendingsdirektoratet 2005.

4.2 Det kommunale barnevernet

Når det gjelder framgangsmåten i spørreundersøkelsen, henviser vi til kapittel 2. Her skal vi bare repetere vår avgrensning av de to sakstypene:

”En **’tvangsekteskapssak’** er i denne sammenheng en sak der barnet/ungdommen er blitt presset til å gifte seg mot sin vilje eller det er en begrunnet frykt for at han/hun skal bli det. I flere tilfeller har den unge en kjæreste som de vet foreldrene ikke vil akseptere, og det er grunn til å tro at tvangsgifte blir ”løsningen” hvis dette blir kjent. Tvangsmidlene kan være både fysisk vold/ trusler om vold og/eller psykisk press (lojalitetsappeller, påminnelser om den unges ansvar for familiens ære etc). (...)

”**”(P)roblemer/konflikter i minoritetsfamilier knyttet til autoritær oppdragelse og kontroll av unge kvinners seksualitet”**. Vi tenker på saker der barnet/ungdommen opplever streng kontroll fra foreldre og eventuelt søsken når det gjelder bevegelsesfrihet, påkledning, sosial omgang og viktige livsvalg (som utdanning, jobb etc). Det kan for eksempel handle om at den unge ikke får lov til å omgås etnisk norske venner, blir holdt mye hjemme på fritiden, blir fulgt til skolen og passet på av brødre eller andre familiemedlemmer når de ikke er hjemme. Begrunnelsen er ofte en bekymring for at jenta skal bli en ”dårlig” jente eller bli ”for norsk”, men dette er ikke nødvendigvis uttalt. Noen ganger vil fysisk vold eller trusler være en del av bildet, andre ganger er det mer snakk om psykisk vold og press der den unge sliter med indre konflikter.”

4.2.1 Saker

Skjemaet ble sendt til samtlige 426 barnevernkontorer i Norge. Vi fikk til slutt svar fra 311 kontorer, noe som gir en svarprosent på 73 %. Av de som har fylt ut skjemaet oppgir 20 % (62) av kontorene at de har hatt befatning med minst én av de to sakstypene vi spør etter i perioden 1.1.2005 – oktober 2006. 10 % (32) har hatt saker i begge kategorier, mens 2 % (6) kun har hatt ”tvangsekteskapssaker” og 8 % (24) kun oppgir saker med ”autoritær oppdragelse og kontroll av seksualitet”.

Først skal vi se på barnevernets befatning med tvangsekteskapssakene. Som nevnt har vi bedt kontorene telle opp antall meldinger, henlagte meldinger, undersøkelser, henleggelses etter undersøkelse samt ulike former for tiltak. Totaltallene er satt inn i tabell 11 og 12 der vi også har tatt med spørsmålene slik de ble stilt i skjemaet.

Tabell 11: Følgende spørsmål gjelder saker der tvangsekteskap har vært problematikken eller en del av problematikken				
		2005	per okt 2006	I alt
1.1.	Hvor mange meldinger har dere hatt?	35	20	55
1.2.	Hvor mange henlagte meldinger ?	4	3	7
1.3.	Hvor mange undersøkelser ?	33	16	49
1.4.	Hvor mange henleggelser etter undersøkelse ?	12	5	17

Tabell 12: I de tilfeller der tiltak ble igangsatt, hvor mange av tiltakene var				
		2005	per okt 2006	I alt
1.5.1.	Hjelpetiltak i hjemmet (ikke plassering)	9	4	13
1.5.2.	Plassering utenfor hjemmet med foreldres samtykke	8	6	14
1.5.3.	Omsorgsovertakelse	6	2	8

Som vi har vært inne på i metodekapitlet, er det ikke en entydig sammenheng mellom antall meldinger, henlagte meldinger og undersøkelser i et gitt år fordi vi har spurt om saker i 2005 og 2006. Man kan altså *ikke* resonnerer på denne måten: Barnevernet fikk til sammen 35 meldinger i 2005 *hvorav* 4 ble henlagt. Noen av de fire meldingene som ble henlagt kan nemlig ha kommet inn året før, og er derfor ikke talt med i antall meldinger her. Likeledes kan noen undersøkelser ha bakgrunn i meldinger fra året før. Vi får likevel et visst inntrykk av dimensjonene i barnevernets samlede aktivitet på dette problemfeltet, og kan slå fast at den er liten. Til sammen fikk de 311 barnevernkontorene 35 meldinger som gjaldt tvangsekteskapsproblematikk i hele 2005, mens det ble gjennomført 33 undersøkelser. For de som frykter at en stor andel meldinger blir henlagt uten nærmere undersøkelse, fins det imidlertid en viss trøst i disse tallene. Problemet er vel snarere at det er så få meldinger.

Som ett sammenligningsgrunnlag kan vi nevne at bare de femten barnevernkontorene i Oslo mottok 3384 meldinger og opprettet 3024 undersøkelsessaker i samme periode.⁴² Mer nærliggende er det imidlertid å sammenligne med et tall som kun gjelder for barn med innvandrerbakgrunn. Her er det begrensede muligheter fordi innvandrerbakgrunn ikke er en variabel i all barnevernstatistikk, men vi kan for eksempel se på ”undersøkelsessaker som førte til tiltak” og der barnet hadde innvandrerbakgrunn. Her har vi kun tall for 2004. Da var det på landsbasis til sammen 9 384 undersøkelsessaker som førte til tiltak. 1597 av disse gjaldt barn og unge med innvandrerbakgrunn (Kalve og Allertsen 2006:48).⁴³ I vår studie har vi ikke et direkte sammenlignbart tall, men det ser ut til at tvangsekteskapsaker utgjør en liten del av den totale saksmengden som gjelder barn med innvandrerbakgrunn.

Disse tallene sier oss altså noe om volumet i barnevernets ”håndtering” av saker, men det mest interessante er jo hvor mange barn som er involvert. I tabell 13 angis antall berørte barn i tvangsekteskapsaker i 2005 og per oktober i 2006, fordelt på kjønn. Totalt oppgir barnevernkontorene 45 barn i 2005 og 18 i de ti første månedene av 2006, til sammen 63 barn. Vi merker oss at antall saker i 2006 kommer til å ligge atskillig lavere enn totalen for 2005, om man ikke har fått vesentlig mange flere saker i november og desember. Her har vi ingen annen forklaring enn at det dreier seg om svært små tall, og at tilfeldige svingninger vil gjøre store utslag. Blant de 63 barna vi har fått oppgitt, er det klar overvekt av jenter med 83 % (52 barn) .

Tabell 13: Hvor mange barn/ungdommer gjaldt ovennevnte meldinger, undersøkelser og tiltak, fordelt på kjønn?			
	2005	per okt 2006	I alt
Gutter	10	1	11
Jenter	35	17	52
I alt	45	18	63

⁴² Oslo-speilet nr. 5/2006:17. <http://www.utviklings-og-kompetanseetaten.oslo.kommune.no>.

⁴³ I Kalve og Allertsens studie omfatter barn med innvandrerbakgrunn både ”førstegenerasjonsinnvandrerbarn uten norsk bakgrunn” og ”barn født i Norge av to utenlandsfødte foreldre”.

Opprinnelsesland

Som det framgår av tabell 14, er til sammen 15 landbakgrunner representert i barnevernmaterialet, men tre peker seg ut. Vi ser at barn med foreldre fra Irak, Pakistan og Somalia utgjør over halvparten av barna (til sammen 38 av 63 barn), med omtrent like stor andel hver. Disse gruppene kjenner vi igjen fra de spesialiserte instansene, men Somalia er atskillig høyere på listen i barnevernet enn hos SEIF og Røde Kors (og, som vi skal se i slutten av kapitlet, UDIs Kompetanseteam). Fra andre studier vet vi at somaliske barn og unge er overrepresentert i barnevernet i forhold til befolkningsgrunnlaget, noe som blant annet har vært forklart med at det gjelder en relativt nyankommen flyktninggruppe med mye traumeerfaring i forbindelse med krig og flukt (Bø et.al 2003).

Tabell 14: Hvilken landbakgrunn hadde foreldrene til disse barna (tvangsekteskapssaker)?	
Irak	14
Pakistan	12
Somalia	12
Afghanistan	5
Tyrkia	3
Iran	2
Sri Lanka	2
Rwanda	2
Albania	1
Libanon	1
Palestina	1
Etiopia	1
Kosovo	1
Romania	1
Tsjetsjenia	1
Kurder ⁴⁴	1
Uspesifisert	2
I alt	63

⁴⁴ Jamfør kommentar i metodekapitlet. Her har respondenten valgt å gi oss en etnisk identifikasjon, og vi vet ikke hvilket land det gjelder.

”Autoritær oppdragelse og kontroll”

I tillegg til å be om antall tvangsekteskapssaker, stilte vi følgende spørsmål til barnevernkontorene: ”Hvor mange saker har dere hatt der problemet er knyttet til autoritær oppdragelse og kontroll av jenters/unge kvinners seksualitet? Her er vi ute etter *antall barn* der det er levert melding, gjort undersøkelse og/eller tiltak.” Fra de kontorene som har hatt befatning med denne problematikken, har vi fått et anslag på til sammen 98 barn i 2005 og 115 i de ti første månedene av 2006 (tabell 15).

Tabell 15: Saker knyttet til autoritær oppdragelse og kontroll av jenters seksualitet. Antall barn der det er levert melding, gjort undersøkelse og/eller tiltak	
2005	per oktober 2006
98 barn	115 barn

Her vet vi altså ikke mer enn at disse barna var berørt av en melding, en undersøkelse og/eller en eller annen form for tiltak i perioden, tilsvarende barna i tvangsekteskapssakene. Vi vil påpeke at tallene her ligger betydelig høyere enn for kategorien ”tvangsekteskapssaker”. Så har vi da også fått en del kommentarer om at det konkrete giftepresset sannsynligvis inntreffer først helt på slutten av og etter ”barnevernsalder”. Imidlertid er det sannsynligvis en viss sammenheng mellom streng oppdragelse og mye kontroll tidlig i ungdomstida og seinere giftepress, og det å oppdage slike problemer tidlig er viktig for å forebygge tvangsgifte. Uansett får vi bekreftet at det kan være hensiktsmessig å ikke spørre snevert etter ”tvangsekteskapssaker” hvis man skal få tak i den bredere problematikken.

Når det gjelder disse barnas kjønn har vi ikke et eget spørsmål om det, men vårt spørsmål gjelder saker knyttet til koblingen mellom autoritær oppdragelse og kontroll av *jenters* seksualitet. Noen av respondentene kan ha vært i tvil om hvorvidt vi kun spurte om saker med jenter, men inntrykket er at de fleste har tolket det slik. Vi er uansett sikre på at tallet hadde ligget betydelig høyere om vi hadde spurt mer generelt om autoritær oppdragelse, eventuelt om vold som ledd i oppdragelsen. I informasjonsbrevet går det fram at vi ikke spør om autoritær oppdragelse alene, men vi forstår at dette kan være åpent for tolkninger. Dette underbygges i en e-post fra ett av fagteamene:

”Hvis vi skal lese dette bokstavelig, så har vi nok svært beskjeden erfaring (i hvert fall når det gjelder et åpent og kjent problem i sakene). Hvis vi derimot svarer som om det sto og/eller, er nok situasjonen en ganske annen. Vi har i den senere tid hatt flere saker både konsultativt og i forbindelse med tiltak fra oss, der vold i flerkulturelle familier er et sentralt problem i sakene. Ofte er det snakk om voldelige fedre - i blant kombinert med at sønnene adopterer det voldelige mønsteret - til dels innad i familien og i sterk grad utenom familien.”

Begge sakstyper

Slår vi sammen de to sakstypene, slik vi har gjort i tabell 16, får vi et totalantall på 276 berørte barn i perioden vi har undersøkt, 143 i 2005 og 133 i de ti første månedene av 2006. 23 % av disse barna faller inn under det vi har definert som tvangsekteskapsproblematikk, mens 77 % hører til kategorien ”autoritær oppdragelse og kontroll av jenters seksualitet med sikte på å bevare familiens ære”. Hvis vi går ut fra at samtlige i den siste kategorien er jenter, og trekker fra de 11 guttene som oppgis i tvangsekteskaps sakene, vil 265 av totalt 276 barn være jenter. Dette er etter vår mening et betydelig antall, særlig tatt i betraktning av at problematikken må anses som ny. Vi kommer tilbake til en noe mer samlet vurdering av tallene i neste kapittel.

Tabell 16: Samlet oversikt over tvangsekteskapsaker og saker knyttet til autoritær oppdragelse og kontroll av jenters seksualitet i det kommunale barnevernet. Antall barn og prosent (perioden samlet)				
	2005	per okt 2006	I alt	Andel (%)
Tvang	45	18	63	23
Autoritær/Kontroll	98	115	213	77
I alt	143	133	276	100

4.2.2 Kompetanse

Spørreskjemaets siste del handlet om kompetanse. Her stilte vi følgende spørsmål:

1. Hvordan vurderer du de ansattes samlede kompetanse til å håndtere saker som berører tvangsekteskap og relatert problematikk? Svaralternativ: God/Middels/Dårlig
2. Har noen av de ansatte deltatt på kvalifiseringstiltak (seminar, kurs eller lignende) der tvangsekteskap har vært blant temaene? Svaralternativ: Ja/Nei

3. Har dere behov for kompetansebygging på dette feltet? (Åpent spørsmål)
4. Hvor henter dere faglige råd i denne type saker i dag? (Åpent spørsmål)

Kun 3 % av kontorene mener at deres samlede kompetanse til håndtere saker som berører tvangsekteskap og relatert problematikk er god. 46 % svarte at de har middels kompetanse, og 36 % oppgir at det står dårlig til. 15 % lot spørsmålet bestå ubesvart. 20 % av barnevernskontorene rapporterte at de hadde medarbeidere som hadde deltatt på kvalifiseringstiltak i form av kurs og seminarer, mens det ved 68 % av kontorene ikke er noen av medarbeiderne som har deltatt på slike tiltak. 12 % besvarte ikke dette spørsmålet. Halvparten av kontorene (53 %) sier de har behov for kompetansebygging, mens 25 % mener de ikke har noe slikt behov, og 21 % lar være å svare på spørsmålet. Det er særlig de som har erfaring med saker, som ønsker mer kvalifisering, også de som vurderer kompetansen sin som god. Dette tolker vi dels som uttrykk for at disse kontorene forventer flere saker, sannsynligvis på grunn av befolkningssammensetningen i deres kommune, dels som at mange har erfaring for at disse sakene er komplekse og vanskelige. Generelt viser det i hvert fall at barnevernets grunnutdanning ikke strekker til. For øvrig er det flere kontor som i kommentarer på skjemaet etterlyser spisskompetanse på regionalt eller sentralt nivå som man kan trekke på ved behov. Dette gjelder særlig de kontorene som ikke har hatt saker.

Når det gjelder hvor kontorene henter faglige råd, er bredde og variasjon det mest slående. De instanser som oftest nevnes av barnevernskontorene som har hatt saker i 2005/2006 er (i rekkefølge med de hyppigst nevnte først): Oslo Røde Kors, UDI⁴⁵, Bufetats fagteam, BUP, Human Rights Service, SEIF, Oslo krisesenter, politiet, psykososiale team for flyktninger, kollegaer. Noen få nevner: Internett, flyktningkonsulenter, fylkesmannen, barnevernets advokat, veiledningsbok for Rogalandsprosjektet mot tvangsekteskap, helsestasjon for ungdom, psykologer, faglitteratur, sosialtjenesten, kollegaer med flerkulturell bakgrunn og imamer. Ikke overraskende får vi mindre konkrete svar fra de kontorene som ikke har hatt saker. Følgende svar er de vanligste (de hyppigst nevnte først): Fagteam, psykososialt team for flyktninger, fylkesmannen, ”vet ikke”, ”organisasjonene”, internett og kollegaer.

⁴⁵ Det kan tenkes at noen mener UDIs kompetanseteam, men det spesifiseres ikke.

4.2.3 Sakenes art

Først noen kommentarer til barnevernkontorenes utfylling av skjemaet: Flere presiserer i sine tilleggskommentarer at denne type saker ikke registreres spesielt i noe system, og at de derfor må basere seg på hukommelsen. Noen kommenterer også at en kartlegging som vår derfor blir meget omtrentlig, noe vi er helt enige i. Vi vet imidlertid som sagt at mange kontor har satt av betydelig tid til å gå gjennom saker i staben. Et annet poeng som flere er inne på, er at våre tall selvsagt kun omfatter de saker der barnevernet har identifisert denne problematikken som en ”ingrediens” i saken. Flere respondenter påpeker at det ofte er vanskelig å kartlegge hele bredden av problemer og at tvangsgifte er noe som gjerne kommer opp seint i et forløp.

Følgende kommentarer er representative for flere:

”Disse sakene som betegnes som tvangsekteskapssaker vil jeg tro ofte er i dette systemet av andre grunner, og at vi har fått informasjon om denne problematikken i tillegg.”

“Slike saker er jo ofte komplekse. Jeg har tidligere vært borte i en del saker med slike islett. Ofte er de en miks av kulturkonflikter, ungdomsopprør, foreldre som forsøker å utøve kontroll i en situasjon hvor barnet er i ferd med å utvikle et negativt atferdsmønster, også i ”norsk” forstand, hvor tvangsekteskap eller lignende blir mer uttrykk for desperasjon enn at det kan forklares i rene kulturelle termer. Men her ligger det nok i sakens natur at det er store mørketall, idet ”pene piker som greier seg fint på skole, adlyder sine foreldre, følger familiens tradisjoner” sjelden eller aldri tar kontakt med sosiallærer, barnevernet eller lignende...”⁴⁶

Barnevernkontorenes problemer med å vite hvilke saker som kvalifiserer til å telles, sier i seg selv mye om sakenes art. De er rett og slett komplekse. Dessuten kan det tolkes som et uttrykk for at barnevernet mangler en felles, faglig forståelse av denne problematikken. Flere føler seg usikre både på hva det er de ser, og på hva de skal kalle det. Noen mener det er vanskelig å vite hva som er årsaken til ungdommens problemer, og hva som motiverer foreldrenes forsøk på løsninger. For eksempel i tilfeller der jenta har store psykiske problemer - er da foreldrenes handlinger styrt av bekymring for jenta, eller er det deres handlinger og kontroll som har gjort henne syk?

⁴⁶ Kilde: E-post fra en barnevernsarbeider i Oslo.

Vi kan ikke gi en fullstendig beskrivelse av de utfordringene barnevernet står overfor, og mye er felles for denne problematikken generelt og vil bli berørt senere i rapporten. Først skal vi slå fast at dette er saker som kan kreve store ressurser, og der det er stort behov for koordinering, særlig i saker med høyt trusselnivå. Det at mange instanser er inne i saken, er forvirrende og slitsomt for den unge, men kan også utgjøre en sikkerhetsrisiko. I resten av avsnittet skal vi løfte fram noen temaer som går igjen i vårt materiale: At barnevernet sannsynligvis ikke når alle grupper av jenter, at jentene er vanskelige å hjelpe på grunn av høy ambivalens og vedvarende lojalitetspress og trusler fra familien, og at det kan være vanskelig å forholde seg til at noen jenter stadig endrer historien sin. Fokus er særlig på de mest alvorlige sakene der det er aktuelt å plassere jenta utenfor familien.

”De sterkt kuede jentene som blir holdt under sterk kontroll, kommer ikke til oss. Vi får de rampete jentene som tross alt tør å stå imot,” uttalte en informant som mente det grovt sett finnes tre typer av jenter som er berørt av tvang og kontroll: 1. Jenter som har det relativt fritt og som lever på en slik måte at foreldrene reagerer, og der foreldrene etter barnevernets mening bør reagere. Men foreldrene har kanskje et begrenset ”løsningsrepertoar” og ender opp med å bruke vold eller gifte henne bort. 2. Jenter som blir hardt kontrollert, der foreldrene setter så strenge og urealistiske grenser at det til slutt smeller fordi jentene ikke tolererer det. 3. De stille, forsiktige og underdanige jentene. ”Disse siste ser vi ikke noe til, men kanskje de ender på krisesenteret etter hvert,” påpekte denne informanten. Hun var også opptatt av hvor utfordrende saker dette ofte er:

”I flere saker er det mye fram og tilbake, mye dramatikk og endring av fortellinger underveis. Vi har hatt jenter som den ene dagen er så livredde for å bli drept at de ikke tør å oppholde seg i første etasje av ungdomshjemmet i tilfelle de skulle bli oppdaget, mens de neste kveld blir sinte fordi de ikke får lov til å gå ut etter klokka elleve. De blir helt ”virkelighetsfjerne”. Dette er jenter som ofte har hatt det veldig strengt, som ikke har fått lære å sette egne grenser og ta konsekvenser av egne handlinger, og som skal ”prøve ut alt på én gang” når de kommer hjemmefra.”

Det går fram av vårt materiale at mange jenter som bryter med familien sliter med motsetningsfylte følelser og, ikke minst, et vedvarende press fra familien. Noen lider av voldstraumer, flere sliter med alvorlige problemer som selvskading, spiseforstyrrelser, psykiske lidelser og selvmordstanker. I flere tilfeller lykkes familien å få kontakt med jenta etter at hun har flyttet hjemmefra, blant annet fordi jenta selv ikke klarer å la være å kontakte mor eller en liten søster. Dette er én av grunnene til at en informant uttaler at disse jentene er

vanskelige å beskytte. Det er også generelt vanskelig å finne egnede plasseringsløsninger for dem. Dels har man dårlig erfaring med å plassere på vanlige ungdomshjem, der jentene er sårbare for negativ påvirkning fra andre ungdommer. Dels er det vanskelig å finne fosterhjem, og å holde jenta der:

”Familiene takler ikke svingningene som disse jentene ofte preges av. I det ene øyeblikket tar de helt avstand fra familien og forteller at de er livredde for å bli drept, i det neste reiser de hjem fordi de ikke holder ut savnet”.

Uansett årsak, er dette handlingsmønsteret vanskelig å takle for beredskapshjemmene og på institusjonene. Det skaper fortvilelse og en følelse av avmakt hos de som skal hjelpe jentene. Flere påpeker at vi vet for lite om hvordan man bør møte disse jentene og det følelsesmessige kaoset de lever i.

Det er åpenbart at denne vekslingen kan gjøre det vanskelig for en utenforstående å vite hva man skal tro, og troverdighet er derfor et annet gjennomgående tema. I noen tilfeller, som i den såkalte Drammenssaken⁴⁷, er det åpenbart for de fleste at jenta er blitt redd for represalier og/eller sliter med dårlig samvittighet overfor foreldre og søsken, og derfor forsøker å gjøre godt igjen ved å hevde at hun løy da hun ba om hjelp. I flere tilfeller ser vi en mer diffus ”vingling” som først og fremst må tolkes som sterk ambivalens i en situasjon der jenta ikke holder ut å leve som hun gjør, men heller ikke holder ut tanken på å miste all kontakt med dem hun er gladest i. Men jentas skifte kan også skyldes at kontakten med hjelpeapparatet i seg selv har utløst en eskalering av konflikten, som hun ikke nødvendigvis var forberedt på. Dette er særlig aktuelt i barnevernssaker der foreldrene har rett til å bli informert hvis undersøkelse igangsettes. Når jenta så plutselig bedyrer at det egentlig ikke var noe, *kan* barnevernet komme til å forstå det som at hun har løyet til dem og kastet bort deres tid, mens det egentlig er nå hun lyver. ”At jenta lyver er en del av ’diagnosen’”, sier en av våre informanter. Samtidig vet vi at jenter som har blitt intervjuet om sine erfaringer med barnevernet i lignende saker, sier at det var uhyre viktig å bli trodd (Aannestad 2004). Vi mener dette er en av de aller viktigste utfordringene for hjelpeapparatet.

47 Den første straffesaken i Norge etter at tvangsekteskap ble et eget straffebud i straffeloven. Far og halvbror ble først dømt i laveste rettsinstans. Da saken ble anket videre til lagmannsretten, endret jenta sin forklaring og hevdet at hun hadde diktet opp anklagene mot far og halvbror. Retten valgte å ikke tro henne og la den første forklaringen til grunn.

I dag er det nok slik at noen jenter som kontakter barnevernet trykker på "tvangsekteskapsknappen" fordi de tror, ofte med rette, at dette er en effektiv måte å få oppmerksomhet på. Problemet oppstår når det etter nærmere undersøkelser viser seg å ikke være noe ekteskap på gang. Er det da sånn at noen barnevernsarbeidere konkluderer at jenta "bare" vil ha mer frihet, eller "bare" har det litt strengt hjemme? Blir opplevelsen av at jenta har lurt på seg et tvangsekteskap styrende for hvordan barnevernet vurderer jentas troverdighet generelt? Unnlater barnevernet å stille andre spørsmål for å avdekke hva det var som fikk henne til å dikte opp tvangsekteskapet?

Som et konkret eksempel, vil vi nevne en telefonsamtale med en barnevernleder i anledning spørreskjemaet. Hun ville formidle hvor vanskelig det er å vite sikkert hva som er substansen i en sak, og fortalte om et tilfelle som i meldingsfasen var en "klassisk tvangsekteskapssak". Under undersøkelsen framsto jenta imidlertid som mindre og mindre troverdig, og man konkluderte med at dette dreide seg om en mer uskyldig konflikt i familien. Samme barnevernleder fortalte at hun hadde stor tro på å arbeide med nettverket rundt jenta, familien og større slekt, i stedet for å ta jentene ut av familien. Vi har selvsagt ikke mulighet til å uttale oss om denne konkrete saken, men vil advare mot at erfaring med at jenter overdriver eller lyver gjør at man stoler mer på familien. Det er fullt mulig at en jente er i fare selv om noe av det hun sier er løgn. Vi er ikke imot at man arbeider med familien, såfremt jentas sikkerhet er vurdert og ivaretatt, men vi tror at barnevernet bør få noen flere "knapper" som ungdom kan trykke på hvis de blir utsatt for sterk kontroll eller er i sterk konflikt med sine autoritære foreldre. Jenter skal ikke måtte "dikte opp" et tvangsekteskap for å få hjelp til andre, mindre synliggjorte problemer.

Så kan vi ikke la være å lure på om enkelte av disse jentene har blitt så vant til å holde ting skjult og fordreie sannheten, at de ikke bare lever et dobbeltliv, men også nærmest opererer med forskjellige identiteter. Om det er blitt en del av deres væremåte eller "kompetanse" å manipulere med sannheten, som en strategi for å leve med store kontraster og ulike regelsett "inne" og "ute".⁴⁸

⁴⁸ Dette var tema for et seminar i regi av LOKK 23.11.2006: "Dobbeltiliv Overlevelsesstrategi eller selvdstruktion?" der man blant annet stilte spørsmålet: Hvilke psykiske effekter har dobbeltiliv på de unge? <http://www.lokk.dk/PDF/Seminarer/Konference Dobbeltiliv -20beskrivelse og program.pdf>

Når alt dette er sagt, skal det også sies at noen barn med minoritetsbakgrunn *har* urealistiske forestillinger om hva etnisk norske barn får lov til, og til hva barnevernet kan tilby. Og det fins sikkert noen få som ber om hjelp uten grunn. Men som en barnevernsarbeider sa til oss: ”Den verste konsekvensen av sånne opplevelser, er at vi ikke tar den neste jenta på alvor.”

4.3 Statens fagteam for barnevernet

Det statlige barnevernet forvaltes av Bufetat (Barne-, ungdoms- og familieetaten) som er organisert i 5 regioner og 26 regionale fagteam. Statens fagteam for barnevernet skal arbeide nært sammen med det kommunale barnevernet og andre kommunale tjenester for barn, ungdom og familier. De bistår blant annet ved plassering av barn utenfor hjemmet.⁴⁹ Fagteamene er tverrfaglig sammensatt med barnevernfaglig, psykologisk og pedagogisk kompetanse.

Etter hvert som svarene fra barnevernkontorene kom inn, registrerte vi at flere førte opp fagteamene som sine faglige rådgivere i tvangsekteskapsrelaterte saker. Vi bestemte oss derfor for å sende en tilpasset versjon av spørreskjemaet til samtlige 26 fagteam i landet. Hovedhensikten var å kartlegge hvor mange saker teamene har vært involvert i de siste to årene, samt få dem til å vurdere sin kompetanse.⁵⁰ Dette sier oss ikke noe nytt når det gjelder omfanget av saker, fordi vi må anta at de samme sakene allerede er rapport fra barnevernkontorene, men det antyder i hvilken grad fagteamenes trekkes inn i denne type saker, og hvorvidt de har den kompetanse det ser ut til at mange barnevernkontor forventer at de har.

4.3.1 Saker

22 av de 26 fagteamene returnerte utfylt skjema. Svarprosenten er dermed på 85 %. Vel halvparten av fagteamene, 12 av 22, oppgir at de har hatt befatning med tvangsekteskap og/eller ”autoritær oppdragelse og kontroll”. Seks team har vært involvert i begge type saker,

⁴⁹ Kilde: www.bufetat.no. Her listes følgende arbeidsoppgaver for fagteamene: faglig bistand i vanskelige barnevernssaker, å bistå små kommuner ved å foreta begrensede utredningsoppgaver i kompliserte saker, å finne lokale løsninger i samarbeid med kommunene, bistå kommunene i plasseringssaker utenfor hjemmet, inntak til statlige barneverntiltak, inntak private barneverntiltak.

⁵⁰ Skjema og informasjonsbrev følger som vedlegg 3 og 4.

to kun i tvangsekteskapsproblematikk, mens fire oppgir at de kun har hatt saker relatert til autoritær oppdragelse og kontroll av seksualitet.

Vi har fått følgende anslag for antall saker: Når det gjelder tvangsekteskapsproblematikk rapporteres det om til sammen 9 saker i 2005, mens det per oktober i 2006 er oppgitt to saker. Alle sakene gjaldt jenter. Det er noe flere saker knyttet til autoritær oppdragelse og kontroll. Fagteamene melder at de til sammen har vært involvert i 10 slike saker 2005, som alle gjaldt jenter. Per oktober i 2006 er det oppgitt 17 slike saker, hvorav 14 saker gjaldt jenter og 3 gjaldt gutter. Til sammen i perioden vi har undersøkt har fagteamene altså hatt befatning med 38 saker knyttet til tvangsekteskap og autoritær oppdragelse/kontroll av jenters seksualitet.

Tabell 17: Samlet oversikt over fagteamenes befatning med tvangsekteskapssaker og saker knyttet til autoritær oppdragelse og kontroll av jenters seksualitet. Antall barn				
	2005	per okt 2006	I alt	Andel (%)
Tvang	9	2	11	29
Autoritær/Kontroll	10	17	27	71
I alt	19	19	38	100

Tallene for tvangsekteskap er så små at det gir lite mening å kommentere forskjellen mellom de to årene, utover å slå fast at mønsteret er det samme for det kommunale barnevernet – flere saker i 2005 enn i 2006. Når det gjelder saker knyttet til autoritær oppdragelse og kontroll av jenters seksualitet, kan det se ut som om det har vært en viss økning i fagteamenes befatning med denne type saker fra 2005 til 2006, selv om vi skal huske at det kan være lettere å huske nyere saker. Et team skriver for øvrig at det oppleves som økende at det forekommer ”søknad om akuttplasseringer på bakgrunn av saker der det er problematikk knyttet til autoritær oppdragelse og kontroll av seksualitet/hverdagsliv/samhandling med jevnaldrende”. Et annet team oppgir at de har ”ingen saker som fullt ut fyller kriteriene. Det er økende grad av saker der det er vold i familien og det går i arv til neste generasjon der problemet kan være vold mot kone og barn, så vel som gjengmiljøproblematikk”.

Teamene fikk også et åpent spørsmål om hva slags rolle de hadde hatt i disse sakene. Svarene viste betydelig variasjon. For noen av teamenes del begrenser det seg til å bli informert om en

sak, mens andre har bidratt med råd og bistand ved plassering i samarbeid med kommunen. To team har vært involvert i akutt plasseringer.

4.3.2 Kompetanse

Ingen av de 22 fagteamene vurderer sin kompetanse på feltet som god. 14 karakteriserer kompetansen som middels, mens 8 mener at den er dårlig. 7 team oppgir at en eller flere medarbeidere har deltatt på kvalifiseringstiltak hvor tvangsekteskap inngikk som en del av tematikken. De kvalifiseringstiltakene som ble nevnt var seminar og kurs om tvangsekteskap, samt videreutdanningskurs i ”etnisitet”. I sistnevnte er tvangsekteskap neppe utførlig behandlet. 15 team har ikke deltatt på slike tiltak. Hele 19 mener at de har behov for mer kompetansebygging på feltet, mens kun 3 mener de ikke trenger mer.

Det er altså slik at samtlige av de 12 fagteamene som har erfaring med saker vurderte sin kompetanse som middels eller dårlig. Bare ved fem av disse hadde noen fra teamet deltatt på relevant kvalifiseringstiltak. Samtlige 12 ønsket et kompetanseløft. Blant de 10 fagteamene som ikke har sakserfaring har to hatt deltakere på kvalifiseringstiltak. Tre sier at de ikke har behov for noe kompetanseløft på feltet. Ett av disse teamene oppgir at de henter faglig råd fra ”egen ansatt” og har gått videreutviklingskurs i ”flerkulturell forståelse”.

I skjemaet til fagteamene spurte vi spesielt om hvorvidt de kjente til UDIs kompetanseteam mot tvangsekteskap og om de hadde hatt kontakt med teamet. Dette fordi UDIs team er en del av det offentlige hjelpeapparatet, og fordi vi allerede hadde sett at mange barnevernskontor ikke nevnte dette teamet i sine svar. Ett fagteam unnlot å svare på dette spørsmålet. Av de resterende 21, svarte over halvparten (12) at de ikke har hørt om UDIs kompetanseteam. Ni kjenner til teamet, men fem av disse presiserer at de kun har ”hørt om” eller ”hørt svært lite om” teamet. Bare to av fagteamene har vært i kontakt med UDIs kompetanseteam.⁵¹

Øvrige rådgivningsinstanser som oppgis av fagteamene med erfaring på området er: Fylkesmannen, departementene, enkeltpersoner i BUP, UDI, Røde Kors

⁵¹ Vi vil understreke at UDIs kompetanseteam ikke kan lastes for det dårlige informasjonsnivået. Teamet har vært et midlertidig prosjekt med små ressurser og høyst uklar framtid, noe som sannsynligvis har gjort dem tilbakeholdne med å reklamere for virksomheten. Dette er imidlertid en svært viktig oppgave når Kompetanseteamet nå blir en permanent ordning.

informasjonstelefonen om tvangsekteskap, interne regionkontor i Bufetat, andre fagteam med kompetanse, kommuner med organisasjonen SEIF, Sentrum familievernkontor (i Oslo) og ”nasjonalt kompetansesenter”. De få av fagteamene uten sakserfaring som besvarte dette spørsmålet, oppga: UDI, ”ulike relevante fagmiljøer”, kollegaer, litteratur, BUP, politiet, Bufetat og, som allerede nevnt, ”en ansatt”.

Kompetansenivået blant fagteamene er altså etter deres egen vurdering langt fra godt nok, og de fleste etterlyser kompetansebygging. Sett på bakgrunn av at mange av barnevernlederne refererer til fagteamene som sine rådgivere, og at flere kommuner har få saker og liten praksiserfaring, er dette bekymringsfullt.

4.4 Familievernet (Oslo)

Familievernet er mest kjent for å tilby parterapi og mekling ved samlivsbrudd, men tilbyr også familierapi ved konflikter mellom foreldre og barn eller flere generasjoner.⁵²

Tjenestene er gratis. De ansatte er psykologer og sosionomer som har utdanning i familierapi. Det finnes 64 familievernkontorer i Norge, hvorav 39 er statlige og 25 er kirkelige. Alle familievernkontor er underlagt *Lov om familievernkontor*.

Tiltak 19 i regjeringens ”Fornytt innsats mot tvangsekteskap – våren 2002” identifiserer familievernet som en relevant instans i arbeidet mot tvang i arrangerte ekteskap: ”Regjeringen vil styrke familievernets rolle i arbeidet mot tvangsekteskap, og vil derfor sikre at de tilføres kompetanse for å fylle denne rollen.”⁵³ På denne bakgrunn ønsket BLD at familievernet ble inkludert i vår undersøkelse. Av kapasitetsgrunner ble vi enige om å begrense oss til de seks familievernkontorene i Oslo.⁵⁴

Generelt er det få henvendelser til familievernet som kan regnes som tvangsekteskapsrelaterte. Flere av kontorene påpekte imidlertid at de antakelig er i kontakt med ektepar der en eller begge i sin tid har giftet seg under press og tvang, selv om det ikke

⁵² <http://www.bufetat.no/?module=Articles;action=ArticleFolder.publicOpenFolder;ID=243>

⁵³ <http://odin.dep.no/bld/norsk/tem/voldogovergrep/tvangsekteskap/069051-990002/do..> 08.08.2006

⁵⁴ Se kapittel 2 for utdyping av metode. Siden fokus for undersøkelsen var omfang av saker, og siden vi forventet at familievernet ikke ville ha mye å bidra med i den forbindelse, valgte vi å begrense oss til intervjuer der vi kunne fange opp mer kvalitative aspekter. Intervjuene bekreftet at denne prioriteringen var riktig.

fremkom av situasjonen. Samtlige av kontorene mener at familievernet kan være en ressurs, og flere sa at de ønsker å bli brukt mer i slike saker, både av dem det gjelder og av hjelpeapparatet for øvrig. Man bør i større grad informere om familievernet som noe mer enn ”skilsmissearbeid”, mente de.

To av kontorene hadde vært borti saker der dette hadde vært et tema, men antallet er så lite at det ikke har noen hensikt å oppgi tall. Et tredje kontor fortalte at de ikke hadde hatt befatning med saker til tross for relativt høy andel minoritetsbefolkning i bydelene. De forklarte dette med at de fleste brukerne kom i forbindelse med skilsmisse. Da vil fokuset være rettet framover, og hvordan ekteskapet ble inngått vil sjelden være tema på et meklingsmøte. Det er et generelt trekk ved familievernets arbeid at obligatorisk mekling/samværsavtaler utgjør den største saksmengden, og at det er få par med minoritetsbakgrunn som søker parterapi (Lopez 2003).

Ett kontor hadde hatt lite befatning med tvangsekteskapsproblematikken de senere årene, men mer tidligere. De mente dette skyldtes at det er blitt færre familier med pakistansk opprinnelse i bydelene de har ansvar for. De møtte likevel fortsatt på temaet, og da i familier med opprinnelse fra nordafrikanske land, Iran, Tyrkia og hos folk med kurdisk bakgrunn. Dette familievernkontoret har vært opptatt av å skape dialog med etniske minoriteter og har blant annet arrangert møter med en moské der tvangsekteskap har vært blant temaene. De hadde også gode erfaringer fra å skape dialog mellom foreldre og barn i en tilspisset konflikt på grunn av tvangsekteskap. For øvrig var de opptatt av situasjonen for barna i familier der ektefellene har giftet seg ufrivillig, og særlig der det er mye konflikt og vold. Et annet kontor hadde hatt samtaler med et foreldrepar som hadde mistet kontakten med et barn etter en episode der barnet følte seg presset og truet til å gifte seg. Kontoret påpekte at en slik situasjon er dramatisk for foreldrene, og at det er viktig at de også får hjelp, både til å bearbeide følelsene sine og å forstå barnas reaksjoner. De framhevet at det her er paralleller til det å jobbe med foreldre som blir fratatt barna sine av barnevernet, for å unngå såkalt ”brutte narrativer”. Generelt mente de det er viktig å jobbe i forhold til hele familien, fordi et tvangsekteskap og de konfliktene som følger i kjølvannet av det vil ramme alle familiemedlemmer, ikke minst søsken. Ett kontor har vært særlig opptatt av tvangsekteskap og har utviklet et forprosjekt på feltet.

Flere av medarbeiderne ved Oslos familievern har deltatt på kvalifiseringstiltak om tvangsekteskap, men de understreker at denne typen saker kan være tøffe og gi avmaktsfølelse. De kontorene som har jobbet mye med minoritetsfamilier mener de har opparbeidet verdifulle erfaringer som, sammen med deres kompetanse på mekling og konflikthåndtering i familier, gjør dem til en viktig hjelpeinstans. De har imidlertid også ønske om å styrke kompetansen sin på denne tematikken.

4.5 Rådgiver- og skolehelsetjenesten (VGS Oslo)

Vi har innhentet opplysninger fra helsesøster og/eller rådgiver ved ti videregående skoler i Oslo.⁵⁵ Informantene ble bedt om å anslå hvor mange elever de har vært i kontakt der temaet har vært relatert til tvangsekteskap og beslektet problematikk. De fleste kunne bare snakke for egen del, og ikke for kolleger i rådgivningstjenesten eller andre lærere. Det er altså ikke skolenes samlede befatning vi har data for, og de tallene som presenteres her, er kun ment som en løs indikasjon. Samtlige informanter oppgir å ha hatt befatning med tvangsekteskapsrelatert problematikk på et eller annet tidspunkt. Ved seks skoler har temaet vært aktuelt de siste to årene (2005 og per oktober 2006).

4.5.1 Saker

Det varierer hvorvidt respondentene var komfortable med å anslå antall ”saker”. Når vi likevel ba om et omtrentlig tall, oppga de fleste et minimums- og et maksimumstall. Totalt varierer anslaget mellom 21 og 33 ungdommer i 2005 og 2006 per oktober. De fleste henvendelsene gjaldt jenter, men også gutter var representert. Flere mente for øvrig at det fremdeles er tabu for gutter å ta kontakt om disse temaene, noe som gjør at gutter blir ekstra alene om problemene. Videre hevdet flere at det å bli utsatt for streng kontroll og ikke få lov til å være sammen med venner, er et vel så stort problem som tvangsekteskap.

Oftest handler disse sakene om en samtale mellom den berørte ungdommen og helsesøster eller rådgiver. Det kan hende at eleven kommer direkte og forteller at de frykter eller vet at de vil bli presset til å gifte seg mot sin vilje, eller temaet dukker opp i forbindelse med en

⁵⁵ Hellerud, Holtet, Sogn, Stovner, Manglerud, Sandaker, Elvebakken, Lambertseter, Berg og Oslo katedralskole. Se metodekapitlet for utdyping.

henvendelse om noe annet. Noen ganger er det en lærer som tar kontakt. Noen unge kommer bare til én samtale, andre flere ganger. Dersom det er behov, får de informasjon om hvor de kan søke hjelp. Flere nevnte at pågangen er størst om våren, relatert til snakk om sommerferie i opprinnelseslandet. Det var enighet om at henvendelsene svingte i takt med fokus i media.

I de tilfellene der individene ønsket det, ble kontakt formidlet videre til forskjellig instanser i hjelpeapparatet. Røde Kors-telefonen mot tvangsekteskap, MiRA-Senteret og SEIF ble nevnt i flest tilfeller. Noen få nevnte Human Rights Service. Barnevernet ble kontaktet hvis personen var under atten. Politiet og UDIs kompetanseteam ble nevnt i de få tilfellene som ble beskrevet som ”mest kritiske”. De fleste hadde godt inntrykk av disse instansene, selv om noen negative erfaringer ble nevnt. Det var imidlertid variasjon når det gjaldt hvilke av disse organisasjonene de forskjellige informantene hadde mest tiltro til. De som hadde hatt befatning med problematikken nylig etterlyste bedre psykologisk oppfølging av de unge. Flere helsesøstre påpekte at unge som sliter med ettervirkninger av å ha brutt med familien, og kanskje samtidig er redde for foreldrene, trenger mer støtte enn de får i dag. På de større og mindre oversiktlige skolene savner man også en mulighet til å kunne følge opp hva som skjer med elevene etter at kontakten med organisasjonene ble formidlet. Det trengs også bedre registre slik at man får oversikt over hvilke elever som ikke kommer tilbake etter sommerferien.

Informantene mente de kunne bli bedre på å markedsføre helse- og rådgivningstjenesten i forbindelse med disse temaene. På den andre side var flere helsesøstre og rådgivere opptatt av at fokuset på tvangsekteskap har ført til at ungdom føler seg stigmatisert. Dette er unge som opplever det som naturlig og uproblematisk å gifte seg arrangert. Av samme grunner syntes noen det var vanskelig å spørre foreldre om giftemål var en del av ferieplanene og mente man ikke generelt kan mistenkeliggjøre foreldre som tar med seg barna på ferie til opprinnelseslandet. Det er viktig å forsøke å bevare en god og åpen dialog med foreldrene uten å støte dem bort. Samtidig vet man at flere elever kunne hatt behov for mer informasjon. Brosjyrer og annet skriftlig materiale oppleves gjerne som mindre påtrengende enn muntlig informasjon. Noen skoler har også lagt ut lenker til hjelpeinstanser på sine nettsider. I det hele tatt synes flere av våre informanter de må drive en vanskelig balansegang mellom å drive oppsøkende virksomhet og avvente initiativ fra eleven selv. På Sandaker videregående er representanter fra MiRA-Senteret til stede ukentlig, noe som oppleves å gi trygghet for både

personalet og elevene. Det å koble inn en ikke-statlig organisasjon kan være en måte å senke terskelen for å søke hjelp.⁵⁶

4.5.2 Kompetanse

Åtte av ti helsesøstre/rådgivere mente kompetansen ved deres skole ikke er god nok. De som har mest erfaring er mest positive til kompetansebygging. Flere av de som ikke har vært så mye borti tematikken mener at de er godt nok rustet. Det var tydelig at den kunnskapen som eksisterer stort sett var bygget på erfaring, og at mange har opplevd å ”tråkke opp stien selv”. Noen har opplevd å gjøre vondt verre ved å forhaste beslutningsprosessen, involvere feil hjelpeinstans eller ikke ta tak i situasjonen tidsnok. Flere mener at også lærerne må bli mer oppmerksomme på denne problematikken, slik at man ikke – som noen hevdes å gjøre – undervurderer alvoret i sakene og ikke ser utbredelsen av problemet. En helsesøster pekte på at lærere bør ”plukke opp” tegn som psykisk nedstemthet og fravær mye tidligere.

Generelt tyder våre data på at helsesøstere, rådgivere og lærere i den videregående skolen bør forberedes bedre på å møte dette problemet. Samtidig er det bygget opp betraktelig kompetanse på enkelte skoler som kan utnyttes bedre, blant annet i felles fora på tvers av skolene. Flere etterlyste mer faglig utveksling og tilpassede kvalifiseringstiltak, samt ressurser til å kunne delta på slike.

4.5.3 Ikke tvang på ”statusskoler”?

Samtlige saker unntatt én, gjaldt skoler med høy minoritetsandel. Dette samsvarer med det vi oppfatter som en utbredt antagelse – nemlig at tvangsekteskap først og fremst berører områder med høy andel minoritetsbefolkning, og særlig minoritetspersoner fra lavere sosiale lag, typisk i Oslos indre by eller ”på Østkanten”.

Informantene på skoler med liten andel minoritets elever og få eller ingen tilfeller av tvangsekteskapsrelatert problematikk begrunnet da også dette med at de tilhørte en ”statusskole”. Noen henviste også til at de (få) minoritetsungdommene som gikk på deres

⁵⁶ Som det framgår av egen statistikk har de fått et betydelig antall henvendelser om krisehjelp i forbindelse med sin skolekampanje. Dette synes som en modell man eventuelt kan bruke på flere skoler.

skoler var ”de ressurssterke”, og at de og deres familier hadde valgt at den unge skulle ”ta utdanning i stedet for å gifte seg”. Man så derfor ikke behov for kompetansebygging innen feltet. En helsesøster på en annen skole, som selv hadde betydelig erfaring med saker, mente at slike holdninger er utbredt, og problematiske. Hun pekte blant annet på at utdanning høynes jentas status på ekteskapsmarkedet og dermed medgiften, for de familier som praktiserer medgift. Denne informanten mente at elever på såkalte ”vestkantsskoler” kan være vel så presset som andre, men har høyere terskel for å søke hjelp.

Vi skal til en viss grad komme tilbake til sammenhengen mellom tvang og sosial bakgrunn i kapittel 5, men vi kan allerede her si at vi mener denne helsesøsteren har et poeng. For egen del vil vi legge til at det kan være en viss sammenheng mellom rådgivernes holdning og hvor mange saker hun eller han vil få kjennskap til. Hvis det er en uttalt oppfatning at problemet ikke ”gjelder her hos oss”, eller at ”ressurssterke jenter ikke har sånne problemer”, kan det høyne terskelen for unge som i utgangspunktet er svært tilbakeholdne med å søke hjelp – nettopp fordi deres familier har høy status, og dermed stor fallhøyde hvis barna ”skjemmer ut” familien. En skole med få saker vil dessuten ikke kunne opparbeide kompetanse gjennom praktisk erfaring. Det er altså flere grunner til å advare mot å definere kompetansebehovet ut fra antall potensielle eller kjente saker.

4.6 Helsestasjoner for ungdom (Oslo)

Helsestasjon for ungdom er et gratis helsetilbud der unge kan komme med problemstillinger av både fysisk og psykisk art. De som jobber der har taushetsplikt, og man kan være anonym om ønskelig. Vi har innhentet opplysninger fra helsesøstre på åtte slike stasjoner i Oslo, samt Klinikkk for seksuell opplysning.⁵⁷ Som for skolene må vi presisere at det ikke er helsestasjonens samlede befatning vi har data for, og tallene som presenteres er kun ment som en løs indikasjon.

Av de ti helsesøstrene hadde seks hatt befatning med tvangsekteskapsrelatert problematikk i 2005 og/eller 2006. Alle disse jobbet i bydeler med høyere prosent innvandrerbefolkning enn de fire helsesøstrene som ikke hadde vært i kontakt med problemet.

⁵⁷ Følgende bydeler: Stovner, Gamle Oslo, Furuset, Grünerløkka, Sagene, Søndre Nordstrand, Vestre Aker/Røa, St.Hanshaugen

4.6.1 Saker

Ikke overraskende var det vanskelig for informantene å gi eksakte tall på saker de selv hadde hatt befatning med, og umulig for kollegers del. En helsesøster uttalte at det ”ikke bare er vanskelig å anslå et tall”, men at det heller ikke lot seg gjøre ”å gi et estimat”. Til sammen anslo de seks helsesøstre 15 saker i perioden, hvorav noen var uttalte tvangsekteskapsaker, mens andre var mer forbundet med autoritær oppdragelse og kontroll. Sakene gjaldt for det meste jenter, men helsesøstre mente at problematikken til en viss grad også viste seg blant gutter. En helsesøster i en såkalt ”belastet bydel” forsto ikke hvorfor de ikke hadde hatt mer befatning med temaet, etter som hun mente at det er et utbredt problem. Flere hevder at helsevesenet og skolen mangler kompetanse til å plukke opp signaler og ”se” ungdommene.

Helsesøstre beskrev sin viktigste oppgave som å gi støtte til jenta eller gutten i form av samtaler, tilgjengelighet og omsorg. Dersom den unge ønsket det, ville de henvise videre i hjelpeapparatet, men det var ganske vanlig at en ungdom kom med en bekymring, men sa senere at de ikke trengte mer oppfølging. Noen saker ble til barnevernssaker, men helsestasjonene hadde ikke oversikt over hvor mange dette gjaldt. De som har erfaring presiserer at dette er komplekse problemer, og at hver sak er forskjellig. En helsesøster utdyper for eksempel at ”dette er krevende saker som tar mye tid, og der man må ha mye kapasitet”. Flere snakker om hvor galt det kan gå hvis man presser de unge inn i valg de ikke enda er fortrolige med. Mange var generelt opptatt av de psykiske vanskelighetene som kan følge av det å vokse opp med motsetningsfulle verdier. Flere la også vekt på de vanskelige etiske vurderinger som må gjøres i møte med unge som blir utsatt for vold, men som ikke tør eller vil gjøre noe med situasjonen.

Den hjelpeinstansen som ble nevnt av flest helsesøstre var Røde Kors-telefonen om tvangsekteskap. Flere oppga også -sentryet og SEIF. Også de som ikke har vært borte i problematikken kjenner til disse tre instansene og sier at de vil ta kontakt ved behov. UDIs kompetanseteam ble nevnt i mindre grad. Politiet og barneverntjenesten ble forbundet med alvorlige tilfeller, og særlig politiet får ros av helsesøstre. En erfaren helsesøster la til at hun også kontakter sosialkontor og psykologtjenesten, for å sikre at ungdommen følges opp ved et eventuelt familiebrudd.

Helsesøstrene i Oslo ser altså ut til å være godt kjent med de instansene som har spesialisert seg på å gi hjelp ved tvangsekteskap, med mulig unntak av UDI-teamet. Flere etterlyser imidlertid det de omtaler som en mer nøytral instans. Vårt inntrykk er at disse informantene forbinder de eksisterende aktørene med visse, gitte utfall (brudd med familien hos SEIF, mer dialog hos Røde Kors), og at de mener dette er problematisk. Vi har blant annet hørt følgende kommentar: ”Hvor skal jeg sende de jentene som ikke vil bryte med familien? De sier at de ikke vil til SEIF, for der er det ingen vei tilbake”. En helsesøster sier at hun er ”usikker på kvalitetssikringen og profesjonaliteten hos de frivillige aktørene”. En annen sier at hun har hørt jenter fortelle at de ikke blir fulgt godt nok opp etter å ha fått hjelp til å bryte med familien og miljøet sitt. Hun påpeker at et brudd krever en enorm styrke av den unge, og at man ikke må bli sittende alene etter en slik psykisk belastning.

Flere helsesøstre mente å se en økning i samtaler med unge omkring streng og kontrollerende oppdragelse og den sosiale ufriheten det medfører. Disse ungdommene opplever ofte et stort press på å være lojale mot sin familie, og de sliter med å måtte velge mellom å gjøre som familien vil eller som de selv vil. Informantene mente dette var et tema som burde settes på dagsorden i tillegg til tvangsekteskap, og at det bør skje tidlig for å forebygge tvang. Foreldrene ser på skolen som en forholdsvis ufarlig arena, og skolen har derfor en viktig rolle å spille som må tas mer alvorlig. Dessuten må man i større grad jobbe med gutters holdninger, mente helsesøstrene.

4.6.2 Kompetanse

Syv helsesøstre vurderte at kompetansenivået på deres helsestasjon definitivt burde styrkes. Flere ønsker seg kursing på hvordan man kan avdekke problemer hos en ungdom som sliter, som for eksempel hvilke spørsmål man kan stille henne/ham. På den annen side var det flere medarbeidere som hadde vært på diverse kurs, men vårt inntrykk er at disse ikke oppleves relevante nok for helsesøstrenes yrkesrolle og arbeidshverdag. Et annet forslag til kompetanseløft var hospitering hos noen av de frivillige organisasjonene. Bredere utveksling av erfaring og kommunikasjon mellom helsestasjoner i de ulike bydelene var også et sterkt ønske. Flere savnet et tidligere felles forum innen rammen av ”Utviklingssenter for helsestasjons- og skolehelsetjenesten” (HUS), et prosjekt som ble avsluttet i 2004.

4.7 Utenriksstasjoner

Det er kjent at en del unge blir tvunget til ekteskap mens de er i foreldrenes opprinnelsesland, enten de har dratt dit frivillig eller ikke. I noen tilfeller hender det også at den unge holdes tilbake mot sin vilje. Tiltak ved utenriksstasjonene har derfor vært en del av myndighetenes strategi. Vi kontaktet ni norske ambassader per e-post med spørsmål om deres eventuelle befatning med temaet: Kabul (Afghanistan), New Delhi (India), Damaskus (Syria), Islamabad (Pakistan), Rabat (Marokko), Ankara (Tyrkia), Tunis (Tunisia), Teheran (Iran) og Tirana (Albania).⁵⁸ Vi lyktes ikke å få tak i ambassaden i Damaskus.⁵⁹ De fleste andre ambasadene har ikke hatt befatning med tvangsekteskapsproblematikk så vidt de nåværende ansatte kjenner til. Ambassaden i Rabat har ikke hatt saker de to siste årene. De hadde en sak med elementer av dette i 2004, og de var involvert i den såkalte Nadia-saken i 1997.⁶⁰

Ambassaden i Islamabad skiller seg ut ved å oppgi at de ”har jevnlig befatning med tvangsekteskapsproblematikken”, men de sier det er vanskelig å tallfeste tilfellene. De aner en økning, og tror at én av årsakene kan ligge i økt oppmerksomhet om temaet. Ambassaden opplyser av prinsipp ikke konkrete antall. Deres svar overfor offentligheten er at det er mange nok saker til å utgjøre en vesentlig arbeidsoppgave for dem, men få nok til at de ønsker å skjerme alle muligheter for identifisering av enkeltsaker. Ambassaden fører ikke egen statistikk på dette, og presiserer at det kan være glidende overganger mellom tvangsekteskapsaker og "dumping"-saker, der barn etterlates hos slektninger for oppdragelse og eventuelle ekteskapsplaner. De har ikke hatt saker der menn har vært utsatt for tvangsekteskap, men en del av dumping-sakene gjelder gutter.

Ambassadens befatning med sakene spenner fra veiledning til unge i Norge som frykter å bli giftet bort mot sin vilje på en reise til opprinnelseslandet, hvor ambassaden vil fraråde dem å reise, til faktisk å hjelpe personer som blir holdt i Pakistan mot sin vilje tilbake til Norge. Hvis ekteskapet er inngått, gir de veiledning i forbindelse med at ektefellen søker familiegjengforening. Ambassaden har utarbeidet egne rutiner til internt bruk. Det uttales at:

⁵⁸ Utvalget tok utgangspunkt i de minoritetsgrupper der vi har hørt at tvangsekteskap kan forekomme, i større eller mindre grad.

⁵⁹ Vi regner med at dette skyldes problemer i kjølvannet av at ambassaden ble brent ned i februar 2006.

⁶⁰ Saken er beskrevet nærmere i Wikan 2000 og Bredal 2006.

”Det er et gjennomgående hensyn i alt vi foretar oss at vi ikke uforvarende eller unødig skal bidra til å brenne broer i forholdet mellom den tvangsgiftede og hennes eller hans familie”. Man opplever egen kompetanse som tilstrekkelig, men understreker viktigheten av nær kontakt og assistanse fra norske myndigheter.

Det største problemet har ofte vært at pass og id-papirer blir fratatt den berørte. Dersom det dreier seg om mindreårige, må begge foreldres godkjenning foreligge før nødpass kan utstedes, og dette er ikke mulig dersom en eller begge foreldre er involvert i ekteskapsplanene eller "dumpingen". Det har vært et stort problem å få midler til opphold lokalt og hjemreisebillett fra norske myndigheter. Ambassaden er informert om at dette problemet skal være løst fra 2007.

Ambassaden i Ankara har ikke hatt saker i 2006, men ble i 2005 kontaktet av en person som fortalte at vedkommende skulle tvangsgiftes. Ambassaden ba om instruks fra Utenriksdepartementet, samt informerte tyrkiske myndigheter om saken. Da vedkommende ikke henvendte seg til ambassaden igjen, og ambassaden ikke hadde fått kontaktinformasjon, kunne ambassaden ikke følge opp saken. Fordi ambassaden mener det er betydelig press i tilfeller der ekteskap inngås innenfor slekten, har man ønsket om å skaffe seg mer inngående kunnskap om søkermassen. I november 2005 innførte derfor ambassaden intervju av søker i samtlige D-visumsaker,⁶¹ inkludert intervju av referansen (den part som bor i Norge) dersom vedkommende er til stede. Ambassaden har gjennomgått 80 intervjurapporter fra 2006 og utarbeidet følgende tall: Halvparten av D-visumsøknadene er fremmet av en tyrkisk statsborger som har inngått ekteskap med norsk statsborger av tyrkisk herkomst der partene kommer fra samme landsby/by i landet. Av disse oppga 20 % å være i slekt. Ambassaden oppgir at siden de vanskelig kan avdekke hvorvidt et ekteskap er et arrangert ekteskap eller et tvangsekteskap med mindre de involverte selv opplyser om dette, har man valgt å avslå de D-visumsaker der det oppgis at partene er i slekt, i henhold til Utlendingsdirektoratets Rundskriv 2003-015.

⁶¹ Fra www.udi.no: ”Visum for å søke/vente på svar på søknad om familieinnvandring (D-visum) Dersom du ønsker en tillatelse til familieinnvandring, må du som hovedregel ha fått en tillatelse før du kan reise inn i Norge. I visse tilfeller kan du likevel komme til Norge før en tillatelse er gitt. Hvis du er visumpiktig trenger du i så fall et innreisevisum. Et slikt visum utstedes bare i enkelte unntakstilfeller.” <http://www.udi.no/templates/Tema.aspx?id=7280#fam>

4.8 UDIs Kompetanseteam mot tvangsekteskap

UDIs Kompetanseteam mot tvangsekteskap ble startet i november 2004 i samarbeid med politiet og Oslo Røde Kors. Initiativet ble tatt av UDIs Terje Bjøranger og Eva Khan som tidligere ledet arbeidet mot tvangsekteskap i Røde Kors. De to hadde samarbeidet om en del saker og så behovet for mer koordinering og sterkere satsing i det offentlige.⁶² Røde Kors har siden trukket seg ut, og teamet er i dag rent offentlig med representanter fra UDI, Oslo politidistrikt, Røde Kors, Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) og Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir). Nylig ble det vedtatt å gjøre Kompetanseteamet til en permanent ordning.⁶³ I praksis har det hittil vært teamets leder og politiets representant,⁶⁴ som jobber med sakene, mens de andre blir konsultert etter behov. I omtalen av kompetanseteamet på UDIs hjemmeside heter det:

”Målet er å bidra til å øke innsatsen, kvaliteten og kompetansen på arbeidet som gjøres i forhold til tvangsekteskap og annen æresrelatert vold i Norge. Kompetanseteamet skal øke samhandlingene mellom offentlige etater og hjelpeorganisasjoner som på forskjellige måter kommer i kontakt med mennesker som utsettes for tvangsekteskap.”⁶⁵

Teamet tilhører altså andrelinjetjenesten ved at det først og fremst gir råd og veiledning til førstelinje, men de kan også gå mer direkte inn i saker. I de aller fleste tilfeller er det en annen offentlig etat, som barnevernet eller politiet, som har hovedansvaret for saken. Teamet kan da gi råd og veiledning både til ansvarlig etat og den utsatte. Man er opptatt av at andre etater skal ”eie” sakene.

4.8.1 Egen registrering og tall for 2005

Kompetanseteamets leder fører en logg over det som defineres som ”saker”. Omtalen av hver sak varierer fra noen linjer til flere A4-sider. Definisjonen på en sak er rådgivning/støtte rundt et konkret individ, men det varierer hvor konkret problemet er og hvor mye informasjon

⁶² Vi tar med disse detaljene som illustrasjon på hvor personavhengig og ad hoc-preget arbeidet mot tvangsekteskap har vært hittil.

⁶³ Jamfør tiltak 16 i Handlingsplan for integrering og inkludering av innvandrerbefolkning og mål for inkludering (vedlegg til St. prp.nr. 1 (2006-2007) - Statsbudsjettet 2007).

http://www.dep.no/filarkiv/291811/A-0010_B_Handlingsplan_for_integrering_.pdf

⁶⁴ Gunnar Svensson, spesialmedarbeider i saker angående etniske minoriteter ved Sentrum politistasjon

⁶⁵ Kilde: <http://www.udi.no/templates/Page.aspx?id=7070>

teamet har om saken. Her er det paralleller til Røde Kors-telefonens materiale, noe som er naturlig siden begge er rådgivende instanser primært rettet mot å supplere øvrige aktører som ”eier” sakene. Til forskjell fra Røde Kors har imidlertid Kompetanseteamet i de fleste tilfeller identifisert personen. I teamets statistikk kan for øvrig en sak i enkelte tilfeller omfatte flere individ, enten det dreier seg om søsken eller om en mor og hennes barn. Vi kommer tilbake til Kompetanseteamets sakstyper under presentasjonen av vår egen kartlegging.

Det er også startet et arbeid med å lage enkel statistikk basert på teamets logg. I planene for arbeidet fremover står grundigere dokumentasjon og statistikk høyt på prioriteringslisten, og man ønsker å knytte til seg en person som skal jobbe med dette. Foreløpig er det siden teamet ble startet, utgitt to rapporter med oversikt over antall saker og personer, kjønn, alder og etnisk bakgrunn for de personene saken gjelder. Den første var en halvårsrapport for perioden november 2004 til og med april 2005. Her rapporteres det om 40 saker, som involverer 45 personer, hvorav 39 var kvinner og 6 menn.⁶⁶ I teamets neste og hittil siste rapport (fra juni 2006) oppgis det at

”Kompetanseteamet har hatt 150 saker til behandling i perioden november 2004 til mai 2006. I underkant av 170 personer er berørt, da noen av sakene gjelder par og søsken. Andelen gutter / menn ligger på mellom 10 og 15 %. Disse henvendelsene gjelder hovedsakelig der hvor par eller søsken er hovedpersoner i saken. Aldermessig ligger tyngdepunktet på personer i alderen pluss minus 18 år. Aldersspennet er fra 15 år og oppover til 40+. Et flertall av teamets saker gjelder personer av pakistansk eller kurdisk (irakisk eller iransk) bakgrunn. Dette er en tendens som har holdt seg i hele perioden. Av nasjonalitet i andre saker kan nevnes India, Somalia, Marokko, Tyrkia og Afghanistan.”⁶⁷ (Vår utheving)

Vi ser at det her rapporteres for hele perioden teamet har vært i arbeid. Trekker vi fra de 40 sakene fra forrige rapport, får vi at teamet har hatt 90 saker i perioden mai 2005 til mai 2006 som altså dekker et helt år. Antall saker per år/halvår har med andre ord økt litt fra forrige rapport.⁶⁸ Gjør vi tilsvarende regnestykke for antall personer, finner vi at 125 personer var berørt av de 90 sakene i perioden mai 2005 til mai 2006.

⁶⁶ ”UDIs kompetanseteam mot tvangsekteskap – halvårsrapport” datert 24. juni 2005.

<http://www.udi.no/upload/Pub/Tema/Tvangsekteskap/HalvaarsrapportTvangsekteskap.pdf>

⁶⁷ Kilde: ”Rapport til Arbeids- og inkluderingsdepartementet fra UDIs kompetanseteam mot tvangsekteskap – 2006”, datert 2. juni 2006.

⁶⁸ 90 saker gir 45 saker per halvår, mot 40 saker på et halvår i teamets første rapport.

Vi forstår at behovet for å raskt komme på banen med rapporter fra teamets første virkeperiode gjorde at rapporteringsperioden ble noe forskjøvet i forhold til vanlig årsrapportering. Vi mener imidlertid det er uheldig at man i andre rapport valgte å slå sammen nye og allerede rapporterte tall. For framtiden anbefales det at man rapporterer på årsbasis og kun oppgir antall saker som er nye fra forrige rapport. Det er positivt at teamet ønsker å satse på statistikk, og vi anbefaler at man trekker inn fagkompetanse på voldsstatistikk.⁶⁹

4.8.2 Vår gjennomgang av saker i 2006

I samarbeid med teamets leder, Terje Bjøranger, har vi gått gjennom samtlige saker som Kompetanseteamet hadde befatning med i året 2006. Utgangspunktet var den nevnte loggen, som ble supplert ut fra hukommelsen. I noen tilfeller sjekket Bjøranger enkeltdetaljer med Svensson eller Røde Kors-telefonen.

Saker, individer, kjønn

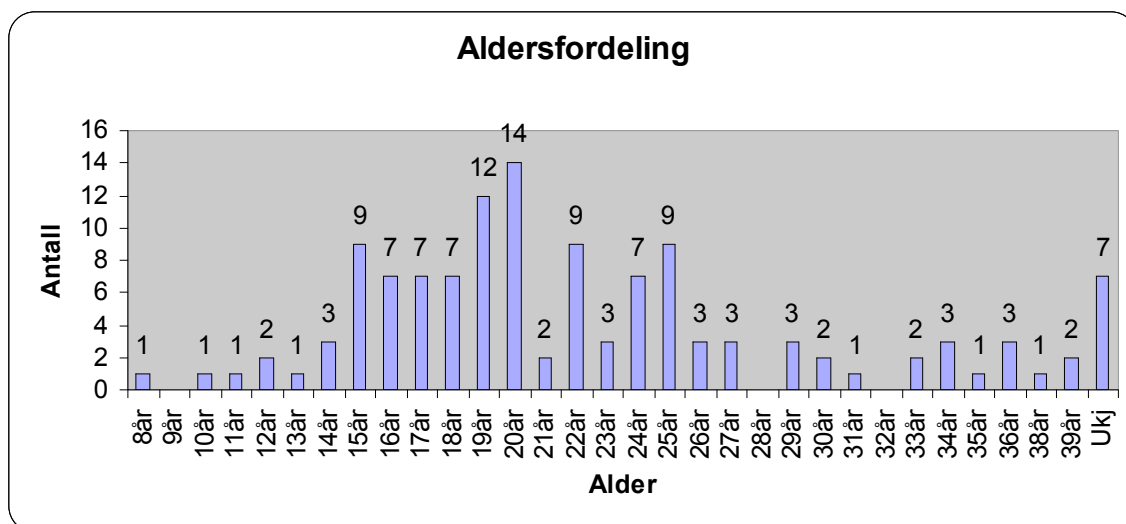
Teamet har til sammen hatt 114 saker i 2006.⁷⁰ Disse sakene omfattet 128 personer, hvorav 89 % (114) var kvinner og 11 % (14) var menn. En av mennene er blitt utsatt for press og vold på grunn av seksuell legning (i 2005 hadde teamet en sak der en kvinne ble utsatt for tvang til heteroseksualitet).

Alder

Den yngste registrerte personen var 8 år, den eldste 39. 67 % (86 personer) er mellom 15 og 25 år. 30 % (39 personer) er 18 år eller yngre. Figur 3 gir en grafisk framstilling av den totale aldersfordelingen i Kompetanseteamets saker.

⁶⁹ Det vil si Nasjonalt kompetansesenter for vold og traumatisk stress, samt Statistisk Sentralbyrå.

⁷⁰ Vi minner om at teamets egen rapportering sist strakk seg til og med mai 2006. Noen av sakene i vår kartlegging er altså allerede rapportert av teamet. Vi vet ikke hvor mange dette gjelder, men vil understreke at vårt tall ikke kan summeres med UDIs tidligere rapporterte tall for å få totalt antall i Kompetanseteamets funksjonsperiode.

Figur 3 Aldersfordeling i Kompetanseteamets materiale

Opprinnelsesland

Ser vi på de 128 personenes opprinnelsesland, får vi et broket bilde (tabell 18). Til sammen 22 land er representert, og som hos de andre instansene er kurdisk spesifisert som etnisk identitet. Når det gjelder fordelingen peker pakistansk og irakisk (særlig kurdisk) bakgrunn seg ut også i Kompetanseteamets saksmateriale. Hele 90 av 128 personer har bakgrunn fra disse to landene. Dette utgjør 70 %.

Tabell 18: Landbakgrunn/etnisitet fordelt på personer		
Pakistan		51
Irak (kurdisk)	33	39
Irak	6	
Afghanistan		7
Tyrkia (kurdisk)	5	7
Tyrkia	2	
Iran (kurdisk)		5
Somalia		3
Sri Lanka		2
Marokko		2
Serbia		2
Libanon		1

Bangladesh		1
Palestina		1
Vietnam		1
Sudan		1
Rwanda		1
Eritrea		1
Russland (tsjetsjensk)		1
Norge		1
Kosovo		1
I alt		128

Hovedproblem

Tabell 19 viser vår grovsortering av innhold i sakene. Vi fordeler på antall personer, slik at det blir ett hovedproblem per person. Her ser vi at så mange som 50 av 128 personer (39 %) har ”inngått tvangsekteskap” som hovedproblem, mens det i omtrent like mange tilfeller (38 %) er ”frykt for å bli tvangsgiftet” som er fokus. Knappe 20 % har ”tvang til å bli i ekteskapet” som hovedproblem. Som nevnt vil flere av sakene om inngått tvangsekteskap også inneholde denne problematikken. Materialet viser for øvrig at det er psykisk vold i samtlige saker. Alvorlige trusler er en vanlig ingrediens. Antall saker hvor det er opplyst om fysisk vold er 64.

Tabell 19: Hovedproblem, fordelt på antall individer		
	Ant.	%
Inngått tvangsekteskap	50	39
Frykter tvangsekteskap	49	38
Annen konflikt	24	4
Tvang til å bli i ekteskapet	5	19
I alt	128	100

Hvem kontaktet Kompetanseteamet?

Hvem var det som først gjorde Kompetanseteamet oppmerksom på en sak? Eller sagt på en annen måte; hvem er det som bruker teamet? Her har vi fordelt på antall saker, og vi ser at en

lang rekke instanser henvender seg til teamet. Av tabell 20 går det fram at vi totalt har identifisert 19 ulike ”instanser”, hvorav flere er samlebetegnelser. Halvparten (10) av disse er offentlige. Tre instanser, Røde Kors, barnevernet og politiet, peker seg særlig ut. Til sammen har disse tre instansene ”meldt” 55 av de 114 sakene, altså nesten halvparten. Røde Kors, som i de fleste tilfeller vil være Røde Kors-telefonen, er faktisk den instansen som oftest kontakter teamet om en sak. De har meldt like mange saker som barnevernet og politiet til sammen. Vi skal også merke oss at 9 av sakene er kommet på initiativ fra den utsatte selv. Slår vi denne kategorien sammen med de tilfellene der en venn eller kjæreste tok kontakt, får vi at 13 % av sakene meldes av den det gjelder eller en som står henne eller ham nær.

Tabell 20: Hvem som meldte saken, fordelt på saker	
Røde Kors	28
Barnevernet	14
Politiet	13
Selv	9
Advokat	7
Venn/kjæreste	6
UDI/Mottak	6
Human Rights Service	5
Sosialkontor	4
Skole/helsesøster	4
Krisesenter	4
Flyktningekontor	3
NGO	3
Ambassade	2
	2
JURK	1
Påtalemyndigheten	1
Folkeregisteret	1
Familievernkontor	1
I alt	114

Andre involverte instanser

Vi har ikke hatt mulighet til å kartlegge hvor mange og hvilke instanser som er inne i sakene, men vi kan opplyse at politiet er involvert i så mange som 74 saker, det vil si 65 %.⁷¹ Så vidt man kjenner til, foreligger det politianmeldelse i 41 saker, for det meste voldsanmeldelser.⁷² Psykisk helsevern er inne i flere saker og regnes som en viktig bruker av teamets kompetanse. SEIF oppgis som involvert i seks saker og i to saker, mens Røde Kors-telefonen er inne i 49 saker. Dette utgjør 43 % av sakene. Vi har ikke sett noen grunn til å dobbeltsjekke dette tallet med Røde Kors-telefonen, men kan konstatere at det er en betydelig andel saker som vil være registrert både hos teamet og telefonen.⁷³

Mer om sakene

Teamet har en hel del saker der utlendingsrettslige problemstillinger er en del av problemet. Det kan være kvinner som har kommet til Norge gjennom ekteskap og som får problemer med oppholdstillatelsen når de enten blir kastet ut av sin ektefelle og/eller svigerfamilie, eller de selv ønsker seg ut av ekteskapet på grunn av vold og andre problemer. En del saker knytter seg til spørsmål om å forhindre familiegjenforening der ekteskapet er inngått ved tvang, eller å påskynde familiegjenforening med en partner man selv har valgt mot foreldrenes vilje.⁷⁴ Teamet har også flere saker der unge kvinner befinner seg i utlandet mot sin vilje, enten i opprinnelseslandet eller annet vestlig land, og ønsker hjelp til å komme hjem.

Sakene omfatter både ”bekymringshenvendelser” der den som ringer vil ha opplysninger til bruk i en hypotetisk situasjon og problemer som faktisk har oppstått for et konkret individ. Enkelte saker kan være en engangssamtale der teamet gir råd om lovverket og hjelpetilbud, men i så fall er det knyttet til en konkret persons situasjon. Det kan for eksempel være en jente som er usikker på om hun skal være med familien på ferie til opprinnelseslandet, og som vil vite hvilke muligheter hun har til å få hjelp om det skulle bli behov. De fleste sakene gjelder imidlertid konkrete problemer, flere svært alvorlige, som *er* oppstått for en konkret person, og de fleste gjelder unge kvinner som får hjelp av barnevernet og/eller politiet i saker om vold og alvorlige konflikter.

⁷¹ Dette må selvsagt ses i sammenheng med at en polititjenestemann er helt sentral i teamet.

⁷² Det oppgis at straffelovens bestemmelse om tvangsekteskap er del av tiltalen i kun 1-2 saker.

⁷³ Dette opplyses det da også om i Kompetanseteamets rapporter.

⁷⁴ Teamet er bevisst på faren for at noen urettmessig påberoper seg et tvangsekteskap i forbindelse med en familiegjenforeningssøknad, men mener dette er en marginal problemstilling.

Det varierer som sagt hvor mye informasjon teamet sitter med om den enkelte sak. I noen få tilfeller inneholder ikke loggen annet enn etnisk bakgrunn, kjønn og en stikkordsmessig problembeskrivelse. Man forsøker alltid å få personalia om den personen det gjelder, men det varierer hvorvidt den som ringer har slike opplysninger og vil gi det fra seg. På grunn av teamets rolle som rådgiver er det heller ikke alltid teamet vet hva som ble utfallet av sakene, hvilke tiltak som er iverksatt etc. Dette skyldes ikke minst begrensede ressurser, og teamet skulle ønske at de i større grad kunne følge opp, både for å kunne registrere resultat og purre der prosesser har stoppet opp.

5 Samlet vurdering

I dette kapitlet sammenstiller vi de viktigste dataene fra kapittel 3 og 4. Hensikten er for det første å diskutere hva tallene vi har innhentet kan si oss om omfang av saker og omfang av tvangsekteskap, vold og kontroll. For det andre vil vi gi en samlet kommentar til de spesialiserte instansenes registreringsrutiner. Vi tar det siste først.

5.1. Spesialiserte instansers registreringsrutiner

Noe av bakgrunnen for denne undersøkelsen var en usikkerhet rundt hvordan de spesialiserte instansenes tall skal tolkes, og vi skulle blant annet vurdere muligheten for en mer samordnet statistikkføring mellom organisasjonene. Det følgende er en samlet diskusjon av disse temaene, samt en kort kommentar om hensynet til personvern.

5.1.1 Eksisterende registreringsrutiner

Det er et ganske broket bilde vi sitter igjen med. Men vi har også fått dokumentert at dette har noen gode grunner. Det skal derfor understrekes at det ut fra vårt datamateriale ikke er grunn til å hevde at instansene driver bevisst manipulering med eller oppblåsing av tallene.⁷⁵ Tvert imot mener vi at det er viktig å rydde den slags mistenkeliggjøring av veien. Vår gjennomgang av instansenes materiale har gitt oss større forståelse for hvor vanskelig det er å lage statistikk ut fra et så komplekst materiale. Det er imidlertid klare forbedringspotensialer når det gjelder hvordan organisasjonene registrerer, utarbeider statistikk og – ikke minst – presenterer tall i media. Før vi går inn på noen konkrete aspekter ved registreringsrutinene, vil vi kommentere noen forhold som vi mener er med på å påvirke instansenes tallmateriale.

Et forhold vi særlig vil trekke fram, er en tendens til å ikke skille mellom ulike formål når man lager og presenterer statistikk. Ofte ønsker man tall for å kunne vise hvor stort problemet er, og eventuelt også vise utvikling (økning) over tid. Samtidig er det viktig for disse instansene å dokumentere omfanget av sin egen virksomhet og arbeidsmengde. Det er jo dette

⁷⁵ Da forutsetter vi at de sakene vi fikk opplysninger om i vår gjennomgang, er reelle saker, noe vi heller ikke har grunn til å betvile.

som danner basis for myndighetenes årlige prosjektbevilgninger, som de er helt avhengige av for å nå ut med den hjelpen de ønsker å gi. Problemet oppstår når tall som er utarbeidet for å dokumentere arbeidsmengde brukes i en sammenheng der det primært presenteres som indikasjon på omfang av tvangsekteskapstilfeller, som når tall fra organisasjonenes årsrapporter presenteres i media. Her dreier det seg ofte om antall *henvendelser* som er et godt mål på hvor mange personer organisasjonene har vært i kontakt med, men som ikke er det samme som antall individer som er utsatt for tvang.

Så til et annet forhold som ble tydelig for oss da vi kartla saker fra 2006. Organisasjonenes rolledefinisjon og arbeidsmåter har konkret betydning for hva de kan lage statistikk om. For eksempel sier SEIF at de ”gjør alt” for den unge, mens Røde Kors-telefonen er opptatt av å ha en supplerende rolle. Det er derfor ikke alltid naturlig eller mulig for telefonens medarbeidere å innhente utfyllende opplysninger om den unge. Det er ikke RK som ”eier” saken. Mens SEIF synes mer å ”eie” sine saker, slik at de ”kjenner saken fra A til Å”. Gitt SEIFs rolledefinisjon er det for eksempel naturlig at de er den instansen som kan gi mest utfyllende informasjon om utfallet av saker. Sett fra SEIFs ståsted er dette et kvalitetstegn fordi de legger vekt på å koordinere innsatsen rundt hvert individ. Gitt Røde Kors’ vekt på å supplere, og ikke konkurrere med det offentlige hjelpeapparatet, er det tilsvarende rimelig at de har mindre oversikt over forløpet i sakene. Det samme gjelder for UDIs kompetanseteam, selv om de skulle ønske å kunne følge bedre opp. Likeledes er det positivt – gitt deres rolledefinisjoner – at Røde Kors og UDIs team har så mange felles saker. Det vitner om godt samarbeid og om at de utnytter hverandres fortrinn.

Som et siste generelt poeng mener vi myndighetene må være varsomme med å gi inntrykk av at de kobler økonomisk støtte primært til tall. Man bør særlig unngå å stimulere instansene til å være utydelige på skillet mellom henvendelser og individer. Det må også vises forståelse for at organisasjonene har ulike vilkår når det gjelder deres mulighet til å ”produsere tall”. Noen har (fått) mer ressurser de kan bruke på dette arbeidet enn andre, noens virksomhet passer bedre til å telles og noen er mer villige til å telle enn andre. I dagens situasjon er det grunn til å etterlyse en sterkere kobling mellom offentlig støtte og *kvalitet* på arbeidet. Vi etterlyser uavhengige evalueringer, med særlig vekt på brukerevaluering blant ungdom som får hjelp og instanser som søker råd.

5.1.3 Forbedret/samordnet registrering?

Med bakgrunn i det brokete bildet vi har presentert av organisasjonenes tall, høres samordnet registrering og rapportering umiddelbart ut som en god idé. Instansene selv stiller seg også positive. Når man imidlertid ser hvor mye av variasjonen som skyldes ulikheter i instansenes arbeidsmåter, kan man bli skeptisk til om det er mulig å få til en fullstendig samordning i form av én felles, omfattende statistikk. Et viktig spørsmål i denne sammenheng er med andre ord om felles ”tellemåte” krever felles arbeidsmåte. Det gjør det neppe, men ambisjonsnivået må nok være å finne et minste felles multiplum.

Det er vanlig å skille mellom to former for registrering – registrering i journal og i register: Journaler er knyttet til den enkelte klient, for eksempel opplysninger som skrives inn i en pasientjournal. I et register føres opplysninger på en mer standardisert måte, for å kunne foreta opptellinger i en eller annen form, eksempelvis skaderegister ved en legevakt (Hjemdal og Stefansen 2003:33). Hjemdal og Stefansen påpeker at registreringen vil ha flere formål som legger ulike føringer på hvilke opplysninger som bør omfattes. For egen virksomhet trengs gode individuelle beskrivelser der man bruker begreper og kategorier som er funksjonelle for instansens særegne virksomhet. For å kunne lage aggregerte oversikter, ”statistikk”, er det derimot nødvendig med en mer standardisert og sammenlignbar begreps- og kategoribruk.

Vi mener ideelt at dette skillet mellom journal og register i større grad burde innføres i instansenes registreringsrutiner. Vi sier ideelt, fordi vi vet at det ikke nødvendigvis fins tid og økonomi til dette arbeidet. Ideelt burde altså instansene operere med et standardisert skjema, i tillegg til mer detaljerte saksopplysninger/journaler. Det ville være ønskelig at skjemaet som et minimum inneholdt informasjon om følgende: Kjønn, alder, foreldres landbakgrunn/etnisitet, om personen befinner seg i Norge eller utlandet, hvem som meldte saken, problemtype og tiltak, samt hvorvidt den unge har søkt hjelp hos andre instanser som fører lignende statistikk. Ut fra erfaringene med krisesentrenes registreringsskjema innser vi at det av personvern hensyn kan være vanskelig for ikke-statlige organisasjoner å foreta en omfattende registrering.

Når det gjelder statistikk, uavhengig av hvilket grunnlag man bruker (”journal” eller ”register”), er det aller viktigste at instansene så langt mulig teller de samme enhetene, at de

har en felles forståelse av de mest grunnleggende begrepene, samt formidler statistikken på en entydig måte utad (særlig i tilfeller der mediene søker å dokumentere omfang av tvangsekteskap). Man bør så langt mulig telle individer som hovedenhet, og ellers operere med klare definisjoner som viser forskjellen mellom enheter som ”henvendelse”, ”sak” og ”individ”. Det ville også være ønskelig å kunne skille mellom tilfeller der man kjenner personens identitet og vet at vedkommende har et definert problem fra de tilfeller som dreier seg om bekymringer og ”løsere” problematikk. Ellers anbefaler vi instansene å bli mer bevisste på at det å dokumentere egen virksomhet er noe annet enn å dokumentere antall saker.

Vi mener en eventuell utarbeidelse av et konkret felles skjema først og fremst er en oppgave for instansene selv, i samarbeid med fagpersoner og med hverandre. På denne måten kan man utvikle et skjema som både holder faglige mål og som lar seg bruke i praksis. Dette kan gjerne kobles til et felles opplegg for kompetanseheving på personvern, noe som både vil være rasjonelt og bidra til å motvirke den mistenkeliggjøringen organisasjonene imellom som i dag preger feltet. Departementet kan for eksempel invitere organisasjonene til en felles dialog om registrerings- og rapporteringsrutiner, gjerne i form av et seminar der NKVTS og representanter for krisesentrene forteller om sitt arbeid for å profesjonalisere krisesenterstatistikken.

Endelig vil vi understreke at registrering og statistikk henger nøye sammen med organiseringen av hjelpeapparatet for øvrig. I neste kapittel anbefaler vi at det offentlige hjelpeapparatet tar et reelt grep om hovedansvaret for å hjelpe ungdom i krise. Det bør resultere i at flere av sakene havner i det offentlige hjelpeapparatet, og at registreringsrutiner først og fremst utvikles der, i samarbeid med fagmiljøer med kompetanse på voldsstatistikk. Dette innebærer for eksempel at Kompetanseteam mot tvangsekteskap får ressurser til statistikkutvikling. Men også at man vurderer hvordan denne sakstypen i større grad kan synliggjøres i voldsstatistikken for øvrig. Vi vet at registreringen av vold generelt er mangelfull i de fleste deler av hjelpeapparatet (Hjemdal og Stefansen 2003).⁷⁶ I arbeidet med å forbedre denne situasjonen bør man særlig inkludere kategorier som synliggjør vold mot

⁷⁶ I sin undersøkelse om registrering av vold i ulike deler av hjelpeapparatet finner Hjemdal og Stefansen (2003) at vold stort sett kun registreres i journaler. Forskerne konkluderer at ”Formaliseringsgraden er ofte lav, det brukes i liten grad faste begreper og koder, og nesten ingen fører noen statistikk eller overordnet register over voldsofre.” (40) Det er også svært begrenset hvilke opplysninger som registreres, og relasjon til utøver er blant de sjeldent registrerte dataene.

døtre og søstre. I barnevernsstatistikken bør man vurdere å innføre nye kategorier for overgrep knyttet til autoritær og patriarkalsk oppdragelse. Vi har også fått innspill om behovet for å samordne registreringen av voldssaker mellom barnevernskontorene, barnevernsvakta og politiet, men har ikke hatt anledning til å gå nærmere inn på dette.

5.1.2 Personvern

SEIF, Røde Kors-telefonen og UDIs Kompetanseteam registrerer betydelige mengder sensitive personopplysninger – både om hovedpersonene i sakene og om tredjepersoner som foreldre, søsken og andre slektninger. Denne registreringen og oppbevaringen av data omfattes av personvernloven og krever melding til Datatilsynet (eventuelt konsesjon), noe ikke alle våre informanter var klar over. Våre intervjuer avdekket da også flere mangler når det gjelder registrerings- og oppbevaringsrutiner, samt innhenting av samtykke. Det er også begrenset bevissthet rundt de dilemmaer som er forbundet med registrering av opplysninger om tredjeperson, bruk av registrerte opplysninger i forbindelse med vitnemål i rettssaker, med mer. Dette varierer mellom instansene, men det er vårt inntrykk at samtlige har grunn til å gå egne rutiner og ordninger nærmere etter i sømmene.

Vi har verken hatt anledning eller kompetanse til å gå i dybden på dette, men vi synes det er viktig å påpeke problemet på et generelt nivå.⁷⁷ Samtidig vil vi understreke at vi er overbevist om at svakhetene skyldes kunnskapsmangel og ikke et bevisst forsett om å sette personvernet i fare. Like fullt mener vi disse svakhetene er særlig problematiske i et felt der de samme instansene understreker hvor alvorlige saker de jobber med, og hvor prekær de unges sikkerhet er. Dette har vi formidlet direkte til instansene, og responsen har vært utelukkende positiv. En del tiltak er allerede satt i verk. For øvrig mener vi det ville være naturlig at bevilgende myndighet hadde et mer aktivt forhold til denne siden av organisasjonenes aktivitet. Det anbefales derfor at BLD tar initiativ til kompetanseheving på dette feltet.

⁷⁷ Ulempen ved en slik generell framstilling er selvsagt at noen av instansene kan oppleve å bli rammet av kritikk som egentlig ikke gjelder dem. Det beklager vi i så fall, men som sagt er det ingen som har alt i orden. understreke at.

5.2 Samlet diskusjon om omfang

5.2.1 Sammenstilling av tall fra spesialiserte instanser

La oss først ta et siste blick på tallene fra de spesialiserte instansene, denne gangen i en samlet oversikt over nøkkeltall. Tallet på saker i 2006 er altså 114 *saker* i Kompetanseteamet, 172 *konkrete henvendelser* hos Røde Kors og 64 *krise-krise-saker* hos SEIF. Tabell 21 gir i tillegg oversikt over antall individer og kjønnsfordeling for de tre instansene. Som vi ser, gjelder et stort flertall av sakene kvinner og fordelingen er noenlunde den samme for de tre instansene.

Tabell 21: Samlet oversikt over spesialiserte instanser. Antall saker/henvendelser og antall individer fordelt på kjønn. 2006						
	UDIs Komp.team		Røde Kors		SEIF	
Antall	114 saker		172 konkrete henvendelser		64 krise-krise-saker	
Antall individer	128		184		74	
Kjønn (antall)	☐ 114	☐ 14	☐ 159	☐ 25	☐ 61	☐ 13
Kjønn (%)	☐ 89	☐ 11	☐ 86	☐ 14	☐ 82	☐ 18

Så kommer det store spørsmålet: Det er fristende å slå sammen disse tallene for å få et samlet antall saker for 2006, men kan vi det? Vil det være faglig forsvarlig, spesielt i forhold til de kritiske merknadene vi selv har kommet med til andres ”talløvelser”? Vi er skeptiske. Som sagt er det stor variasjon når det gjelder hva som telles. Dette gjelder særlig mellom SEIFs tall på den ene siden og Røde Kors-telefonens og Kompetanseteamets på den andre. For de to siste instansenes del er det også betydelig variasjon innad i materialet. Hvis vi likevel, med alle forbehold, skal slå tallene sammen, må vi først trekke fra de 49 sakene der Kompetanseteamet oppgir at også Røde Kors-telefonen er involvert. Vi kommer da til et tall på 301 saker. Legger vi til MiRA-Senterets 66 saker kalt ”tvangsekteskap med behov for oppfølging” er vi oppe i 367 saker hos de fire instansene til sammen i 2006. Er dette et høyt tall? Det er vanskelig å kommentere isolert sett. Derfor skal vi primært forholde oss til diskusjonen om mørketall, men det lar vi vente til vi også har kommentert barnevernstillene

en siste gang. Først vil vi imidlertid se på noen flere sammenstillinger av tall fra SEIF, Røde Kors-telefonen og UDIs Kompetanseteam, for å gi et noe mer helhetlig bilde av sakene.

For det første skal vi se nærmere på hvilke grupper som er representert i de tre instansenes saker, samlet sett (tabell 22). Vi har tidligere sett at Pakistan og Irak ligger på topp når det gjelder opprinnelsesland i samtlige instansers saker. Ser vi videre ned på lista, viser det seg at Iran, Tyrkia og Afghanistan følger på de neste plassene hos alle tre, om enn i noe ulik rekkefølge:

Tabell 22: Samlet oversikt over spesialiserte instanser. Opprinnelsesland, fordelt på personer								
SEIF			UDIs kompetanseteam			Røde Kors		
1	Pakistan	26	1	Pakistan	51	1	Pakistan	64
2	Irak	12	2	Irak	39	2	Irak	50
3	Tyrkia	8	3	Afghanistan	7	3	Afghanistan	12
4	Iran	5	3	Tyrkia	7	3	Tyrkia	12
5	Afghanistan	4	5	Iran	5	5	Iran	9
5	Norge	4	6	Somalia	3	6	Somalia	6

Det er ikke overraskende at Pakistan og Irak ligger på topp. Blant de innvandrede minoritetsgruppene som er relevante i denne studien, utgjør personer med pakistansk innvandrerbakgrunn den største enkeltgruppen med 27 700 personer, etterfulgt av irakere (20 000) som har hatt en jevn økning de siste årene.⁷⁸ Et annet trekk er at somalisk bakgrunn er vanligere i barnevernets materiale enn hos de spesialiserte instansene. Som vi allerede har vært inne på, kan det ha sammenheng med at barnevernet særlig får kjennskap til saker i familier som allerede er inne i systemet, og at somaliere er overrepresentert i barnevernet. Da er det kanskje mer overraskende at personer med afghansk bakgrunn utgjør en såpass stor andel av sakene. Men her er det små tall, og antall personer som kontakter hjelpeapparatet kan ikke tolkes kun som uttrykk for omfanget av overgrep i den enkelte gruppe. Det handler også om hvor mange som vet at det er hjelp å få, og hvor mange som er motivert for/tør å søke hjelp. Vi har allerede nevnt at ryktene går hvis en jente har brutt med familien, og slike rykter vil også bety at flere får vite at det går an å få hjelp.

⁷⁸ Kilde: "Befolkningsstatistikk. Innvandrerbefolkningen, 1.1.2006: Hver fjerde Osloborger har innvandrerbakgrunn" <http://www.ssb.no/innvbef/>

I tabell 23 viser vi hvordan de spesialiserte instansenes materiale fordeler seg når det gjelder sakenes innhold. Hvis vi konsentrerer oss om den prosentvise fordelingen, ser vi at denne er så å si identisk for Røde Kors og SEIF med drøye halvparten av sakene kategorisert som ”planlagt tvangsekteskap/frykt for tvangsekteskap”, mens en fjerdedel er ”gjennomført tvangsekteskap”. UDIs Kompetanseteam har noe flere saker om gjennomført tvang (39 %) og omtrent like mange om planlagt/frykt for tvang.

Tabell 23: Samlet oversikt over spesialiserte instanser. Sakenes innhold fordelt på antall individer*						
	UDIs Komp.team		Røde Kors		SEIF	
	Ant.	%	Ant.	%	Ant. *	%
Gjennomført tvangsekteskap	50	39	41	22	16	25
Planlagt/frykter tvangsekteskap	49	38	105	57	37	58
Tvang til å bli i ekteskap	5	4	4	2	3	5
Annen konflikt	24	19	34	19	8	12
Totalt	128	100	184	100	64	100

* SEIF: fordelt på antall *saker*, ikke individer

Til slutt ser vi på en samlet oversikt over alderen til de personene som berøres av sakene, i tabell 24. Vi ser at UDI-teamet har noe større spredning på alder enn de andre, men at alle tre instanser har mesteparten av sine saker i aldersspennet 15-25 år. At noen få av UDI-teamets og Røde Kors' personer er så unge, henger sammen med at det noen tilfeller registreres en søskenflokk eller barn av ”hovedpersonen”, men stort sett gjelder sakene én person eller et par der begge er direkte berørt.

Tabell 24: Samlet oversikt over spesialiserte instanser. Aldersfordeling						
	Alder yngste registrerte person	Alder eldste registrerte person	Mellom 15 og 25 år		18 år eller yngre	
	Alder (år)	Alder (år)	Ant.	%	Ant.	%
UDIs Komp.team	8	39	86	67	39	30
Røde Kors	10	36	140	76	71	39
SEIF	15	36	67	90	22	30

5.2.2 Barnevernets tall

Tabell 25 gjengir den samlede oversikten over antall barn berørt av saker i barnevernet, fordelt på sakstype og år. Prosentfordelingen gjelder sakstypenes andel av totalt antall saker/barn i hele perioden (2005 og per oktober 2006).

Tabell 25: Samlet oversikt over tvangsekteskapsaker og saker knyttet til autoritær oppdragelse og kontroll av jenters seksualitet i det kommunale barnevernet. Antall barn				
	2005	per okt 2006	I alt	Andel (%)
Tvang	45	18	63	23
Autoritær/Kontroll	98	115	213	77
I alt	143	133	276	100

Er et tall på 45 barn i tvangsekteskapsrelaterte saker i barnevernet i 2005 stort eller lite? Dette er det vanskelig å gi et godt svar på. Ser vi i forhold til hvor mange barn under 18 år som fins i de minoritetsgruppene vi har sett representert i denne undersøkelsen, er tallet forsvinnende lite. Sammenligner vi med antallet saker i barnevernet, blir det noe større, men ikke stort. Selv om tallene for barn i saker om autoritær oppdragelse og kontroll av seksualitet ligger atskillig høyere (98 i 2005 og 115 per oktober 2006), er heller ikke disse tallene oppsiktsvekkende. Antar vi at det store flertallet av de involverte barna og ungdommene er jenter, har vi med én

gang et høyere tall, relativt sett. Likevel må tallene sies å være lave i forhold til de fleste målestokker. På den andre side er dette problematikk som aldri før har vært telt i barnevernet.

For øvrig er det ikke overraskende at barnevernet rapporterer flere barn i kategorien autoritær oppdragelse/kontroll av jenters seksualitet enn tvangsekteskapssaker. Dels henger det nok sammen med at førstnevnte kategori dekker et større spekter, men det handler åpenbart også om aldersgruppa. Vi har allerede nevnt at det konkrete giftepresset for flere jenter først inntreffer etter fylte 18 år. I litteratur om æresrelatert vold er det et generelt poeng at kontrollen og undertrykkingen ofte først starter når jentene kommer i puberteten, og at den øker med alderen. Det blir stadig mer prekært å kontrollere kvinnens seksuelle ærbarhet etter som hun kommer i en alder der hun kan mistenkes for å ha en kjæreste eller på andre måter sette familiens ære på spill. Samtidig vil flere jenter bli mer bevisst på at deres liv begrenses, og de kan begynne å opponere. Det er særlig når jenta sier fra og søker hjelp at hun setter seg i fare for alvorlige reaksjoner, i de familier der foreldre og slekt ikke aksepterer ”ulydighet” og er villige til å gripe til vold. Det å tvinge jenta til å gifte seg mot sin vilje er én reaksjonsmåte. I en svensk rapport om arbeidet mot æresrelatert vold og undertrykking oppsummeres det at:

”Risken för att bli utsatt för hot till livet bedöms vara större för flickor över 18 år, medan flickor under 18 år bedöms vara utsatta för starkt begränsande kontroll och leva i rädsla. I takt med att flickan blir äldre blir hon mindre fri och mer medveten om sin ofrihet, vilket intensifierar hotet om och risken för våld. När en flicka söker hjälp och ger sig till känna för myndigheter kan detta medföra att ett förtryck som varit någorlunda lindrigt omedelbart kan intensifieras och risken för våld stärkas.”⁷⁹

5.2.3 Isfjell og mørketall?

Vi synes det er vanskelig å kommentere ytterligere på størrelsen av tallene isolert sett. Viktigere er det å sette dem inn i en større sammenheng av de kvalitative dataene i prosjektet. Da tenker vi særlig på spørsmålet: Er dette bare toppen av isfjellet? Langt de fleste av de vi har intervjuet har en klar oppfatning om at det er store mørketall når det gjelder denne problematikken. Det er vi tilbøyelig til å være enig i, av flere grunner som vi finner støtte for i denne undersøkelsen. Vi skal nevne noen her.

⁷⁹ Länsstyrelsen i Stockholms län, Länsstyrelsen i Skånes län og Länsstyrelsen i Västra Götaland län (2004): *Nationell rapport om skyddat boende m m.* Mars 2004

For det første er underrapportering et vanlig problem når det gjelder vold i nære relasjoner, og det er ingenting som tilsier at det ikke skal være slik i dette tilfellet også. Årsaken ligger særlig i at volden utøves av personer som offeret har emosjonelle bindinger til, og som hun eller han er avhengig av. Det at offeret blir presset eller truet til ikke å fortelle om overgrep eller undertrykkingen til utenforstående, er et vanlig trekk ved volds- og overgrepsrelasjoner. Når det gjelder vårt tema består dette presset særlig i appeller til den unges ansvar for familiens ære og i trusler om alvorlige sanksjoner, og det er ofte flere personer som står samstemt bak presset. Hvorvidt det er vanskeligere å be om hjelp i tilfeller der volden utøves av et kollektiv enn der voldsutøveren er alene, vet vi ikke, men vi må anta at det er svært vanskelig å ”sladre” når det kan innebære at man mister kontakten med *alle* de mennesker man er glad i.

Vår begrunnelse for at vi tror et betydelig antall jenter og gutter sliter alene, er imidlertid særlig knyttet til de aspekter ved hjelpeapparatet som vi har avdekket i dette prosjektet. For det første er det kombinasjonen av lav kompetanse i det ordinære hjelpeapparatet og ”hull” i hjelpetilbudet når det gjelder denne gruppas spesielle behov. Noe av det vi er sikrest på, er at det er mange som ikke ”ser” og mange som ikke blir ”sett”. Så lenge kompetansen er så lav som den er, vil det være både mangel på evne til å oppdage unge som har problemer, og tilbakeholdenhet med å gripe aktivt inn overfor de man er bekymret for. Man vet jo ikke hva som er best å gjøre, og hvordan kan man vite at man ikke gjør vondt verre? Dette er et helt reelt dilemma for flere i førstelinjetjenesten, og det skyldes ikke bare mangel på kompetanse. Også mangel på gode hjelpetilbud kan resultere i at de som er nærmest den unge vil tenke seg om flere ganger før de tar tak i situasjonen. Det er vårt inntrykk at flere av de som jobber med minoritetsungdom i Oslo befinner seg i en skvis mellom det å se jenter og ønske å hjelpe, og det å ikke være trygg på at hjelpeapparatet er beredt på å ta imot disse jentene og følge dem opp på en forsvarlig måte.

Et annet dilemma som flere tematiserer, er knyttet til hvor langt man skal gå i å spørre og være aktivt oppsøkende i tilfeller der man mistenker at noe er galt. Noen henviser til at deres rolle først og fremst er å være der for dem som selv ber om en prat, og at de er redde for å være for påtrengende og støte den unge fra seg. Det siste er nok uansett en fare, men det kan være grunn til å spørre om en mer aktiv rolle er nødvendig overfor en del unge som utsettes for sterkt press og kontroll hjemme.

For det tredje tror vi at mange venter med å søke hjelp til situasjonen blir prekær. Dette ser vi for eksempel i forbindelse med at den unge får en kjæreste. Dels kan dette oppleves som en styrke og gjøre at man endelig tør å ta et oppgjør med foreldrene, dels kan konflikten bli utløst av at foreldrene oppdager det hemmelige kjæresteriet. Et annet mønster er at flere av henvendelsene til de rådgivende instansene, og kanskje særlig Røde Kors-telefonen, gjelder jenter som bekymrer seg og er redde for hva foreldrene kan finne på. Slike bekymringer kan selvsagt være grunnløse, men som oftest er det nok en årsak til at jenta er redd. I stedet for å fokusere på hvorvidt denne henvendelsen faktisk ledet til et tvangsekteskap burde man heller spørre hva det er som gjør at jenter er så redde, og hva redselen gjør med dem. Det er sannsynlig at en del jenter lever med så mye kontroll at de vet de har grunn til å bekymre seg for å bli presset til noe de ikke vil, men at situasjonen ikke oppleves som verre enn at de kan holde ut så lenge den ikke blir satt på spissen. For eksempel vil konkrete reiseplaner aktualisere frykten for at nettopp det kan skje, at de vil komme i en situasjon der de må velge mellom å gi etter eller å ta en alvorlig konflikt. Ikke alle vil frykte for sitt liv eller fysiske represalier. For flere vil det mer være angsten for å ikke klare å stå imot det psykiske, emosjonelle presset, som gjør situasjonen prekær. Det at de denne gangen ikke kommer tilbake og ber om hjelp i en tvangsekteskapssak, skal ikke nødvendigvis tolkes som at ”det gikk bra”. Det kan snarere bety at hun slapp å gifte seg, men at hun vil fortsette å være redd, og skyve problemene foran seg.

Et fjerde forhold peker tilbake til barnevernsarbeidernes mistanke om at de ikke når alle grupper av jenter. Vi kan altså spørre om den avdekkede ”toppen” er representativ for resten av isfjellet når det gjelder innhold i sakene, eller om det er systematiske skjevheter ved at noen typer saker lettere blir kjent for hjelpeapparatet enn andre. Eller for å spørre på en annen måte: Hvem er det som blir sett? Når det gjelder barnevernet er det som vi har vært inne på, særlig de som allerede er i systemet eller som ellers gjør seg synlige – traumatiserte flyktningfamilier og barn av foreldre med åpenbare rus- eller psykiske problemer, for eksempel.⁸⁰ De som har synlige og eventuelt utadrettede symptomer – jenter som reagerer med aggressivitet og rus – blir nok ofte oppdaget før de som retter frustrasjonen innover. Og de som er mest i opprør, er det fordi de har mest grunn til å protestere eller er det andre forklaringer? Er det generelt sånn at fysisk vold oppdages lettere enn psykisk?

⁸⁰ Dette må ikke oppfattes som at vi mener alle barn i slike familier blir sett og hjulpet.

Hvem er de minst synlige? Snakker vi om de som kontrolleres så hardt at de knapt er utenfor husets fire vegger? Er det de barnevernsarbeiderne tenker på som de ”de flinke og stille jentene”? Og så har vi de jentene som er eller tror de er sterke nok til å klare seg uten hjelp. Noen finner nok støtte utenfor hjelpeapparatet, men hvordan går det med dem som vil ta kampen alene?

I de tilfellene der den unge selv tar kontakt, er det rimelig å anta at disse er ganske ressurssterke. Da er det viktig å spørre om hva man mener med ”ressurssterk” i denne forbindelse. Hva slags ressurser og hvilke sammenhenger er det snakk om? Vi har sett at mange antar at tvangsekteskap særlig forekommer i lavere sosiale lag, i økonomisk ressurssvake og på andre måter marginale familier. Samtidig er det mye som tyder på at terskelen for å søke hjelp, kan være vel så høy for unge i ressurssterke familier. Det er jo behovet for å bevare og styrke familiens status som ofte ligger bak når foreldre er villige til å presse den unge til å gifte seg mot sin vilje. Jo høyere status familien har, jo lenger har foreldrene å falle om datteren bryter de normene denne familien har gjort sin status avhengig av.

På bakgrunn av vår undersøkelse mener vi det er gode grunner til å anta at det finnes betydelige mørketall, men vi vil samtidig argumentere for et edruelig forhold til de mest dramatiske mørketallspåstandene. Ingen er tjent med en generell mistenkeliggjøring av foreldre som vil ta med seg barna på ferie, og barn og unge fra de gruppene vi snakker om her må få slippe å stadig bli konfrontert med medlidenhet og spørsmål om tvangsekteskap. Men vi mener at det å ta problemene på alvor også kan være til hjelp for de som ikke har dem. Jo mer kompetanse man har, jo lettere er det å skille ut de som trenger hjelp.

Kortversjonen av vår konklusjon på diskusjonen om tall blir altså todelt: For det første kan vi slå fast at eksisterende tall på saker samlet sett er forbundet med så mye usikkerhet at de ikke kan sies å være tilfredsstillende mål på omfanget av unike individers konkrete problemer. Det er for så vidt helt i orden, så lenge de som teller opplyser om tallenes begrensninger. For det andre, og mye viktigere, er vi sikre på at det faktiske tallet på reelle problemer ligger langt høyere enn disse tallene. Særlig mener vi å ha solid grunnlag for å si at det lave saksomfanget hos offentlige instanser ikke må brukes til å bagatellisere problemomfanget. Snarere er det en urovekkende indikasjon på hvor lite dette systemet fanger opp. Dels handler det om at unge ikke ber om hjelp, dels at de ikke blir sett. For øvrig mener vi det er på tide å dreie debatten

bort fra ”hvor mange er de egentlig?” til ”hvordan kan vi nå dem?”. Det er først når et skikkelig hjelpetilbud er på plass at vi virkelig kan ha et håp om å telle de som trenger hjelp.

5.3 Samlet vurdering av kompetanse

Her har vi en langt enklere oppgave enn i forrige avsnitt. Resultatet fra vår kartlegging av kompetanse i barnevernet, familievernet og hos skolerådgivere og helsesøstere, er entydig. Disse instansene både trenger og ønsker mer kompetanse, og de trenger kvalifiseringstiltak som er tilpasset deres spesielle behov og som går i dybden på konkrete problemstillinger og dilemmaer. Særlig ser vi et mønster der det er de som har erfaring med problematikken som etterspør mer kunnskap. Som vi allerede har vært inne på, kan dette forklares på flere måter, men vi tror at mye handler om at praksiserfaring gir innsikt i sakenes kompleksitet og alvor.

Når det gjelder de statlige fagteamene kan vi konstatere at både det kommunale barnevernet og fagteamene selv mener de bør ha kompetanse på dette, men at ingen av teamene vurderer sin kompetanse som god. Vi vil også påpeke at kompetansebehovet på dette nivået kanskje er særlig stort i regioner der man har få saker, siden uerfarne kontor vil ha større behov for rådgivning utenfra.

Et annet aspekt handler om generell fagliggjøring i feltet, samt metodeutvikling. Det er et stort behov for å drive systematisk faglig utvikling og dokumentasjon, innen rammen av de ulike profesjoners fagfelt. En fersk gjennomgang av metoder i arbeidet mot æresrelatert vold i de skandinaviske og enkelte andre land, konkluderer med at det i svært liten grad er utviklet faglig baserte metoder i dette feltet, og at det knapt er forsket på de tiltak som fins (jfr Jensen et.al. 2006). En av årsakene kan ligge i at problematikken ofte håndteres av ikke-statlige organisasjoner som verken har ressurser eller kompetanse til den slags dokumentasjon. Dette er ytterligere et argument for å styrke den offentlige satsingen, som vi snart skal komme tilbake til.

På den andre side er det etter hvert opparbeidet betydelig praksisbasert kunnskap både i de spesialiserte instansene og ved for eksempel videregående skoler i Oslo. Denne kunnskapen kunne med fordel syntetiseres og løftes inn i en mer faglig ramme, både i form av håndbøker

og fagbøker.⁸¹ Her er det gode muligheter for samarbeid mellom forskere og praktikere, eventuelt også knyttet til utvikling av undervisningsmateriale. Mangelen på spesifikt undervisningsmateriale er et generelt problem, og myndighetene bør støtte utvikling av materiale. Det kan gjerne skje i dialog med brukerne og fagmiljøer i de andre nordiske land.

5.4 Hva "er" det, og hva skal vi kalle "det"?

Med begrepet tvangsekteskap oppnådde man på 90-tallet å sette ord på et problem. Ord er med på forme vår virkelighetsforståelse. Det retter oppmerksomheten mot noe og bort fra noe annet, og det styrer politikkutviklingen. I dette prosjektet startet vi med en antakelse om at tvangsekteskap ofte er del av et bredere problemkompleks knyttet til autoritær oppdragelse og kontroll av kvinners seksualitet. Vi trodde også at hjelpeapparatet får en del saker som ikke direkte gjelder påtvungne giftermål, men der konfliktene og overgrepene er grunnet i den samme logikken. Våre data om sakenes art og bredde har bekreftet dette. Dels ser vi at det er et bredt spekter av saker som havner i "tvangsekteskaps-sekken", dels at en del saker mangler "sekk". Vi har også inntrykk av at stadig flere i hjelpeapparatet ønsker en bredere betegnelse på problemene. Vi konkluderer derfor med at tvangsekteskap blir en for snever merkelapp på og kunstig avgrensning av et problemfelt som bør få større oppmerksomhet i hjelpeapparatet. Hva skal vi så kalle det?

Det er historiske grunner til at tvangsekteskap har blitt identifisert som et problemområde og som overgrep i Norge og Danmark, mens det i Sverige hele tiden har vært vanligere å snakke om "æresrelatert vold", hvorav tvangsekteskap er en del (Bredal 2001). Det er også særlig med inspirasjon fra Sverige at både Røde Kors, UDIs kompetanseteam og SEIF har begynt å bruke dette begrepet når de presenterer sin virksomhet.⁸²

Selv er vi usikre på om æresrelatert vold er den beste kortbetegnelsen, noe vi kommer tilbake til om litt. Men vi er sikre på at vi uansett valg av "overskrift" trenger flere ord for disse overgrepene og konfliktene. Vi tenker på ord som patriarkalsk og autoritær oppdragelse,

⁸¹ Buskerud Røde Kors har samlet sine erfaring i en veileder. Denne bærer imidlertid preg av å være skrevet med lite ressurser, men gir gode innspill til en håndbok.

⁸² UDIs kompetanseteam har for eksempel foreslått overfor AID at teamets navn endres til Kompetanseteam for tvangsekteskap og æresrelatert vold.

kollektiv kontroll av jenters og kvinners seksualitet og ærbarhet, ”oppdragelse til lydighet og dydighet”.⁸³ Det handler særlig om jenter og kvinner som vokser opp med strenge regler og restriksjoner som sikter mot å bevare hennes seksuelle ærbarhet og renhet, fordi dette er viktig for familiens og slektens ære. Hun må ikke bli eller bli oppfattet som en ”dårlig jente”. Det er viktig å være ”jomfru”, ”ren”, ”kysk”. Disse familiene praktiserer et autoritært og rigid kjønns- og generasjonshierarki, der unge kvinner befinner seg nederst. Gutter er også berørt, direkte og indirekte, men som denne rapporten viser, er det særlig jenter som er utsatt. En annen gruppe er unge som blir utsatt for kontroll og tvang på grunn av sin seksuelle legning.⁸⁴

Kontrollen topper seg gjerne rundt spørsmålet om partnervalg, men generelt handler det om å disiplinere kvinners atferd slik at de ikke kan mistenkes for å sette sin seksuelle ærbarhet, og dermed slektas og familiens omdømme, i fare. I tillegg til tvang til ekteskap, gjelder det forbud mot å ha kjæreste eller guttevenner i det hele tatt. For kvinner som er gift handler det for noen om tvang til å bli i ekteskapet mot sin vilje og om å tåle vold og overgrep i ekteskapet. Kontrollen kan bestå i strenge regler, overvåking, og sanksjoner ved brudd på normer, men også i frykt for potensielle reaksjoner. Til kontrollens mekanismer og metoder hører et bredt spenn av fysisk og psykisk vold, inkludert trusler, trakassering og krenkelser, trusler om og reell utestengning fra fellesskapet, samt ”emosjonell utpressing” ved at foreldrene appellerer til jentas lojalitet til familien, advarer om at hennes oppførsel vil skade familiemedlemmers helse etc. Den mest alvorlige volden omfatter drap og press til selvmord. Sagt på en annen måte, handler det om ungdommens rett til selvbestemmelse, bevegelsesfrihet og deltakelse i samfunnslivet⁸⁵ og sikkerhet for ikke å bli utsatt for vold, overgrep og andre krenkelser.

I noen familier er vold vanlig gjennom hele barnets oppvekst, mens den i andre først inntreffer når den unge begynner å protestere mot foreldrenes kontroll. Slike opprør kan ha ulike forklaringer. For noen unge handler det om at de blir mer bevisst på og kritisk til foreldrenes normer med alderen. For andre kan det være foreldrenes atferd som endrer seg. Flere foreldre

⁸³ Oppdragelse til lydighet og dydighet er et uttrykk som ofte brukes av SEIF, jfr rapporter fra ”Mellom Barken og veden”.

⁸⁴ Denne gruppen har fått altfor lite fokus i vår rapport, noe som dels skyldes vår egen blindhet, dels reflekterer et generelt trekk ved hjelpeapparatet og debatten om tvangsekteskap. Igjen vil vi anbefale å se på erfaringene fra Sverige der denne gruppens særlige problemer og hjelpebehov har fått langt større oppmerksomhet.

⁸⁵ Bestemmelsene i Lov om barn og foreldre vedrørende barnets rett til økende medbestemmelse etter alder, er relevante i denne sammenheng.

blir strengere etter hvert som jentene kommer i puberteten, fordi truslene mot hennes ærbarhet nå blir mer konkrete.

Hva som regnes som grenseoverskridende atferd og hvordan det håndteres vil variere mellom familie/slekt og innad i minoritetsgrupper. Det er viktig å slå fast at slett ikke alle familier i de gruppene vi her snakker om, praktiserer det vi kaller et autoritært og rigid kjønns- og generasjonshierarki.⁸⁶ Noen foreldre er mer liberale og fleksible enn andre, og noen er sterke nok til å velge sine egne veier, men ”de andres” vurderinger legger et betydelig press både på unge og foreldre. Gruppens kontroll er blant annet motivert i frykten for eksempelets makt - at unge kvinner som gjør opprør vil inspirere andre til å gjøre det samme. Derfor er det viktig å iverksette sanksjoner mot både ungdommer og foreldre som bryter grenser og regler, særlig i form av sladder og utestengning. Et grunnløst rykte kan være like ødeleggende som et ”begrunnet”, så lenge det er sosialt virksomt ved at jenta og hennes familie får en ”plett” i andres øyne. Man må også demonstrere for egne barn hva man mener om denne atferden – og ikke minst, hvordan det kan gå med regelbrytere. Historier om jenter som har brutt med familien verserer på ryktebørsen og kan skifte form alt etter hvem som forteller dem og hva de skal ”brukes” til. Slike historier kan ha en betydelig sosial kraft – både ved å avskrekke og oppmuntre til opprør. Historier om de tilfellene som går bra, der jenta og foreldrene finner andre løsninger, eller der jenta klarer seg godt etter bruddet, er gull verdt for å styrke positive endringsprosesser.

Som sagt har denne problematikken fått betegnelsen æresrelatert vold i Sverige, i de senere år med et tillegg: *Æresrelatert vold og undertrykking* (hedersrelaterat våld och förtryck). Dermed utvides fokus ytterligere til et oppdragelses- og familiemønster. I Sverige fins etter hvert også en omfattende ”grå litteratur”, både rapporter fra organisasjoner og i myndighetsregi, men også noen forskningsbaserte tekster om hva æresrelatert vold er og hvordan det skal forstås (Eldén 2003, de los Reyes 2003, Jensen et.al. 2006). Flere påpeker at man ikke har lyktes å bli enige om en definisjon, og det fins flere versjoner i litteraturen, for eksempel denne relativt korte som brukes av Riksförbundet för sexuell likabehandling (RFSL):

”Stark kontroll som utövas mot någon i släkten med hänvisning till den skam släkten drabbas av om någon bryter mot normen som gäller för gruppen. Med våld menas alla

⁸⁶ Hvor utbredt denne problematikken er i de ulike gruppene er et altfor stort spørsmål å ta opp her. I vårt vedlagte notat har vi gitt noen innspill til hvordan man kan undersøke utbredelse. Her er det viktigste å påpeke om at det er stor variasjon innad i minoritetsgrupper, også på dette feltet.

slags trakassering, kränkning, diskriminering, hot om våld och våld, samt att bli utestängd från gruppgemenskapen.”⁸⁷

Ikke alle er enige i å bruke æresrelatert vold som hovedbetegnelse på dette problemområdet, og begrepet er gjenstand for stor diskusjon (Jensen et.al. 2006, Welchman & Hossain 2005, Wilson 2006). Flere er skeptisk til at et fokus på ære vil ”kulturalisere” volden, enten de da er bekymret for at volden på den måten vil bagatelliseres eller de frykter rasistisk stigmatisering av ”innvandrerkulturer” som voldelige. En del mener at begrepet æresrelatert vold bidrar til at denne formen for vold blir behandlet som noe helt annet enn øvrig vold mot kvinner i nære relasjoner, noe som både kan bety en overfokusering på æresrelatert vold og en marginalisering. Vi har forståelse for denne skepsisen. I en norsk kontekst mener vi at det å kalle et politikk- og tiltaksfelt for æresrelatert vold både kan medføre ytterligere stigmatisering av visse etniske minoritetsgrupper, og en – fortsatt - marginalisering innen hjelpeapparatet. Samtidig ser vi behovet for å begrepsfeste og utvikle noen spesielle tiltak i forhold til ulike former for vold mot kvinner.

Mer konkret mener vi det er en reell fare for at det skal gå inflasjon i bruken av æresrelatert vold. Dette er særlig et problem når det gjelder vold fra partner og ekspartner. I slike tilfeller ser vi tendenser til at all vold mot kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn automatisk havner i sekken ”æresrelatert vold” og anses som en helt annerledes, mer ”kulturell” og kanskje til og med ”verre” vold enn den som etniske norske kvinner blir utsatt for.⁸⁸ Vi vet at drap på kvinner ofte skjer i forbindelse med samlivsbrudd. Hvorvidt det er æresdrap om en kvinne med foreldre fra Sør-Asia eller Midtøsten blir drept av eksmannen, burde i større grad gjøres til et åpent, empirisk spørsmål. Det må undersøkes i det enkelte tilfellet. Et vesentlig spørsmål er hvorvidt mannen som drepte hadde støtte i, og eventuelt også ble oppfordret eller presset av, familie og slekt.

Mot denne bakgrunn mener vi det er viktig å ikke se på valg av begrep som et enten-eller-spørsmål, men mer som et spørsmål om hierarkier, og om å skille mellom ulike former for vold ”på samme nivå”. Vår overordnede anbefaling i denne rapporten er at tvangsekteskap og beslektet problematikk behandles som en form for vold i nære relasjoner. En felles ”innramming” og forvaltningsmessig forankring forhindrer ikke at det utarbeides egne tiltak

⁸⁷ Nationell rapport, mars 2004, side 47. Se også www.rfsl.se.

⁸⁸ For en utdyping, se Skjorten 2005 og Wik et.al. 2005.

og bygges opp spesiell kompetanse, noe som tvert imot er helt nødvendig. Jo bedre denne voldsformen blir integrert i politikk- og tiltaksfeltene ”vold mot kvinner i nære relasjoner” og ”vold og overgrep mot barn”, jo mindre problematisk er det å snakke om æresrelatert vold på et ”lavere”, mer spesifikt nivå. Det bør i så fall suppleres med et begrep om kontroll eller undertrykking, for å signalisere en bred forståelse av vold.⁸⁹ I det hele tatt er *kontroll* et ord som går igjen i våre data og som vi synes er godt å ”tenke med”. For øvrig anbefaler vi å snakke om strengt autoritær og patriarkalsk oppdragelse, samt kontroll av kvinners seksualitet. Vold i nære relasjoner på grunn av seksuell legning må få egen oppmerksomhet.

En viktig hensikt med å utvide ordforrådet er utvide blikket hos dem som bør se jentene, sørge for at de ”ser” og ”ser etter” mer. En annen er å gi jentene flere ”knapper” å trykke på.

⁸⁹ Vi har hørt noen innvende at begrepet ”æresrelatert vold” kan bli oppfattet som så dramatisk at det støter bort personer som ikke oppfatter sine problemer som vold. Særlig assosiasjoner til (æres)drap kan styrke denne effekten.

6 Organisering og innretning på hjelpeapparatet

Mens kompetanse var ett av de eksplisitte temaene i vårt prosjekt, er organisering og innretning på hjelpen et tema som har vokst ut av arbeidet med prosjektet. For å kartlegge omfang og kompetanse, måtte vi undersøke hvilke hjelpeinstanser som kunne tenkes å ha befatning med tematikken, og hvordan. Selv om vi ikke har hatt anledning til å gå systematisk til verks, har vi godt nok grunnlag i dette og tidligere prosjekter til å kunne påpeke noen svakheter ved hjelpeapparatet som helhet.

6.1 Tvangsekteskap og ”vold i nære relasjoner”

Det offentlig oppnevnte Kvinnevoldsutvalget (2001-2003) markerte en ny og sterk politisk prioritering av tiltak mot vold mot kvinner i nære relasjoner. Vi mener å ha dokumentert at tvangsekteskap og relaterte problemer er å regne som vold i nære relasjoner. Det er derfor viktig å spørre om denne satsingen har kommet ”vårt” tema til gode. Svaret er blant annet å finne i Kvinnevoldsutvalgets mandat som i utgangspunktet fokuserte på partnervold, men som åpnet for å inkludere vold fra andre nærstående personer. Her er utvalgets egen avgrensning av mandatet (avsnitt 2.4, våre uthevinger):

“I henhold til mandatet skal utvalget utrede stillingen for kvinner som utsettes for fysisk og psykisk vold, trusler og overgrep av nåværende og tidligere samlivspartner. Utvalget kan også vurdere om utredningen skal omfatte vold fra andre nærstående personer.

Hovedfokus i utvalgets utredning er vold mot kvinner fra nåværende og tidligere samlivspartner. Utvalget har imidlertid valgt å også inkludere vold fra andre familiemedlemmer - for eksempel hvor mor utsettes for vold fra et voksent barn. Dette er en av grunnene til at utvalget benytter betegnelsen «menns vold mot kvinner i nære relasjoner». Utvalget har lagt vekt på likhetspunktene i relasjonen mellom nåværende og tidligere samlivspartner og andre nære familierelasjoner. For eksempel vil nærheten i relasjonen mellom mor og sønn ha stor betydning for deres opplevelse av volden og vurderingene av det å leve i en situasjon med vold. (...)

Utvalget skal også vurdere behovet til særlig utsatte grupper; for eksempel *kvinner med minoritetsbakgrunn*, kvinner med funksjonshemming og eldre kvinner.(...)

Vold mot kvinner i nære relasjoner omfatter også kjønnslemlestelse og *tvangsekteskap*. Dette er imidlertid områder som utvalget mener *faller utenfor* hva mandatet er ment å omfatte. Disse problemstillingene er gitt en bredere omtale i

handlingsplaner og tiltaksplaner utgitt av Barne- og familiedepartementet, og blir derfor ikke behandlet som selvstendige temaer i denne utredningen.”⁹⁰

Vi ser altså at utvalget valgte å inkludere noen former for vold fra andre nærstående personer, som (voksne) sønners vold mot sine mødre, men avgrenset seg tydelig fra de voldsformer som gjelder spesielt for visse minoritetskvinner. Dette til tross for at tvangsekteskap og kjønnslemlestelse har vel så sterke kjønnspektiver som vold mot eldre – begge er overgrep som sikter mot kontroll av kvinners seksualitet. Den uttalte begrunnelsen er at tvangsekteskap og omskjæring allerede er behandlet i egne handlingsplaner. I praksis bidrar dermed utvalget til å opprettholde denne delingen i ”generelle” (les: partnervold) og ”egne” eller ”spesielle” planer (les: vold mot datter, søster, kusine, niese etc).

Mest problematisk blir det imidlertid når denne inndelingen opprettholdes i den konkrete oppfølgingen på politikkfeltet. I *Handlingsplan mot vold i nære relasjoner (2004-2007)* heter det under overskriften ”avgrensninger”:

”Vold i nære relasjoner omfatter også tvangsekteskap og kjønnslemlestelse. Tiltak for å bekjempe disse formene for overgrep er iverksatt av regjeringen gjennom *egne programmer*, og vil derfor ikke bli nærmere omtalt i denne handlingsplanen.” (vår utheving)

Her gjøres det altså klart at tvangsekteskap (og kjønnslemlestelse) er å regne som vold i nære relasjoner, men for øvrig henvises det (igjen) til egne handlingsplaner på disse temaene. Æresrelatert vold brukes ikke som begrep. Dermed blir også den overordnede tiltaksplanen for vold i nære relasjoner rettet mot partnervold (samt barn som er vitner til partnervold), mens vold fra far, bror og andre slektninger ikke gjøres relevant. Dette er en plan som styrer det alt vesentlige av tiltak og ressursbruk på feltet, og denne avgrensningen innebærer i realiteten en organisatorisk og kompetansemessig marginalisering av tvangsekteskap som overgrep.

Hva så med de egne planene mot tvangsekteskap som det henvises til? For det første er disse en del eldre enn *Handlingsplan mot vold i nære relasjoner*. For det andre, er det lite sammenheng mellom innholdet i disse dokumentene. Blant annet heter det i *Handlingsplan mot tvangsekteskap 1998* at denne: ”vil bygge videre på allerede eksisterende tiltak og

⁹⁰ NOU 2003:31.

videreutvikle disse. Det er ikke ønskelig å bygge opp en særomsorg for dem som trues med, eller utsettes for, tvangsekteskap.” Vår oppsummering i dette kapitlet kan tyde på at det nettopp er en slik særomsorg man har bygd opp. I heftet “Fornytt innsats mot tvangsekteskap våren 2002” heter det at ”tvangsekteskap er et overgrep mot det enkelte menneskets rett til selv å velge sin ektefelle”, men vold nevnes ikke i det hele tatt. Teksten i dette dokumentet bærer i det hele tatt ikke preg av at tvangsekteskap er anerkjent som en form for vold i nære relasjoner.

6.2 Tvangsekteskap og ”vold og overgrep mot barn”

Også ”barn som lever med vold” er et nytt politisk satsingsfelt, med bakgrunn i en kritikk av blant annet barnevernet for ikke å ta vold mot barn på alvor. Vårt inntrykk er at minoritetsbarns spesifikke problemer så langt er svakt representert i dette feltet. I den grad etniske minoriteter nevnes, er det ofte med henvisning til traumer i forbindelse med livet som flyktning. I BLDs *Strategi mot seksuelle og fysiske overgrep mot barn (2005-2009)* er ikke tvangsekteskap nevnt. Det fins noen referanser til minoritetsbarn, og det heter blant annet at: ”Det foreligger ikke dokumentasjon som indikerer at det utøves mer vold som en del av barneoppdragelsen eller mer fysisk avstraffelse av barn blant innvandrere enn blant etnisk norske foreldre.” Vårt prosjekt kan heller ikke regnes som tilstrekkelig dokumentasjon i så måte, men vi mener det er grunn til å diskutere hvorvidt noen minoritetsgrupper har større innslag av fysisk vold som uttalt og – i deres kontekst - legitim del av oppdragelsen. Det er også grunn til å etterlyse en problematisering av *ulike* former og rasjoner for vold mot barn. Vi våger for eksempel å påstå at vold som ledd i kontroll av jenters seksuelle ærbarhet er mer utbredt i noen minoritetsgrupper enn i andre, og mer utbredt enn i majoritetsbefolkningen.⁹¹

Det er imidlertid ikke bare i feltet ”vold mot barn”, som i seg selv er et marginalt felt, at vi savner ”vårt tema” og minoritetsbarna. I forbindelse med prosjektet, gikk vi gjennom en del materiale av og for barnevernet, og vi ble slått av at minoritetsbarns spesifikke problemer var fraværende i disse tekstene. For å underbygge og illustrere denne påstanden, vil vi kort

⁹¹ For øvrig vil vi henvise til Trygve Kalve og Linda Allertsens rapport ”Innvandrerbarn i barnevernet 2004” som kom i 2006. Sett i forhold til barnebefolkningen finner de en klar overvekt av fysisk mishandling blant førstegenerasjonsinnvandrerbarn i barnevernet, og også barn født i Norge av to utenlandsfødte foreldre har en klart høyere rate enn barn uten innvandrerbakgrunn. Forskerne kommenterer at ”Dette kan avspeile kulturelle forskjeller i barneoppdragelse og usikkerhet knyttet til grensesetting når problem oppstår i familien” (Kalve og Allertsen 2006:32).

kommentere *Rutinehåndbok for barneverntjenesten i kommunene*.⁹² Denne ble utgitt av Barne- og likestillingsdepartementet i mars 2006 som ledd i “utviklingen av et mer systematisk barnevernsarbeid gjennom etablering av gode rutiner og prosedyrer” (fra forordet). I innledningskapitlet heter det at flere forhold nødvendiggjør en ny rutinehåndbok for barneverntjenesten, deriblant den nye barnevernloven. Økt fokus på barns rettigheter og barnets status som selvstendig individ fremheves også. Et stykke videre i begrunnelsene for ny håndbok heter det at:

”En annen utvikling som har hatt stor betydning for norsk barnevern i de siste årene, er et økende antall barn med innvandrerbakgrunn som mottar tiltak fra barnevernet.” (s.11)

Det slås fast at slike saker både har fellestrekk med barnevernssaker for øvrig og byr på nye utfordringer som krever kompetanseheving. Med denne problembeskrivelsen er det naturlig å forvente at Rutinehåndboken har integrert stoff om både fellestrekk og ”nye utfordringer” knyttet til minoritetsbarn. Det er derfor overraskende at avsnittet avsluttes som følger:

”Denne rutinehåndboken inkluderer ikke egne rutiner for arbeidet med barn og familier med innvandrer- eller flyktningbakgrunn. Det finnes imidlertid annen nyttig informasjon om dette temaet både i faglitteratur og offentlig informasjon; se blant annet www.udi.no.” (11)

En generell henvisning til Utlendingsdirektoratets nettsider er altså Rutinehåndbokens svar på de nevnte nye utfordringene. Leser man håndboken i sin helhet, virker det i hele tatt som om det som innledningsvis beskrives som en utvikling ”av stor betydning” ikke har fått noen konsekvenser for innholdet. Vi tolker dette som uttrykk for de samme marginaliseringstendenser som vi så i feltet vold i nære relasjoner, og anser dette som en god illustrasjon på årsakene til det kompetansegapet som avdekkes i vår studie.

Når det gjelder barnevernlitteratur for øvrig, har vi begrenset oversikt. Vi har imidlertid inntrykk av at det som går igjen er myntet på en bestemt, og sannsynligvis dominerende, barnevernsproblematikk – nemlig den form for omsorgssvikt som handler om foreldre som svikter eller abdiserer fra foreldrerollen, som ikke makter å være til stede for barna sine og følge dem opp. Det vi savner er mer stoff om tilfeller der foreldrene er altfor nærværende, om man kan si det slik, der foreldrene bestemmer og kontrollerer for mye og bruker illegitime

⁹² <http://odin.dep.no/filarkiv/284439/Q-1101.pdf>

virkemidler i oppdragelsen. Likeledes etterlyser vi en problematisering av hva som skjer om man bruker de samme strategier overfor foreldre som er ”for mye til stede” i barnas liv som overfor de som er ”for lite”.

Den mest alvorlige mangelen er en konkret tematisering av mulige konflikter mellom barnevernets regel om barnets beste på den ene siden og normene om foreldresamarbeid og om å først prøve ut tiltak på lavest mulig nivå på den andre.⁹³ Særlig er vi opptatt av konflikten mellom det rettslige kravet til informasjonsplikt og barnets sikkerhet. Vi tenker her på tilfeller der foreldrene kan være direkte farlige for barnet, ved at de enten fører barnet ut av landet eller utsetter det for vold hvis de får vite at barnevernet er koblet inn. I slike saker vil det å informere foreldrene om at undersøkelse igangsettes, i seg selv utløse behov for akutt plassering utenfor hjemmet. Barnevernets informasjon til foreldrene vil altså være direkte årsak til at barnets problem, trusselbildet, eskaleres betraktelig.

Så skal det sies at vi ser en økende satsing på kompetansebygging i det som gjerne kalles ”flerkulturelt barnevern”. Håpet er at man både inkluderer ”vårt tema” i dette feltet, og at dette feltet blir integrert i ”mainstream” barnevern.⁹⁴

6.3 Dobbelt marginalisering?

Basert på denne gjennomgangen av sentrale dokumenter på feltene ”vold i nære relasjoner” og ”vold mot barn”, samt våre data for øvrig, vil vi konkludere med at tvangsekteskap og relatert problematikk er grundig marginalisert i det offentlige hjelpeapparatet. Til tider er kvinnene og barna som utsettes for denne volden helt usynlige i sammenhenger som angivelig gjelder for dem (også). Denne påstanden kan synes merkelig i lys av det til tider sterke mediefokuset rundt både casehistorier og tiltak mot tvangsekteskap. Vår påstand er at denne ”hypersynligheten” eksisterer sammen med, og delvis er med på å skape, en bestemt form for

⁹³ “Et overordnet prinsipp for barnevernets arbeid er at tiltak som settes i verk skal være til barnets beste. Hvis barn og foreldre har motstridende interesser, er det derfor hensynet til barnet som er avgjørende. Dette er nedfelt i barnevernloven. Barnevernet skal likevel alltid prøve å få foreldrene til å samarbeide om de tiltak som planlegges.” “Er det mistanke om grov omsorgssvikt eller mishandling, kan man imidlertid fjerne barnet med det samme. Men dette er et unntak, hovedregelen er at man først skal prøve med tiltak i samarbeid med foreldrene.” Kilde: Barne- og likestillingsdepartementet ”Barnevernet – til barnets beste” Q-0801. http://www.dep.no/bld/norsk/dok/andre_dok/veiledninger/004021-120006/dok-bn.html

⁹⁴ I løpet av nyåret 2007 offentliggjøres en rapport om flerkulturelt arbeid i barnevernet som NIBR har utarbeidet på oppdrag fra BLD og Bufdir. Målet er å identifisere virksomme metoder nasjonalt og internasjonalt som kan benyttes i barnvernstjenesten. Tvangsekteskap er blant de temaer som tas opp.

paradoksalt usynlighet på andre felt. Gjennom den dramatiske unntaksdiskursen som dominerer mediedekning og politikeres utsagn skapes det et inntrykk av vilje og satsing, mens det skjer lite i det ordinære, i hovedstrømmen. Dette er for øvrig tidligere identifisert som et trekk ved satsingen på vold mot kvinner i sin alminnelighet (jfr Jonassen 2005).

6.4 Hvem skal gi hjelpen?

I dag er tvangsekteskap et tema for spesielt interesserte. Tiltakene er ofte prosjektbaserte ad hoc aktiviteter med små ressurser, og de er i all hovedsak plassert utenfor det ordinære hjelpeapparatet. Det er grunn til å etterlyse kvalitetssikring og metodeutvikling innen eksisterende tiltak, men viktigst av alt er en skikkelig diskusjon om hvem som skal gi hjelpen, og hva slags hjelp som skal tilbys. I SEIFs årsrapport understrekes det at

”arbeidet med de unge i krise-krise situasjoner dreier seg om *svært kompliserte og til dels farlige situasjoner*, som krever spiss- og handlingskompetanse og et etablert nettverk på landsbasis med offentlige instanser, andre frivillige organisasjoner og engasjerte privatpersoner.”⁹⁵ (vår utheving)

Vi mener det er grunn til å spørre om det er ansvarlig av norske myndigheter å satse på at ikke-statlige organisasjoner tar hovedansvaret for individer i slike kompliserte og farlige situasjoner. Dette er ikke ment som en kritikk av organisasjonene, men som en sterk oppfordring til å få på plass en helhetlig og bærekraftig satsing i det offentlige hjelpeapparatet. En slik omlegging vil ikke overflødiggjøre organisasjonene, men deres rolle vil bli mer å være et supplement og (kritisk) alternativ til det offentlige. Ikke minst vil ikke-statlige tiltak ofte ha ”lavere terskel” enn offentlige, og ikke-statlige aktører kan få til løsninger som ikke er tilgjengelig for statlige instanser.⁹⁶ Det er derfor viktig å understreke at en sterkere offentlig satsing ikke overflødiggjør ikke-statlige organisasjoners arbeid. Tvert imot må man fortsette å gi økonomisk støtte til ulike tiltak.

Tvangsekteskap og relaterte problemer krever spesielle tiltak og kompetanse, men dette må forankres innen det organisatoriske rammeverk som skisseres i *Handlingsplan mot vold i nære relasjoner (2004-2007)*. Dette overordnede ansvaret hører med andre ord hjemme i

⁹⁵ Årsrapport. Arbeidet på Selvhjelp 2005, <http://www.seif.no/arsrapport/2005/>

⁹⁶ Et eksempel når det gjelder å hjelpe unge tilbake fra utlandet, der organisasjonene kan jobbe på andre måter enn den norske stat, for eksempel via NGO-nettverk.

Barne- og likestillingsdepartementet, Justisdepartementet og Helse- og

omsorgsdepartementet. Analysen av marginalisering bør få konkret betydning for innholdet i og utformingen av tiltak. For det første bør det iverksettes organisatoriske tiltak som direkte bidrar til integrering i hovedstrømmen og avvikler marginalisering. For det andre, bør nye, spesialiserte tiltak forankres i hovedstrømmen. Sist, men ikke minst, mener vi at utvikling og oppfølging av tiltak, iverksetting av studier, kompetansetiltak og oversikter, bør ses som et ledd i å styrke denne forankringen. I en periode anbefaler vi derfor at man er forsiktig med å ”outsource” arbeidsoppgaver, men heller tilfører ressurser til ansvarlige etater, slik man har gjort i Sverige ved å opprette egne prosjektstillinger på æresrelatert vold i ”storby-fylkene” (storstadslänen). Disse har blant annet hatt ansvar for å kartlegge omfanget av saker i ulike deler av hjelpeapparatet.

Det må snarest gjøres et arbeid for å identifisere hvorvidt æresrelatert vold og kontroll er ivarettatt innen de tiltak som er gjennomført og skal gjennomføres i henhold til ***Handlingsplan mot vold i nære relasjoner og Strategi mot seksuelle og fysiske overgrep mot barn***. Der dette perspektivet mangler, må det utarbeides en konkret plan for hvordan det kan innarbeides i eksisterende arbeid og fremtidige planer. Dette gjelder for eksempel de kompetansetiltak som nå er under utvikling ved Nasjonalt kompetansesenter for vold og traumatisk stress (NKVTS). For øvrig henviser vi til Kvinnevoldsutvalget som identifiserer følgende sentrale egenskaper ved hjelpeapparatet for voldsutsatte kvinner og barn: Tilgjengelighet, kompetanse, mangfoldighet, samordning og helhet. (NOU 2003 31:204-205).

Det som nå er UDIs **kompetanseteam** må sikres ressurser til å ivareta rollen som nasjonal og tverretattlig rådgivende tjeneste. Navnet bør endres slik at det reflekterer en bredere definisjon av problemfeltet, og den forvaltningsmessige forankringen bør flyttes fra UDI til en etat som har ansvar for vold i nære relasjoner. Det er sannsynligvis nødvendig at teamet fortsatt har dobbel status som både rådgivende og direkte operativt. Dette kan gjøre plasseringen komplisert, men bør ikke forhindre ”mainstreaming”. Selv om tilgang til UDIs registre kan være viktige i konkrete saker, og bør sikres gjennom UDIs aktive deltakelse i teamet, bør ikke tvangsekteskap først og fremst være et tema for innvandringsetatene. Ved en overføring av teamet er det avgjørende å bevare eksisterende kompetanse i teamet.

Koordineringsansvaret for **kriseboligene** må overføres fra de ikke-statlige organisasjonene til en statlig etat, som for eksempel politiet eller sosialtjenesten. Dette må ses i sammenheng med organiseringen av Kompetanseteamet.

Sosialkontorene. I det offentlige hjelpeapparatet er 18-årsgrensen sterkt organiserende. For de ungdommene som vi er opptatt av, kan dette være problematisk fordi hjelpebehovet ikke blir mindre etter fylte 18. Et viktig spørsmål vi sitter igjen med er: Hvilken offentlig etat er det som har ansvaret for å gi helhetlig hjelp til de over 18 år? Vi har sett at sosialkontorene spiller en viktig rolle når det gjelder økonomiske konsekvenser av det å bryte med familien, men sosialkontorenes rolle for øvrig blir sjelden tematisert. Dette skiller seg fra situasjonen i Sverige, hvor barnevern- og sosialtjenesten er samorganisert, noe som gjør det lettere å gi et gjennomgående tilbud uavhengig av 18-årsgrensen. Lov om sosiale tjenester pålegger sosialkontorene et koordineringsansvar i forhold til de ulike kommunale tjenestetilbyderne (Hjemdal og Stefansen 2003:54). Det er uklart hva dette innebærer i vår sammenheng, og sosialkontorenes rolle i forhold til ungdom over 18 år som blir utsatt for tvangsekteskap bør avklares.

Skolen står i en særstilling som den arena alle barn og unge deltar på. For det første er skolen det første og for noen det eneste stedet barn og unge kan vende seg hvis de har problemer. For det andre er skolen en arena som har gode muligheter til å oppdage barnets problemer hvis de ansatte vet hva de skal se etter. For det tredje har skolen ansvar for å styrke alle barn og unges kunnskaper og kompetanse innen menneskerettigheter, medbestemmelse, likestilling og demokrati. Denne delen av undervisningen må være relevant for alle grupper. Det er blant annet viktig å styrke kjønnsperspektivet innen antimobbe-arbeidet slik at dette inkluderer seksuell trakassering i ulike former. MiRA-Senterets skolekampanje og særlig deres samarbeid med Sandaker videregående skole i Oslo er interessant i denne sammenheng. Utdanningsmyndighetene har så langt i liten grad markert seg som en aktør på ”tvangsekteskapsfeltet”. Det er tydelig både fra intervjuer med helse- og rådgivningstjenesten og med andre ressurspersoner at skolen i større grad bør synliggjøres som en berørt og viktig aktør. Kunnskapsdepartementet bør derfor komme på banen både når det gjelder skolens rådgivningstjeneste og undervisningens innhold.

Regionalt og lokalt nivå. Når det gjelder hjelpeapparatet lokalt, har vi begrenset kunnskap utover undersøkelsen av barnevernet og fagteamene. Vi vil derfor referere noen momenter fra

et regionalt seminar om tvangsekteskap i regi av IMDi Sør 10. februar 2006 som vi vurderer som viktige.⁹⁷ Bakgrunnen var en uformell kartlegging av ulike aktørers befatning med temaet i regionen, og hensikten med notatet var særlig å rapportere oppover i systemet. Notatet er sjeldent ved at både avsender og fokus ligger utenfor Oslo-regionen, og det gir en velbegrunnet analyse av manglende helhet i tiltaksapparatet. Det formidles et sterkt engasjement og en frustrasjon over uklare ansvarslinjer og mangel på ressurser. Framfor alt merker vi oss at man i denne regionen opplever det som svært uklart hvem som har hovedansvar for å koordinere hjelpen. Det hevdes at sentrale planer ikke forplanter seg ”ned” i systemet fordi systemet ikke er satt i stand til å ”ta imot” og ”ta ansvar”. Seminaret handlet også om kjønnslemlestelse, og det er interessant at man mener dette temaet i større grad har ”forplantet” seg nedover i systemet. Dette begrunnes med at kjønnslemlestelse i større grad tilhører ett forvaltningsområde og -linje, nemlig helsetjenesten. Notatet foreslår fylkesmannen som regional koordinerende instans.

For øvrig vil vi framheve Drammen kommune, av to grunner. For det første har man der erfaring fra å overføre ansvaret for tvangsekteskapsaker fra Buskerud Røde Kors’ tvangsekteskapsprosjekt til kommunal sektor, på initiativ fra Barne- og familiedepartementet. Fra Røde Kors’ side ble dette oppfattet som et riktig grep, men det var utfordrende å skulle overføre saker til et hjelpeapparat som så langt ikke hadde fungert som det skulle. En viktig grunn var at barnevernsarbeiderne var usikre på sin rolle og på metoder i slike saker, og man har gode erfaringer med kompetanseoverføring og rådgivning. Erfaringene med denne prosessen burde komme andre til gode. For det andre arbeider politi, barnevern og andre etater i Buskerud med å utvikle en modell for tverretattlig kommunalt samarbeid i saker om æresrelatert vold. Dette miljøet er spesielt kvalifisert i kraft av sine erfaringer fra den historiske straffesaken om tvangsekteskap i Drammen. Her ble det gjort mange dyrekjøpte erfaringer. Søknad om økonomisk støtte er nylig levert til Justisdepartementet, Barne- og likestillingsdepartementet og Arbeids- og inkluderingsdepartementet.

Offentlig informasjon. Tvangsekteskap, vold og kontroll må tematiseres i all offentlig informasjon om vold i nære relasjoner. Vi har sjekket noen sentrale nettsider og funnet at politiet peker seg ut positivt. På politiets offisielle nettportal (politi.no) ligger ”familievold” øverst i en ”rullegardin” kalt ”fakta om”. Klikker man seg videre kommer man til fyldig

⁹⁷ Kilde: Referat fra møte 10.2.06 samt telefonsamtale med Ingrid Sætre i IMDi Sør.

informasjon om tvangsekteskap, med telefonnummer til Røde-Kors-telefonen, informasjon om hva politiet kan gjøre og lenker til diverse informasjonsmateriell. Så bra står det ikke til på Bufdir/Bufetats hjemmeside (bufetat.no). På førsteside kan man klikke seg inn på ulike temaområder som ligger til etatens ansvarsområde, og ”vold og krisetiltak” er blant disse. Her finner man informasjon om krisesentre, voldtektssentre, etatens tilskuddsordninger, handlingsplan mot vold i nære relasjoner og prosjektet ”Barn som lever med vold i familien”. Vi finner ingen informasjon om eller lenker til informasjon om tvangsekteskap (eller kjønnslemlestelse). Til sammenligning kan man på den svenske Socialstyrelsens hjemmeside (socialstyrelsen.se) velge stikkord ”våld och övergrepp” som leder til en samleside om vold mot kvinner og barn, inklusive æresrelatert vold og kjønnslemlestelse.⁹⁸

Vi har også sjekket en del offentlige nettsider for ungdom. På unghelse.no ligger det informasjon om Informasjonstelefonen (nå Røde Kors-telefonen), men ikke om noen andre instanser. På ung.no kan man søke på ”tvangsekteskap” og finne fram til bl.a. en side med informasjon hentet fra politi.no, inkludert omtale av Informasjonstelefonen om tvangsekteskap. Her er det også lenker til SEIF og annen informasjon. Da vi søkte på ”tvangsekteskap” i spørsmål og svar på spørresiden klara-klok.no⁹⁹ fikk vi mellom 7-14 treff, avhengig av søkekriterier. Svarene varierte både med hensyn til detaljeringsgrad og tilnærming (for eksempel hvilken instans man henviser til), og det kan være grunn til å undersøke hva slags kompetanse Klara Klok-panelet har på dette feltet. Vi har ikke hatt mulighet til å forfølge dette.

6.5 Hva slags hjelp?

Eksisterende tiltak mot tvang omfatter informasjon, kompetansebygging og holdningsskapende tiltak, men først og fremst krisehjelp og rådgivning i regi av ikke-statlige organisasjoner. Mange unge har fått konkret hjelp til å bryte med familien, mens tilbudet til de som ikke ønsker brudd, er særlig svakt.

⁹⁸ http://www.socialstyrelsen.se/Amnesord/vald_overgrepp/

⁹⁹ Fra nettsiden: Spørresiden ”Klara Klok” har ungdom og unge voksne i aldersgruppen 10 - 30+ som hovedmålgruppe. Hensikten med tjenesten er å gi god informasjon og veiledning om temaene helse, forhold og familie, rusmidler og seksualitet uavhengig av kjønn, alder, bosted, etnisk tilhørighet og funksjonsnivå. Tjenesten finansieres av Sosial- og helsedirektoratet og Nordland fylkeskommune. Ungdomspolitisk sekretariat, Nordland fylkeskommune er driftsansvarlig for Klara Klok og innehar konsesjon fra Datatilsynet for driften av tjenesten.

Det er mange og store hull i hjelpetilbudet. Ikke minst mangler det helhetlige tiltakskjeder og koordinering. Her vil vi imidlertid kort løfte fram to temaer som er blitt aktualisert i arbeidet med prosjektet. Det gjelder behovet for langvarig oppfølging av unge som bryter med familien, og et tilbud om konflikthåndtering i familien som alternativ eller som nødvendig supplement til å hjelpe den unge å bryte ut. De to temaene henger sammen siden det at noen ”jobber med familien”, kan være en forutsetning for at den unge klarer å opprettholde og leve med bruddet.

Vi har sett at mange barnevernsarbeidere er bekymret for at det går dårlig med jenter som bryter. Også de spesialiserte instansene legger stor vekt på behovet for langvarig oppfølging i forhold til voldstraumer og psykologiske belastninger som savn og dårlig samvittighet. Det er altså ikke nok å fokusere på hjelp i akutte krisesituasjoner. Uten å utdype dette nærmere her, vil vi slå fast at bruddet må ses som begynnelsen på en ny krise. Slik formuleres behovet for hjelp til å håndtere denne krisen i en svensk rapport:

”Det individuella stödet som nu byggs upp svarar mot ungdomarnas behov av långsiktigt stöd och mot deras behov av stöd att hantera den svåra kris de ofta går igenom efter skilsmässan från familjen. Efter en tid i det skyddade boendet känner de sig fysiskt skyddade men ofta mycket ensamma, villrådiga, tyngda av skuld och egna förebråelser och rädda inför mötet med en omvärld som de inte har fått skaffa sig verktyg för att bemästra. Risker för dem att i ett sådant läge bli utnyttjade, hamna i destruktivt beteende eller välja att gå tillbaka till familjen med risk för sitt liv, får inte underskattas.”¹⁰⁰

Det andre temaet er mer omdiskutert. Det gjelder hvordan man skal forholde seg til familien som utøver volden og om man aktivt skal forsøke å finne andre løsninger enn brudd. På den ene side har vi et barnevern der vi har antydning at man for ofte går i dialog før man har gjort en grundig vurdering av ungdommens sikkerhet. På den andre siden har vi et ikke-statlig tilbud til de over 18 som praktisk talt ikke driver dialogarbeid i det hele tatt.

Myndighetenes holdning til innretning av tiltak i spenningsfeltet individ – familie er da også uklar. I notatet *Innsats mot tvangsekteskap – våren 2000*¹⁰¹ heter det at man vil prioritere

¹⁰⁰ Länsstyrelsen i Stockholms län et.al. 2004:24-25. http://www.m.lst.se/documents/Skyddat_boende.pdf

¹⁰¹ Notat om oppfølging av Handlingsplan mot tvangsekteskap, kalt ”oppfølgingsnotat” på <http://www.odin.no/>.

”prosjekter som vektlegger megling og konfliktløsning mellom foreldre og de unge (...), da det er svært viktig å finne fram til løsninger som gjør at de unge slipper å måtte bryte med familien.”

To år senere, i *Fornyhet innsats mot tvangsekteskap våren 2002* vil man

”prioritere støtte til organisasjoner som har fokus på å yte hjelp til ungdom i alvorlig krise.”

Det er uklart om dette skal forstås som en bevisst dreining i politikken. Denne uklarheten forsterkes av formuleringer i departementets egen *Veileder for offentlige ansatte i møte med ungdom som trues med eller utsettes for tvangsekteskap* (BFD 2001) der det understrekes at:

”Dialog, megling og konfliktløsning i denne sammenheng har som mål at tvangsekteskap unngås. Konsensus og bred enighet er ikke nødvendigvis avgjørende. I så måte skiller denne type intervensjon seg fra tradisjonell megling og konfliktløsning. Når en står overfor ungdom som trenger hjelp, *må en alltid vurdere om det er mulig å gå inn i dialog med foreldrene.*” (vår utheving)

Her antydes altså en tilnærming til dialogskaping som tar høyde for maktforskjellen mellom den unge og familien, men foreløpig har det vært gjort lite forsøk på å utvikle slike metoder. Vi mener det er på tide med en grundig og faglig basert diskusjon om hvorvidt det å forsøke å bidra til konfliktløsning i familien står i motstrid til det å hjelpe den unge. At man nå synes å satse mer på familievernet er positivt i den sammenheng. Det er påfallende at det stadig pågår diskusjon for og imot megling, når det per i dag faktisk ikke finnes et slikt tilbud.¹⁰² Framfor alt er det et stort behov for metodeutvikling. I denne sammenheng vil vi nevne at Landsforeningen af kvindekrisecentre (LOKK) i Danmark, som lenge har drevet rådgivning og krisehjelp til unge som utsettes for tvangsekteskap, oppgir å ha gode erfaringer med megling i familiene i de tilfeller der en grundig trusselvurdering tilsier at det er forsvarlig.¹⁰³

¹⁰² Denne problemstillingen kom for eksempel opp på BLDs nordiske seminar om tvangsekteskap og æresrelatert vold i desember 2006, og blir kommentert som et vesentlig faglig/ideologisk skille i arbeidet mot æresrelatert vold i Jensen et.al. 2006.

¹⁰³ Kilde: Samtale med Farwha Nielsen, tværkulturell projektrådgiver og -koordinator i LOKKs sekretariat. Nielsen har videreutdanning i flerkulturell megling fra Center for konfliktløsning i København. Hun understreker at megling i minoritetsfamilier skiller seg den i majoritetsfamilier ved at man ofte må være mer aktiv, blant annet på grunn av de store maktforskjellene.

7 **Anbefalinger og tiltak**

Våre viktigste og mest overordnede anbefalinger sikter mot å få på plass en helhetlig og bærekraftig satsing i det offentlige hjelpeapparatet. Vi vil derfor kort gjenta noen av anbefalingene fra avsnitt 6.4, før vi presenterer noen andre forslag.

Offentlig grep

UDIs kompetanseteam må sikres ressurser til å ivareta rollen som nasjonal og tverretattlig rådgivende tjeneste. Navnet bør endres slik at det reflekterer en bredere definisjon av problemfeltet, og den forvaltningsmessige forankringen bør overføres fra UDI til en etat som har ansvar for vold i nære relasjoner.

Koordineringsansvaret for kriseboligene må flyttes fra de ikke-statlige organisasjonene til en statlig etat.

Sosialkontorenes rolle i forhold til ungdom over 18 år som blir utsatt for tvangsekteskap bør avklares.

Skolen må i større grad synliggjøres som en berørt og viktig aktør når det gjelder problemer knyttet til autoritær og patriarkalsk oppdragelse, inkludert tvangsekteskap.

Kunnskapsdepartementet må komme på banen både når det gjelder skolens rådgivningstjeneste og undervisningens innhold.

Koordinering og klare ansvarslinjer på regionalt og lokalt nivå må få særlig oppmerksomhet.

Mer fokus på vold og kontroll på grunn av seksuell legning

En generell anbefaling er å styrke oppmerksomheten og kompetansen på unge som får konflikter med familien på grunn av sin seksuelle legning.

Kompetansebygging og metodeutvikling

Det bør snarest utvikles et høyskolebasert videreutdanningstilbud som tilbyr spisskompetanse på æresrelatert vold for helse- og sosialtjenesten. Her kan man se på erfaringene fra Sverige.

Det er avgjørende at kompetansebygging og -utvikling bygges inn i allerede eksisterende

systemer og institusjoner. Ad hoc kursing kan komme i tillegg, men må ikke erstatte mer permanente ordninger.

Kompetanse og ressurser bør særlig forankres i *de regionale ressursentre om vold, traumer og selvmordsforebygging (RVTS)* som opprettes som ledd i *Handlingsplan mot vold i nære relasjoner*. For å sikre en umiddelbar satsing må det opprettes egne stillinger, i hvert fall ved RVTS/Øst. Dette vil være naturlige samarbeidspartnere for Kompetanseteamet mot tvangsekteskap. RVTS bør blant annet ha ansvar for å styrke behandlingskompetansen blant psykologer og andre terapeuter gjennom målrettede tiltak.

Tilsvarende bør det øremerkes stillinger i *Bufetats fem regionale enheter* for å sikre kompetansebygging og -overføring til fagteamene, barnevernsinstitusjonene og det kommunale barnevernet.

Generell fagliggjøring og konkret metodeutvikling er avgjørende for å styrke kvaliteten og samordningen av hjelpetilbudet. Det bør derfor gis støtte til forskning og prosjekter som sikter mot å syntetisere og formidle praksiserfaringer i en faglig sammenheng.

Bo- og behandlingstilbud til de som bryter med familien

Det må etableres ulike, tilpassede boløsninger for de som bryter med familien. Individuelle kriseboliger uten tett oppfølging av støttepersoner er neppe egnet for unge som er i akutt krise, og det bør vurderes om beboerne i de eksisterende boligene får tilstrekkelig oppfølging når det gjelder psykisk helse.

Det er uansett behov for et langt bredere spekter av boløsninger. Særlig trengs ulike former for kollektive boliger – både for de over og de under 18 år. Det dreier seg om ”forsterkede boløsninger” som er døgnbemannet og ivaretar beboernes fysiske og psykiske sikkerhet. Flere av de som har brutt ut trenger hjelp med store psykiske problemer, og noen har også behov for helt basal trening i å bo alene. I forlengelsen av disse boligene bør det også finnes botrenings- og ettervernsenheter som sikrer en gradvis overgang til et liv i egen bolig. Slike institusjonelle boløsninger vil også være viktige kompetansemiljø som kan ha veiledningsoppgaver i forhold til førstelinjetjeneste i kommunene, jfr modell fra Sverige.

Som prøveprosjekt må det snarest etableres en barnevernsinstitusjon som spesialiserer seg på jenter i denne gruppen og som ikke er økonomisk avhengig av å ha fullt belegg til enhver tid. Også for kvinner over 18 år, trengs det et botilbud med miljøterapi og psykologisk kompetanse. Her kan man bygge på erfaringer fra Oslo Krisesenters Bokollektiv, Sverige, Danmark, Tyskland etc.

Tilbud til de som ikke bryter ut og til familiene til de som har brutt

Som vi har vært inne på, er det ikke alle unge som ønsker eller er i stand til å gjennomføre et brudd med familien. Det er heller ikke alltid nødvendig, gitt at familien får hjelp til å finne andre løsninger. Brudd kan dessuten inngå i en løsningsstrategi der man bevisst jobber med å unngå at bruddet blir langvarig. Unge som ikke vil bryte, eller som ønsker hjelp til å gjenoppta kontakten med familien uten å gå på akkord med seg selv, har et svært dårlig tilbud i dag. Ofte gjøres det et kunstig skille mellom "å jobbe med familien" og "å støtte individet". Det er ikke minst av hensyn til den unge at noen bør følge opp foreldrene og søsken.

Det bør satses spesielt på å utvikle tilbud og metoder for å hjelpe unge og foreldre med å finne andre løsninger enn brudd i de tilfeller der dette er forsvarlig i forhold til den unges rettigheter og sikkerhet. I andre tilfeller vil det være mer snakk om å hjelpe foreldre til å forstå og leve med bruddet, og ta vare på søsken. Dette må være tiltak basert på faglig spisskompetanse og metoder innen mekling, konflikthåndtering, familieterapi etc. Familievernet har opplagt en relevant kompetanse, men i noen tilfeller vil det være nødvendig å samarbeide med instanser som besitter lovfestede sanksjonsmuligheter, som politi, barnevern og konfliktråd, slik at man kan påse at avtaler holdes.

Nasjonale retningslinjer, veiledere og rutineverktøy

Det er utarbeidet en del skriftlig materiale om tvangsekteskap som må gjennomgå med sikte på oppdatering og for å avdekke udekkede behov. Særlig gjelder dette *Veileder for offentlige ansatte i møte med ungdom som trues med eller utsettes for tvangsekteskap*. Vår vurdering er at denne er for generell, og man bør vurdere å utarbeide spesifikke manualer og metodemateriell for politi, barnevernet, sosialtjeneste og skoleverket. Blant annet bør det lages sjekklister over hva man kan spørre den unge om for å oppdage/kartlegge graden av

kontroll. Her kan man bygge på erfaringene fra de ikke-statlige organisasjonene, samt svensk og britisk materiale.¹⁰⁴

Politiet må i samarbeid med barnevern og andre aktører utarbeide nasjonale retningslinjer for risikovurdering. Disse bør samkjøres med regler for sikkerhetsvurdering i familievold mer generelt, og innarbeides i *Håndbok for politiets håndtering av familievoldssaker*. Denne håndboken må oppdateres med stoff om æresrelatert vold.

Rutinehåndbok for barnevernet og annet standardmateriale i barnevernet må snarest oppdateres med sikte på spesielle forhold knyttet til autoritær oppdragelse, kontroll og æresrelatert vold. Det bør vurderes om det innenfor nåværende lovverk er større rom for å innhente informasjon i saken før foreldrene informeres.¹⁰⁵

Tiltak for å bygge opp unges styrke til å si nei til uønskede ekteskap

Det bør etableres en nettbasert tjeneste med informasjon og individuell rådgivning for unge (med "quick escape"-funksjon). Her kan man lære fra bl.a. Sverige: www.flicka.nu og www.elektra.nu. Det kan tenkes flere modeller. En mulighet er å knytte tjenesten til det offentlige Kompetanseteamet i samarbeid med miljøer med psykologisk kompetanse og kompetanse på vold (som for eksempel et RVTS), evt også i samarbeid med allerede eksisterende rådgivningstjenester for unge som Klara Klok.

Det må satses mye sterkere og mer systematisk på jente- og guttegrupper som ledd i barnevernets forebyggende arbeid og i regi av skoler, fritidsklubber og frivillige organisasjoner. Her er det mye erfaring å hente fra ulike barnevernkontor, MiRA-Senteret, Oslo Røde Kors med flere, samt fra Danmark og Sverige.¹⁰⁶

Som vi har sett, er tap av jomfruhinne en viktig bekymring for mange jenter. I Sverige har man satt i gang et prosjekt om helsevesenets møte med unge kvinner som ber om medisinsk

¹⁰⁴ Se for eksempel *Dealing with Cases of Forced Marriage. Guidance for Police Officers* og *Dealing with Cases of Forced Marriage. Guidance for Education Professionals*, UK Home Office 2005
http://www.acpo.police.uk/asp/policies/Data/Interactive_Forced_Marriage_2005.pdf
http://www.communities.gov.uk/pub/607/Dealingwithcasesofforcedmarriage_id1502607.pdf

¹⁰⁵ Jamfør anbefalinger i "Socialtjänstens i Lärjedalen arbete med unga flickor och kvinnor utsatta för hedersrelaterat våld".

¹⁰⁶ Se for eksempel Larsen 2004.

hjelp til å rekonstruere jomfruhinnen.¹⁰⁷ Prosjektet er finansiert av satsingen mot ”hedersrelaterat våld och förtryck”. Vi anbefaler at man studerer erfaringene fra dette og vurderer å innføre lignende tiltak i Norge i regi av helsemyndighetene. MiRA-Senterets og Røde Kors-telefonens arbeid med jenters bekymring for tapt jomfruhinne må trekkes inn i utformingen av et slikt prosjekt.¹⁰⁸

Forskning, dokumentasjon og statistikk

Kompetanseteam mot tvangsekteskap må få ressurser til å utvikle et registreringssystem med sikte på statistikkutvikling, et arbeid som bør skje i samarbeid med fagmiljøer med kompetanse på voldsstatistikk (SSB og NKVTS). Man bør vurdere å innføre nye kategorier i barnevernstatistikken som synliggjør overgrep knyttet til autoritær og patriarkalsk oppdragelse.

I forbindelse med overføringen av ansvaret for kode 6 (sperret adresse) fra Skattedirektoratet til Politiet, vurderer man å sette i gang et forskningsprosjekt ved Politihøgskolen, i forlengelsen av Solgunn Eidheims forskningsoppdrag for Justisdepartementet om kvinner som lever på sperret adresse. Vi anbefaler at man i så fall ser spesielt på trusselvurderinger i forbindelse med æresrelatert vold og tvangsekteskap, blant annet med utgangspunkt i erfaringer fra UDIs kompetanseteam og SEIFs arbeid med ”unge på flukt”.

Generelt etterlyser vi uavhengige evalueringer av den krisehjelpen som gis, med særlig vekt på brukerevaluering blant ungdom som får hjelp og instanser som søker råd.

For øvrig viser vi til anbefalingene i vedlagte to notat:

Vedlegg 5. Frivillighet og tvang ved inngåelse av arrangerte ekteskap. Er det mulig å lage en representativ undersøkelse?

Vedlegg 6. Notat om forskning på autoritær oppdragelse og kontroll av jenters seksualitet

¹⁰⁷ Omtale av prosjektets mål: ”Genom projektet ska Landstinget ge tre team, bestående av barnmorska och läkare, spetskompetens i att hjälpa unga kvinnor att hitta rätt handlingsalternativ vid krav på intakt mödomshinna.”

http://www.e.lst.se/e/Hedersfortryck/Projekt_Ostergotland/pagaende_projekt/LiO_modomshinnan.htm

¹⁰⁸ MiRA-Senteret har gitt ut en nyttig liten brosjyre til jenter som har bekymringer omkring jomfruhinne.

8 Litteratur

Allertsen, Linda M. og Trygve Kalve (2006): Innvandrerbarn i barnevernet 2004. Statistisk sentralbyrå. Rapporter 2006/19

Arbeids- og inkluderingsdepartementet (2006): Beskyttelse mot tvangsekteskap – tiltak for å motvirke at unge personer sendes til og holdes tilbake i opprinnelseslandet for å tvangsgiftes. Datert 12.10.06

Barne- og familiedepartementet (2001): Tiltak mot tvangsekteskap – veileder for offentlige ansatte i møte med ungdom som trues med eller utsettes for tvangsekteskap. Utarbeidet av Per Øyvind Bastøe. Oslo. Q-1025B

Barne- og familiedepartementet (2001): Tvangsekteskap – en utfordring for deg som er ansatt i det offentlige. Oslo. Q-1021B

Barne- og familiedepartementet (2002): Fornyet innsats mot tvangsekteskap, våren 2002

Barne- og familiedepartementet (2005A): Strategi mot seksuelle og fysiske overgrep mot barn (2005-2009)

Barne- og familiedepartementet (2005B): Rundskriv Q-25/2005 Barnevernet og det forebyggende arbeidet for barn og unge og deres familier

Barne- og likestillingsdepartementet (2005): *Strategi mot seksuelle og fysiske overgrep mot barn (2005-2009)*

Barne- og likestillingsdepartementet (2006): Rutinehåndbok for barneverntjenesten i kommunene

Bredal, Anja (2001): "Kampen om og mot tvangsekteskap i Norden" *NIKK Magasin* nr. 1

Bredal, Anja (2002): "Sviket mot minoritetsungdommen? Om ulike strategier i arbeidet mot tvangsekteskap, med fokus på mekling", i *Embla* nr. 7 2002

Bredal, Anja (2005): "Tackling forced marriages in the Nordic countries: Between women's rights and immigration control" i *'Honour' Crimes, Paradigms and Violence Against Women*, edited by Lynn Welchman and Sara Hossain, Zed Books, London

Bredal, Anja (2006): "Vi er jo en familie". Arrangerte ekteskap, autonomi og fellesskap blant unge norsk-asiater. Unipax forlag, Thesis-serien, Oslo

Buskerud Røde Kors (2005): "Veileder i møte med mennesker utsatt for tvangsekteskap"

Bø, Bente Puntervold, Maja Rasmussen og Nina Aannestad (2004): Barn og ungdom med innvandrerbakgrunn på barnevernsinstitusjoner – en artikkelsamling. HiO-rapport 2004 nr.19. Oslo: Høgskolen i Oslo

Bø, Bente Puntervold (2004): "Overrepresentasjon av innvandrerungdom i barnevernet – realitet eller fiksjon?" i Barn og ungdom med innvandrerbakgrunn på barnevernsinstitusjoner – en artikkelsamling. HiO-rapport 2004 nr.19. Oslo: Høgskolen i Oslo

Eldén, Åsa (2003): *Heder på liv och död : våldsamma berättelser om rykten, oskuld och heder*. Avhandling, Uppsala universitet

Fangen, Katrine (2002): *Tvangsekteskap. En evaluering av mottiltakene*, Fafo-rapport

Hjemdal, Ole Kristian og Kari Stefansen (2003): *Hjelpeapparatets rutiner for avdekking og registrering av vold*. Rapport fra et delprosjekt under Regjeringens handlingsplan Vold mot kvinner. HiO-notat nr 13

Håkansson, Per Arne (2006): Insatser mot hedersrelaterat våld – resultatutvärderingar i andra länder. Sammanställning av rapporten "Insatser mod æresrelateret vold". Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete (IMS)

Jemteborn, Annika (2005): "*Å stå på sig, på egna ben*" *En fallstudie om en flicka i en hederskultur och hennes motstånd mot att inordna sig efter släktens krav*. Rapport i socialt arbete n. 116 - 2005, Stockholms universitet

Jensen, T.G., G. Schmidt, K.N. Jareno & M. Roselius (2006): Indsatser mod æresrelateret vold. En undersøgelse af indsatsen i seks europæiske lande. Socialforskningsinstituttet: 06:23 (Kun netpublikation til download)

Jonassen, Wenche (2005): "Marching on the spot? Dealing with violence against women in Norway" i Maria Eriksson, Marianne Hester, Suvi Keskinen and Keith Pringle (2005): *Tackling men's violence in families. Nordic issues and dilemmas*, The Policy Press, Bristol

Kaur, Lavleen (2004): *Frihetens pris på godt og vondt. Relasjoner til primære miljøer, etter et utradisjonelt ekteskapsvalg i det flerkulturelle Norge*. Hovedoppgave i kriminologi, UiO

Larsen, Marianne Nøhr (2004): *De små oprør. Tanker og metoder i arbeidet med minoritetspiger*, Aarhus Universitetsforlag

Lien, Sandra og Elisabeth Nørgård (2006): Rapportering fra krisesentrene 2005, Statistisk sentralbyrå, Rapporter 2006/25

Lopez, Gro Saltnes (2003): Kulturmøter på familiekontoret: Erfaringer og eksempler fra flerkulturell mekling og terapi. Rapport basert på forprosjekt i avdeling familievern, barne- og familieetaten, Oslo kommune

de los Reyes, Paulina (2003): Patriarkala enklaver eller ingenmansland? Våld, hot och kontroll mot unga kvinnor i Sverige, Integrationsverkets skriftserie IV

Länsstyrelsen i Stockholms län, Länsstyrelsen i Skånes län og Länsstyrelsen i Västra Götaland län (2004): *Nationell rapport om skyddat boende m m*. Mars 2004

NOU 2003:31. Retten til et liv uten vold. Menns vold mot kvinner i nære relasjoner. Utredning avgitt fra et utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 29. august 2001. Avgitt til Justis- og politidepartementet 4. desember 2003.

Pape, H. & K. Stefansen (red.) (2004): *Den skjulte volden? En undersøkelse av Oslobefolkningens utsatthet for trusler, vold og seksuelle overgrep*. Rapport nr. 1, Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress

Papendorf, Knut og Marius Furulund (2003): *Veien Videre 2003. På flukt fra tvangsekteskap – hvordan har det gått med de unge?* Rapport utarbeidet på oppdrag fra SEIF

Sareen, Manu (2003): *Når kærlighed bliver tvang. Generationskonflikter og tvangsægteskaber i Danmark*, People's Press, København

Saur, Randi (2005): "Kartlegging av kompetanse, ressurser og nettverk i regionene" NKVTS

Selvhjelp for innvandrere og flyktninger (SEIF) (2006): "Mellom barken og veden". En videreføring av arbeidet blant ungdom. Rapport over arbeidet i 2005

Skjørten, Kristin (2005): *Medieprisme på vold mot kvinner*, Tidsskrift for kjønnsforskning 4/2005

Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2005): *Att möta flickor och pojkar i starkt patriarkala familjer*. Teori och praktik, skrifteserie 2005:3

UDIs kompetanseteam mot tvangsekteskap – halvårsrapport. Oslo, 24. juni 2005

UDIs kompetanseteam mot tvangsekteskap (2006): Rapport til Arbeids- og inkluderingsdepartementet fra UDIs kompetanseteam mot tvangsekteskap, datert 2. juni 2006

Welchman, Lynn and Sara Hossain (eds.) (2005): *'Honour' Crimes, Paradigms and Violence Against Women*, Zed Books, London

Wik, Gustav, Karen Galta og Siri Lerstøl Olsen (2005): *Mord – selvmord i nære relasjoner*, Universitetsforlaget

Wilson, Amrit (2006): *Dreams, Questions, Struggles: South Asian Women in Britain*, Pluto Press

Vedlegg

1. Spørreskjema til det kommunale barnevernet

--	--	--

Kartleggingsundersøkelse om tvangsekteskap

Dato for besvarelse: _____

1. Følgende spørsmål gjelder saker der tvangsekteskap har vært problematikken eller en del av problematikken:

2005 2006 1.1.

Hvor mange **meldinger** har dere hatt?

1.2. Hvor mange **henlagte meldinger**?

1.3. Hvor mange **undersøkelser**?

1.4. Hvor mange **henleggelser etter undersøkelse**?

1.5. I de tilfeller der tiltak ble igangsatt, hvor mange av tiltakene var

1.5.1. **Hjelpetiltak** i hjemmet (ikke plassering)

1.5.2. **Plassering** utenfor hjemmet **med foreldres samtykke**

1.5.3. **Omsorgsovertakelse**

2. Hvor mange barn/ungdommer gjaldt ovennevnte meldinger, undersøkelser og tiltak, fordelt på kjønn?

Gutter:

Jenter:

3. Hvilken landbakgrunn hadde foreldrene til disse barna (i spørsmål 2)?

Land: _____ Ant. barn: Land: _____ Ant. barn: Land:

_____ Ant. barn: Land: _____ Ant. barn: Land:

_____ Ant. barn: Land: _____ Ant. barn: Land:

_____ Ant. barn: Land: _____ Ant. barn:

4. Hvor mange saker har dere hatt der problemet er knyttet til autoritær oppdragelse og kontroll av jenters/unge kvinners seksualitet? Her er vi ute etter antall barn der det er levert melding, gjort undersøkelse og/eller tiltak.

(Se veiledende kommentarer i brev til barnevernleder)

2005: 2006:

5. Hvordan vurderer du de ansattes samlede kompetanse til å håndtere saker som berører tvangsekteskap og relatert problematikk?

God Middels Dårlig

6. Har noen av de ansatte deltatt på kvalifiseringstiltak (seminar, kurs eller lignende) der tvangsekteskap har vært blant temaene?

Ja Nei

7. Har dere behov for kompetansebygging på dette feltet?

8. Hvor henter dere faglige råd i denne type saker i dag?

Husk at skjemaet **ikke** skal signeres eller stemples.

Skriv gjerne kommentarer, utfyllende opplysninger eller annet dere vil formidle på eget ark.

Tusen takk for hjelpen!

2. Brev til barnevernledere

Til
Barnevernlederne i kommunene

Dere referanse.
Vår referanse:

Oslo, 14. september 2006

Kjære barnevernleder

Som forskere ved Universitetet i Oslo er vi engasjert av Barne- og likestillingsdepartementet for å gjøre en kartlegging av hjelpeapparatets befatning med tvangsekteskapssaker i familier med etnisk minoritetsbakgrunn. Til det trenger vi din hjelp.

Vedlagt følger et formelt informasjonsskriv om undersøkelsen, samt brev fra departementet angående fritak for taushetsplikten. Her skal vi si litt mer om spørreskjemaet som vi håper dere vil fylle ut etter beste evne.

Hovedmålet er å få vite hvor mange "tvangsekteskapssaker" dere har hatt i 2005 og hittil i 2006. Vi vet at dette kan være vanskelig å svare på – av flere grunner. For eksempel kan dere spørre: Hva er egentlig en tvangsekteskapssak? En "tvangsekteskapssak" er i denne sammenheng en sak der barnet/ungdommen er blitt presset til å gifte seg mot sin vilje eller det er en begrunnet frykt for at han/hun skal bli det. I flere tilfeller har den unge en kjæreste som de vet foreldrene ikke vil akseptere, og det er grunn til å tro at tvangsgifte blir "løsningen" hvis dette blir kjent. Tvangsmidlene kan være både fysisk vold/ trusler om vold og/eller psykisk press (lojalitetsappeller, påminnelser om den unges ansvar for familiens ære etc). Det er slike saker vi er ute etter i første del av skjemaet (spørsmål 1-3). Her ber vi dere skille mellom meldinger, undersøkelser og tiltak. Fordi det kan være flere meldinger og tiltak per barn, ber vi dere også spesifisere hvor mange barn det er snakk om.

Vi presiserer at meldinger som gjaldt mistanke om tvangsgifte, men der barnevernet fant at mistanken ikke var berettiget, skal telles med. Det er altså **ikke** antall "sikre" tvangsekteskap vi vil at dere skal oppgi.

Så til skjemaets spørsmål 4: Vi vet at konflikter rundt partnervalg ofte inngår i et bredere problemkompleks der det handler om autoritær oppdragelse med sikte på å bevare familiens ære og særlig døtrenes seksuelle ærbarhet. Flere har tatt til orde for at "tvangsekteskap" er en

for snever avgrensning, og at begrepet ikke dekker tilfeller der problemet/konflikten ikke handler om partnervalg, men der barnet/ungdommen likevel har behov for hjelp. Det kan altså stilles spørsmål ved om det er riktigere å fokusere på den kontrollerende oppdragelsen mer generelt. Dette er noe vi ønsker å drøfte i prosjektet vårt. Vi er dermed også interessert i få et inntrykk av barnevernets befatning med det vi forsøksvis kaller ”problemer/konflikter i minoritetsfamilier knyttet til autoritær oppdragelse og kontroll av unge kvinners seksualitet”. Vi tenker på saker der barnet/ungdommen opplever streng kontroll fra foreldre og eventuelt søsken når det gjelder bevegelsesfrihet, påkledning, sosial omgang og viktige livsvalg (som utdanning, jobb etc). Det kan for eksempel handle om at den unge ikke får lov til å omgås etnisk norske venner, blir holdt mye hjemme på fritiden, blir fulgt til skolen og passet på av brødre eller andre familiemedlemmer når de ikke er hjemme. Begrunnelsen er ofte en bekymring for at jenta skal bli en ”dårlig” jente eller bli ”for norsk”, men dette er ikke nødvendigvis uttalt. Noen ganger vil fysisk vold eller trusler være en del av bildet, andre ganger er det mer snakk om psykisk vold og press der den unge sliter med indre konflikter. Som dere ser av skjemaet ber vi dere her ikke spesifisere meldinger, undersøkelser eller tiltak, kun oppgi antall saker (barn). Det betyr at en sak der det kun er levert melding teller like mye som saker som er undersøkt og der det er satt inn tiltak.

Når det gjelder din og medarbeidernes oversikt over sakene, håper vi at det enten ved hjelp av skriftlige kilder eller medarbeidernes hukommelse skal være mulig å gi et mest mulig nøyaktig tall. Hvis dere er usikre, vil vi likevel at dere gir oss et anslag, men noter gjerne at tallet er usikkert (enten ved spørsmålet eller på skjemaets bakside). Hvis dere etter å ha lest dette brevet fremdeles er i tvil om en konkret sak hører inn under de oppgitte kategoriene, vil vi svært gjerne at dere kontakter oss på telefon eller sender en e-post slik at vi kan ringe tilbake. Alternativt kan dere skrive ned noen stikkord på skjemaet eller på eget ark.

Generelt er det flott om dere legger ved kommentarer, utdypninger eller tilleggsopplysninger.

Når det gjelder rapportering fra kommuner der det er innført interkommunalt samarbeid om barnevernet, har vi så langt mulig kontaktet dere direkte med spørsmål om dere ønsker ett eller flere skjemaer. Til dere som eventuelt ikke har blitt kontaktet eller dere som har bedt om å få ett skjema per kommune, men i ettertid velger å svare samlet på ett skjema: Det er helt greit for oss om dere samler opplysninger fra flere kommuner på ett skjema, men da vil vi gjerne at dere overfører kodene (håndskrevet, øverst på skjemaet) fra samtlige skjemaer til fellesskjemaet. Så slipper dere å få purring fra oss!

Til slutt vil vi understreke at vi vet at vår henvendelse kommer på toppen av en allerede stor arbeidsmengde. Vår erfaring er imidlertid at det er stor interesse for undersøkelsens tema, og dette er en unik anledning til å synliggjøre barnevernets arbeid og utfordringer på feltet.

Så håper vi dere kan postlegge skjemaet i vedlagte frankerte konvolutt **innen 20. oktober**. Telefonnumre og øvrige opplysninger finner dere på vedlagte informasjonsskriv.

Vennlig hilsen

Anja Bredal
Prosjektleder

Lill Salole Skjerven
Prosjektmedarbeider

3. Spørreskjema til fagteamene

Fagteamene

--	--	--

Kartleggingsundersøkelse om tvangsekteskap

Dato for besvarelse: _____

1. Har dere vært involvert i saker der tvangsekteskap har vært problematikken eller en del av problematikken? (For utdyping av sakstype, se veiledende kommentarer i brev til fagteamleder)

Jenter:

Gutter:

Anslå antall saker 2005:

Anslå antall saker 2006:

2. Har dere vært involvert i saker der problemet er tilknyttet autoritær oppdragelse og kontroll av seksualitet? (For utdyping av sakstype, se veiledende kommentarer i brev til fagteamleder)

Jenter:

Gutter:

Anslå antall saker 2005:

Anslå antall saker 2006:

3. Hva slags rolle hadde teamet i disse sakene? (Jfr spørsmål 1 & 2, fortsett gjerne på eget ark)

4. Hvordan vurderer dere teamets kompetanse til å håndtere saker som berører tvangsekteskap eller relatert problematikk?

god
middels
dårlig

5. Har noen av de ansatte deltatt på kvalifiseringstiltak der tvangsekteskap har vært blant temaene?

Ja Nei

6. Hva slags tiltak?

7. Har dere behov for mer kompetansebygging på dette feltet?

Ja Nei

8. Hvor henter dere faglige råd i dag?

9. Kjenner dere til UDIs Kompetanseteam mot tvangsekteskap?

10. Har dere hatt kontakt med teamet i anledning en sak eller på andre måter?

Tusen takk for hjelpen!

4. Brev til fagteamene

Til
Bufetats fagteam v/leder

Dere referanse.
Vår referanse:

Oslo, 16.oktober 2006

Tvangsekteskap: Antall saker i hjelpeapparatet. Forespørsel om deltakelse i en kartleggingsundersøkelse

Før sommeren sendte vi ut et informasjonsskriv til Bufetats fagteam. Her presenterte vi vårt forskningsoppdrag fra Barne- og likestillingsdepartementet (BLD) som består i å kartlegge omfanget av tvangsekteskapssaker i ulike deler av hjelpeapparatet. Prosjektleder Anja Bredal og forsker Lill Salole Skjerven (erstatte Helene Toverud Godø) ved Senter for kvinne- og kjønnsforskning er nå i gang med undersøkelsen.

Forskningen baserer seg på å innhente nye data, samt analysere allerede foreliggende statistikk. Barnevernet er en av de viktigste kildene til nye data, og spørreskjemaene til alle landets barnevernkontorer er sendt ut. Til orientering vedlegges kopi av utsendelsen.

I vårt forrige brev oppfordret vi fagteamene til å informere om undersøkelsen på fellesmøter med barnevernslederne. Denne gangen er vi interessert i opplysninger fra fagteamene selv. Deres erfaringer og tanker rundt denne tematikken er svært verdifulle for vår forskning, og vi ber om at dere setter av litt tid til å svare på **vedlagte spørreskjema merket "fagteamene"**. Hensikten er å få vite mer om teamenes befatning med og kompetanse på tvangsekteskap og relatert tematikk. Når vi spør om antall saker, er det derfor ikke som et mål på hvor mange som blir tvangsgiftet, men et mål på hvor mye og hvordan fagteamene er involvert i slike saker. Vi er klar over at dere ikke fører statistikk over saker på dette detaljeringsnivået, men ber dere anslå så godt dere kan.

Konkret spør vi om teamets befatning med to sakstyper de siste to årene (2005 og hittil i 2006). Her vil vi forklare litt nærmere hva vi tenker på:

Spørsmål 1 gjelder "tvangsekteskapssaker". Dette defineres i denne sammenheng som en sak der barnet/ungdommen er blitt presset til å gifte seg mot sin vilje eller det er en begrunnet frykt for at han/hun skal bli det. I flere tilfeller har den unge en kjæreste som de vet foreldrene ikke vil akseptere, og det er grunn til å tro at tvangsgifte blir "løsningen" hvis dette blir kjent. Tvangsmidlene kan være både fysisk vold/ trusler om vold og/eller psykisk press (lojalitetsappeller, påminnelser om den unges ansvar for familiens ære etc).

Om **spørsmål 2**: Vi vet at konflikter rundt partnervalg ofte inngår i et bredere problemkompleks der det handler om autoritær oppdragelse med sikte på å bevare familiens

ære og særlig døtrenes seksuelle ærbarhet. Flere har tatt til orde for at "tvangsekteskap" er en for snever avgrensning, og at begrepet ikke dekker tilfeller der problemet/konflikten ikke handler om partnervalg, men der barnet/ungdommen likevel har behov for hjelp. Det kan altså stilles spørsmål ved om det er riktigere å fokusere på den kontrollerende oppdragelsen mer generelt. Dette er noe vi ønsker å drøfte i prosjektet vårt. Vi er dermed også interessert i få et inntrykk av teamets befatning med det vi forsøksvis kaller "problemer/konflikter i minoritetsfamilier knyttet til autoritær oppdragelse og kontroll av unge kvinners seksualitet". Vi tenker på saker der barnet/ungdommen opplever streng kontroll fra foreldre og eventuelt søsken når det gjelder bevegelsesfrihet, påkledning, sosial omgang og viktige livsvalg (som utdanning, jobb etc). Det kan for eksempel handle om at den unge ikke får lov til å omgås etnisk norske venner, blir holdt mye hjemme på fritiden, blir fulgt til skolen og passet på av brødre eller andre familiemedlemmer når de ikke er hjemme. Begrunnelsen er ofte en bekymring for at jenta skal bli en "dårlig" jente eller bli "for norsk", men dette er ikke nødvendigvis uttalt. Noen ganger vil fysisk vold eller trusler være en del av bildet, andre ganger er det mer snakk om psykisk vold og press der den unge sliter med indre konflikter.

Så har vi også noen spørsmål om kompetanse. Fordi vi vet at dere har mye annet å gjøre, har vi begrenset spørsmålene til det mest nødvendige. Eventuelle tilleggsopplysninger eller synspunkter mottas med stor takk, gjerne på eget ark.

Vi minner om at prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD). Alt datamateriale vil bli behandlet med varsomhet og som konfidensielt.

Så håper vi at dere kan postlegge svarene i vedlagte frankerte konvolutt **innen 3.november**. For å ivareta kravet om konfidensialitet ber vi dere om å ikke stemple eller signere skjemaet.

Dersom dere har spørsmål i tilknytning til undersøkelsen, kan dere henvende dere til:

Lill Salole Skjerven (forsker)
Senter for kvinne og kjønnsforskning
Postboks 1040 Blindern, 0315 Oslo
Telefon: 22 85 87 06 eller 40 20 45 11
E-post: l.t.s.skjerven@skk.uio.no

eller:

Anja Bredal (forskningsleder)
Senter for kvinne og kjønnsforskning
Postboks 1040 Blindern, 0315 Oslo
Telefon: 22 85 87 40 eller 90 03 69 67
E-post: anja.bredal@skk.uio.no

Vennlig hilsen

Anja Bredal
Prosjektleder

Lill Salole Skjerven
Prosjektmedarbeider

5. Frivillighet og tvang ved inngåelse av arrangerte ekteskap. Er det mulig å lage en representativ undersøkelse?

Av Gunnlaug Daugstad, Statistisk sentralbyrå, og
Anja Bredal, Senter for Kvinne og Kjønnforskning UiO
Januar 2007

1. Innledning

Dette notatet tar opp metodiske utfordringer knyttet til å kartlegge tvang og frivillighet ved inngåelse av arrangerte ekteskap i Norge, og legger således grunnlag for hvordan en representativ undersøkelse med dette formålet kan utformes. Notatet inngår som del av forskningsprosjektet ”Tvangsekteskap: Kartlegging av saker i hjelpeapparatet og forslag til samordnet registrering” som er utført på oppdrag fra Barne- og likestillingsdepartementet. I notatets del 1 skisseres noen sentrale utfordringer ved å definere og avdekke tvang og frivillighet i arrangerte ekteskap. Del 2 presenterer en representativ undersøkelse fra Danmark. I del 3 skisseres sentrale trekk ved en eventuell representativ spørreskjemaundersøkelse, og sentrale metodiske dilemmaer drøftes. Del 4 er en kort oppsummering.

Notatet er skrevet i samarbeid mellom Gunnlaug Daugstad og Anja Bredal. Daugstad har bidratt med metodisk kunnskap om spørreundersøkelser og SSBs tallmateriale på transnasjonale ekteskap, og hun har således skrevet det meste av notatet. Bredal har skrevet avsnitt 1 og har ansvar for helheten. Notatet føler som vedlegg til rapporten ”Tvangsekteskapsaker i hjelpeapparatet. Omfang og utfordringer” (Bredal og Skjerven 2007).

1.1 Tvang og frivillighet i arrangerte ekteskap

Arrangert ekteskap betegner et sett av giftepraksiser eller måter å gifte seg på. Felles er at ekteskapet anses som et familieanliggende; det er ikke bare individer som gifter seg, men hele (stor)familier. Vi skal ikke gjøre en fullstendig analyse av denne giftemåten normgrunnlag eller praksisformer, men løfte fram to aspekter som er viktige når man vil avdekke graden av frivillighet og tvang.¹⁰⁹ For det første vet vi at arrangert ekteskap kan praktiseres på

¹⁰⁹ For en utdyping, se Bredal 2006.

forskjellige måter. Blant annet vil det variere sterkt hvor involvert den unge på den ene side og foreldrene (og resten av familien) på den andre, er i å ta initiativ til giftermål, finne og ta stilling til ektefellekandidater og ta den endelige beslutningen. Praksis varierer over et vidt spekter, fra de tilfeller der foreldrene gjør og beslutter alt, til tilfeller der foreldrenes rolle er begrenset til en viss vetorett i siste instans. For flere unge er det viktig at partneren skal passe inn i familien, og i flere familier er det riktig å snakke om et samarbeid rundt det å finne en partner som ”passer for alle”.

For det andre vet vi at den samme praksisen kan oppleves ulikt fra individ til individ. Mens noen vil være innforstått med å ha en relativt passiv rolle, vil andre oppleve det som et overgrep. Noen ønsker å gifte seg arrangert, mens andre ser det som unaturlig. Det er viktig å understreke at det ikke er noen entydig sammenheng mellom grad av involvering og grad av frivillighet.

Utgangspunktet for dette notatet er at et arrangert ekteskap kan inngås frivillig eller under ulike grader av press og tvang fra foreldre og øvrig familie. Det er hvorvidt den unge selv ønsker å gifte seg eller om hun i en eller annen grad opplever motvilje, som er avgjørende å avdekke, uavhengig av om hun eller han har gitt uttrykk for sin motstand overfor foreldrene. Og uavhengig av hva andre, enten det er foreldrene eller andre utenforstående, mener om hva hun burde føle eller hva som best for henne. Hvorvidt motviljen var uttalt, kan ses som en tilleggsopplysning som selvsagt er av stor interesse, men som ikke må blandes sammen med spørsmålet om frivillighet og tvang. Hvis en person lar være å ytre motstand fordi hun vet at hun risikerer alvorlige sanksjoner, er dette i seg selv en tvangssituasjon. Det er altså den subjektive opplevelsen hos den som gifter seg som må stå i fokus i en undersøkelse. Fordi denne opplevelsen vil kunne endre seg over tid, avhengig av både ekteskapets utvikling og personlig utvikling for øvrig, kan det være relevant og interessant å spørre både tilbake i tid og i nåtid, altså om opplevelsen av frivillighet i det ekteskapet ble inngått, og hvordan man vurderer det i dag.

2. Andre relevante undersøkelser

2.1 Pardannelse blant etniske minoriteter i Danmark

Nylig ble det gjort en undersøkelse om arrangerte ekteskap og partnervalg blant minoritetsgrupper i Danmark med støtte fra det danske integrasjonsdepartementet. Prosjektet ble utført ved Socialforskningsinstituttet i København og er dokumentert i rapporten "Pardannelse blant etniske minoriteter i Danmark" (Schmidt og Jacobsen 2004).

Undersøkelsen ble begrenset til å se på etniske minoriteter med bakgrunn fra Tyrkia, Pakistan, tidligere Jugoslavia, Libanon og Somalia, som er fem av de største etniske minoritetsgruppene i Danmark med bakgrunn utenom Norden og EU. Datagrunnlaget var en til dels landsdekkende spørreundersøkelse gjennomført ved besøksintervju med personer mellom 17 og 27 år som hadde en botid på mer enn 7 år i Danmark (ibid:53). Det var 200 personer fra hver landgruppe i nettoutvalget. I tillegg ble det gjennomført 62 kvalitative intervju med unge, foreldre og sentrale aktører fra relevante organisasjoner og institusjoner.

Spørreskjemaet omfattet noen spørsmål om bakgrunnsforhold som oppholdsgrunn, utdanning, religion, opphold i foreldres opprinnelsesland, sysselsetting og sosialt nettverk i Danmark. Deretter ble det stilt relativt detaljerte spørsmål om både nåværende og tidligere kjærester, forlovelser og ekteskap: Alder for inngåelse og beslutning om ekteskapet, hvordan de møttes, om andre var involvert i møtet, foreldres aksept og enighet, egen involvering i å finne forloveden/ektefellen, hvorfor det var konflikter, hva en vektlegger som viktig ved sin partner, hvor ektefellen har sine røtter og er født, slektskapsrelasjon, utdannelsesnivå, sysselsetting. Videre er det spørsmål om nåværende eller kommende barn og i hvilken grad man ser for seg at de skal finne partnere selv.

Skjemaet er svært omfattende, men det stilles ikke direkte spørsmål om ekteskapet ble inngått frivillig eller ikke. Forskerne begrunner dette med en forventning om at svarene ville bli for preget av den offentlige debatten på tidspunktet (ibid:134, fn 4), uten at de kommenterer nærmere hvilke utslag en slik påvirkning kunne tenkes å ha.¹¹⁰ I stedet har man søkt å avdekke tvangen mer indirekte, særlig ved å spørre om den unge var involvert i prosessen eller ikke, om det var konflikter mellom den unge og foreldre omkring ekteskapsinngåelsen, hvem som introduserte ektefellene/de forlovede for hverandre, samt hvor lenge de hadde kjent hverandre før bryllupet. Bare 11 prosent av de gifte/forlovede sier at foreldrene var involvert.

¹¹⁰ I personlig kommunikasjon sier Schmidt og Jacobsen at det ikke var en målsetning å kartlegge omfang av tvang. De anså det som uaktuelt å spørre direkte om personen opplevde giftemålet som tvang, da dette var så tidspunktsavhengig.

Høyest er andelen blant de med pakistansk bakgrunn (33 prosent). 81 prosent oppgir at de fant ektefellen/forloveden selv (51 prosent blant de med bakgrunn fra Pakistan) (ibid:118). 14 prosent av de pakistansk-danske og 2 prosent av de med tyrkisk bakgrunn oppgir at de ikke har vært involvert i å finne sin forlovede/ektefelle. Forskerne understreker at dette ikke er et entydig mål på tvangsekteskap, men at det sier noe om størrelsen på de grupper der det er sannsynlig at tvang forekommer. Tallene tolkes dermed som maksimumstall for tvang og må sies å ligge overraskende lavt i forhold til de forestillinger som har dominert både den danske og den norske debatten. Likevel er 14 prosent et foruroligende høyt tall.

Denne mangelen på direkte spørsmål om hvorvidt personen selv opplevde å gifte seg frivillig eller ei, eller om hun/han ble utsatt for tvang i prosessen, er et trekk ved flere undersøkelser. Man har dermed ikke grunnlag for å skille mellom de ekteskapsinngåelser der den unge var innforstått med foreldrenes dominerende rolle, og tilfeller der den unge opplevde motvilje, enten hun sa ifra eller ikke. Det er rimelig å forvente at det særlig er blant de som ikke selv var involvert i å finne ektefellen at man finner de som har blitt utsatt for tvang. Samtidig kan man mistenke at svarene på spørsmålet om involvering er preget av mangelen på et spørsmål om frivillighet/samtykke. Det er sannsynlig at flere vil oppfatte spørsmålet om involvering som et indirekte spørsmål om tvang/frivillighet. Samtidig kan man tenke seg at de som har vært lite involvert i gifteprosessen, men som opplever at de giftet seg frivillig, vil ha problemer med å svare ”ingen involvering”, så lenge skjemaet ikke gir dem en mulighet til å vise at dette var noe de var innforstått med. Når skjemaet ikke gir anledning til å formidle kombinasjonen av lav involvering og fullt samtykke/frivillighet, og spørsmålet om involvering i utgangspunktet kan leses som et skjult spørsmål om frivillighet, kan respondenten ”løse” dette problemet ved å oppgi sin involvering som større enn den i realiteten var. At så få har svart at de ikke har vært involvert, tyder på at flere av respondentene har behandlet dette som et spørsmål vel så mye om frivillighet som om involvering.

Få gifte blant de som svarte

For øvrig var det svært få av respondentene som var gift eller forlovet og dermed kunne besvare disse spørsmålene. Halvparten var ikke i noe parforhold når undersøkelsen ble gjennomført, og få var gift (24 prosent) eller forlovet (7 prosent) (ibid:101). Dette tilsvarer et utvalg på 194 gifte eller forlovede personer, og er en ganske begrenset gruppe (i den pakistanske gruppen er det kun 37 gifte/forlovede personer som har svart). Dette kan tyde på

at unge under 20 år er en litt ung gruppe, og det var bare 1 prosent av de yngste som var gift mens 23 prosent var forlovet (ibid:142).

I aldersgruppen 17-27 år var det 35 prosent som aldri hadde hatt noen kjæreste, med store variasjoner fra de enkelte landgruppene (54 prosent blant unge med bakgrunn fra Pakistan og 14 prosent blant de med bakgrunn fra tidligere Jugoslavia) (ibid:75). Store forskjeller er det også mellom kvinner og menn. Andelsvis var det flest blant respondentene som var i den yngste aldersgruppen (17-20 år). Skjemaet er riktignok tilpasset også de som ikke har hatt eller har noen kjæreste/forlovede/ektefelle, men rettes da mer mot holdninger til om personen ønsker å gifte seg eller ikke, og hva en i så fall legger vekt på hos en framtidig ektefelle. Videre om hva en ser for seg for sine framtidige barn. Å stille slike holdningsspørsmål om framtidig kjæreste eller barn til så unge mennesker (under 20), synes ikke helt heldig. Nytt av slike spørsmål kan trolig være varierende, siden holdning og handling ikke nødvendigvis er sammenfallende. Derimot kan noen av spørsmålene (for eksempel om giftemål er diskutert eller ikke og om personen får delta på fester, fritidsaktiviteter etc.) si noe om personens mulighet til å treffe en ektefelle.

2.2 Levekårsundersøkelse blant ikke-vestlige innvandrere i Norge

En større levekårsundersøkelse gjennomføres av Statistisk sentralbyrå i perioden 2005-2007 blant 10 ikke-vestlige innvandrergupper (heretter kalt hovedundersøkelsen). Her stilles det spørsmål om egen og foreldres utdanning og yrkestilknytning, opplevd diskriminering, sosial kontakt, boforhold o.a. I hovedundersøkelsen stilles det ingen spørsmål om pardannelse, men noen spørsmål om dette stilles til et tilleggsutvalg blant unge innvandrerungdommer (heretter kalt tilleggsundersøkelsen).

Innvandrerbakgrunn = personer med to foreldre født i utlandet.

Personer med innvandrerbakgrunn defineres av SSB som førstegenerasjonsinnvandrere og personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre (her omtalt som etterkommere)

Tilleggsundersøkelsen er rettet mot unge 16-24 år med innvandrerbakgrunn (se boks), som har hele eller det meste av sin oppvekst i Norge. Dette er personer som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre (etterkommere) og førstegenerasjonsinnvandrere som har innvandret før skolealder. Undersøkelsen rettes mot de 3 største landgruppene, som er personer med

bakgrunn fra Pakistan, Tyrkia og Vietnam. Som i den generelle levekårsundersøkelsen, stilles det en rekke spørsmål om utdanning, opphold i utlandet, arbeid, familie, fritidsaktiviteter, helse etc. Skjemaet inneholder enkelte spørsmål om pardannelse, men tar ikke sikte på å kartlegge tvangsekteskap. Spørsmålene i den danske undersøkelsen (Schmidt og Jacobsen 2004) ble vurdert for å ha mulighet til komparasjon, men ble funnet alt for detaljert og omfattende.

Spørsmålene

Spørsmålsbolken om familie i Norge innledes av spørsmål om personen er gift eller samboende, og personens sivile status. På grunnlag av at få personer i tilleggsutvalget var registrert gift, ble det besluttet at en også skulle spørre om personer var forlovet eller hadde kjæreste, og hvor ektefellen er bosatt i Norge, født i Norge eller hans/hennes foreldre er født i Norge. Spørsmålene som går direkte på situasjonen rundt giftemålet og forlovelsen er gjengitt under:

Spørsmål F8 og F9 stilles kun til gifte (F1=1). Andre går til F10 eller F12.

F8. Hvor stor grad av innflytelse hadde du på

	Svært stor	Stor	Middels	Liten	Svært liten	VIL IKKE SVARE
...beslutningen om å gifte deg?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
...valget av ektefelle?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐

F9. Hvor lang tid hadde du kjent din ektefelle før bryllupet?

Antall år : måneder: Antall → *Gå til F12*

Spørsmål F10 og F11 stilles kun til forlovede (F3=1). Andre går til F12.

F10. Hvor stor grad av innflytelse hadde du på

	Svært stor	Stor	Middels	Liten	Svært liten	VIL IKKE SVARE
...beslutningen om å forlove deg?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
...valget av forlovede?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐

F11. Hvor lang tid hadde du kjent din forlovede før forlovelsen ble inngått?

Antall år			Antall		
:			måneder:		

F12. Er du og din ektefelle/forlovede/samboer/kjæreste søskenbarn, tremenninger eller firmenninger?

1 ☐ NEI

2 ☐ JA, SØSKENBARN

3 ☐ JA, TREMENNING

4 ☐ JA, FIRMENNING

5 ☐ ANNET, SPESIFISER

.....

Stilles til alle.

F13. Hvor enig eller uenig er du i følgende påstand: "Man bør gifte seg med en person med samme etniske bakgrunn som en selv." Er du helt enig, ganske enig, ganske uenig eller helt uenig i dette?

Helt enig	Ganske enig	Både og	Ganske uenig	Helt uenig	Vet ikke	Vil ikke svare
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐

Resultater fra fokusgruppene

Det er for tidlig å evaluere denne spørreundersøkelsen siden feltperioden ikke er avsluttet og data ikke vil foreligge før senere i 2007. Vi skal imidlertid referere noen resultater fra testingen av skjemaet i såkalte *fokusgrupper* i forkant av tilleggsundersøkelsen.¹¹¹ Det ble gjennomført tre fokusgrupper med både mannlige og kvinnelige deltakere i gruppene, en fokusgruppe fra hver landgruppe. Deltakerne ble trukket ut av utvalget og ringt til av det faste intervjukorpset i SSB. De som ville delta var trolig de som var mest positive til denne form for undersøkelser, og dermed neppe et representativt utvalg av de ulike gruppene. Fokusgruppene fikk forelagt spørsmål fra fire av spørsmålsbolkene, herunder spørsmålene om familie i Norge. Noen hovedinnvendinger som kom fram i fokusgruppene var bl.a.

Den unges egen oppfatning av ekteskapet:

- Det ble påpekt at det manglet spørsmål som fanget inn om de unge var fornøyde i sin nåværende situasjon eller ikke, dvs. om personen var fornøyd med ekteskapet/forlovelsen

Den unges egen involvering:

- Det manglet spørsmål om hvem det var som ønsket at ekteskapet skulle bli initieres (en selv, foreldrene, andre)
- Savner spørsmål som tar høyde for at den unge selv kan ta initiativ til at ekteskapet/forlovelsen ble arrangert. Flere har kjæreste og ber foreldrene arrangere ekteskapet; dvs. familiene møtes og blir enige om ekteskapet og bryllupet.
- Hva med å vinkle spørsmål andre veien - mot ungdommens eget ønske om at foreldrene skal arrangere ekteskap?

¹¹¹ En fokusgruppe er en planlagt gruppediskusjon tilrettelagt for å innhente ideer og synspunkter i forbindelse med for eksempel nye spørreundersøkelser (Statistisk sentralbyrå 2006). Gruppene ledes av en moderator, som har en medhjelper som tar notater underveis og oppsummerer til slutt. Målsetningen er at dialogen skal gå mellom deltakerne rundt de utvalgte temaene/spørsmålene, mens moderatoren bare skal ha liten involvering. Det ble tilsvarende gjennomført fokusgrupper også i forbindelse med utforming av spørsmål til hovedundersøkelsen, se Daugstad og Lie 2004.

Kjæreste:

- Kunne vært greit å spørre litt om hvilken holdning foreldrene har til det å ha kjæreste, men ikke spørre om en har kjæreste. Dette oppfattes som sensitivt, og det var lite trolig at man ville få svar på dette.
- Flere mente at man ikke alltid vil få 'sanne' svar på spørsmålet om kjærester eller samboere, da dette i noen kretser ikke er akseptert.

Tvang vs. arrangert ekteskap:

- Deltakerne mente at den som blir spurt vil skjønne at det en egentlig er ute etter er tvangsekteskap, uten at det ble presisert hvilke implikasjoner dette ville ha for svartilbøyeligheten. Det ble lagt vekt på at de som eventuelt ble utsatt for tvang ikke ville svare på disse spørsmålene, eller kunne bli overveldet av følelser rundt et vanskelig tema.
- I en av fokusgruppene resulterte spørsmålene i en diskusjon om hva som var arrangert og hva som var tvang. De så på dette som to klart ulike ting. Arrangert ekteskap er frivillig fra begge parter etter den unges eller foreldrenes forslag, mens tvangsekteskap er når ekteskap/forlovelse blir inngått mot den unges vilje. Dvs. at tvang blir en subjektiv opplevelse hos de involverte ektefellene.
- Er generelt skeptiske til å bruke ordet "arrangert" om ekteskap, det henspiller i for stor grad på tvang, og det mener de er lite utbredt. Foretrekker ordet "introduksjon" - dvs at foreldrene introduserer en potensiell ektefelle

Sensitivitet:

- Veldig personlige spørsmål, og dermed vanskelig å svare ærlig
- Tematikken er svært sensitiv; har en vært utsatt for tvang vil en ikke si det
- Spørsmålene knyttet til dette var greie for de som har giftet/forlovet seg frivillig/etter eget ønske. Dersom man har vært i en tvangssituasjon vil disse spørsmålene være mye vanskeligere å svare ærlig på
- Det ble av fokusgruppene oppfattet som uproblematisk å spørre om forlovede, da forlovelse var en offentlig anerkjennelse av at de skulle gifte seg og en legitim "kjæreste".

Fokusgruppe blant de med bakgrunn fra Vietnam:

Personene i fokusgruppa oppfattet spørsmålene om temaet som stort sett greie å svare på, men ikke veldig relevante for så mange siden de er så unge og siden de ikke tror at tvang forekommer i så veldig høy grad. De la vekt på at mens det blant unge i Vietnam er vanlig å gifte seg tidlig, er det mindre vanlig blant vietnamesere i Norge fordi at utdanning går foran. Foreldrene kan ønske at ektefellen skal være vietnamesisk, og dette kan ha flere årsaker:

- holder seg til et nokså kjent kjønnsrollemønster
- mindre risiko for skilsmisse
- lettere å komme inn i familien med lik kultur og språkbakgrunn

Fokusgruppe blant de med bakgrunn fra Tyrkia:

Personene i fokusgruppa presiserte at mange oppholder seg mye i skoleferier (og andre ferier) i Tyrkia. Det ble referert til som vanlig at man kommer opp i situasjoner der det blir "bedt om ens hånd" når man er i Tyrkia (mest for jenter?). Foreldrene har klare ønsker og preferanser når det gjelder valg av ektefelle. En kunne fortelle om en fetter som ba foreldrene arrangere ekteskapet, og at foreldrene ikke ønsket å gjøre det fordi de mente sønnen var for ung og umoden. Foreldrene gikk likevel med på å arrangere ekteskapet da sønnen truet med å gifte seg med jenta uten hennes eller hans foreldres tillatelse.

Fokusgruppe blant de med bakgrunn fra Pakistan:

Deltakerne i denne fokusgruppa var mest negative til spørsmålene om pardannelse, og mente at det var så mye mediefokus på dette at alle skjønnte at det var tvang man var ute etter, selv om dette ikke ble spurt om direkte. Hva slags implikasjoner dette ville ha, ble ikke drøftet. De la imidlertid vekt på at spørsmålene ville være vanskelig å svare på for de som hadde vært utsatt for tvang og konflikter rundt ekteskap og forlovelse.

3. Metodiske utfordringer ved en utvalgsundersøkelse

3.1 Ulike innfallsvinkler

Utgangspunktet for denne beskrivelsen er at man gjennomfører en standardisert utspørring ved hjelp av et spørreskjema i en utvalgt befolkningsgruppe (risikopopulasjonen) for å avdekke personenes egne opplevelser av pardannelsen/ekteskapet, og dermed kunne avdekke omfang av tvangsekteskap og grad av egeninvolvering. Det er i alle fall to ulike mulige design på en slik undersøkelse. Undersøkelsen kan enten

- rettes mot et bredt utvalg der spørsmål om tvang inngår i en bredere undersøkelse i visse grupper (en risikopopulasjon), eller
- populasjonen spisses for å få beskrevet den subjektive opplevelse av innflytelse og frivillighet i ekteskapsinngåelse og pardannelse i visse grupper (en risikopopulasjon).

3.2 Risikopopulasjon og representative utvalg

Det første trinnet i representativ utvalgstrekking er å presisere hvem undersøkelsen skal gjelde for (Haraldsen 1999:60). Den neste oppgaven er å finne fram til et register som både dekker målgruppa (risikopopulasjonen) og som det er praktisk mulig å trekke et utvalg fra. Man trekker et sannsynlighetsutvalg, dvs. at alle som kan bli trukket ut må ha en kjent sannsynlighet for å bli med i undersøkelsen. Utvalgsstørrelsen er viktig. Den påvirker ikke nødvendigvis representativiteten, men bestemmes av hva vi har ambisjoner om å måle. Mye taler for at utvalget i den danske undersøkelsen (se pkt 1.1.) var for lite eller rettet mot en for ung gruppe, siden en så liten andel av respondentene viste seg å være gift eller forlovet. Frafallet er kanskje den største bekymringen. Man må ha oversikt over frafall og hvem som faller ifra, for å vite om frafallet er tilfeldig eller selektivt og dermed har konsekvenser for analyse av resultatene (jamfør Haraldsen 1999:85).

I vårt tilfelle kan vi som utgangspunkt definere risikopopulasjonen som innvandrergupper med bakgrunn fra afrikanske og asiatiske land der familiearrangerte ekteskap er utbredt (Bredal 2006 og 1998). Disse gruppene er nært sammenfallende med innvandrergupper som har bakgrunn fra land der mange gifter seg med personer som ikke er bosatt i Norge ved inngåelsen, og der mange gifter seg tidlig. En identifisering av slike grupper er gjort i Lie 2004 og Daugstad 2006a, der det kartlegges andel gifte i ulike innvandrergupper, etter generasjon, kjønn og enkeltland, samt ser nærmere på ekteskapsinngåelser i løpet av 1996-2004:

- om lag 75 prosent av personer med bakgrunn fra Pakistan, Tyrkia og Eritrea inngikk ekteskap med en ikke-bosatt person.
- over 50 prosent blant de med bakgrunn fra Marokko, Somalia, India, Etiopia, Irak og Iran inngikk ekteskap med en ikke-bosatt person.

- mellom 47 og 30 prosent av de med bakgrunn fra Sri Lanka, Vietnam, Bosnia-Hercegovina, Serbia og Montenegro, Somalia, Etiopia og Iran som giftet seg med en person med innvandrerbakgrunn allerede bosatt i Norge da de giftet seg.

Gjennomgående er det flere menn enn kvinner som inngikk transnasjonale ekteskap, noe som har en sammenheng med kjønns sammensetningen i gruppene.

Vi anbefaler ikke at risikopopulasjonen avgrenses etter størst grad av transnasjonale ekteskapsinngåelser. Personer som i stor grad har inngått ekteskap med person med samme landbakgrunn som dem selv bosatt i Norge bør også inkluderes. Innvandrergruppene må likevel være av en viss størrelse hvis man vil gjennomføre en undersøkelse som sier noe om variasjon etter landbakgrunn. Per 1.1.2006 var de største gruppene med ikke-vestlig bakgrunn i innvandrerbefolkningen personer med bakgrunn fra Pakistan (27 675), Irak (20 076), Somalia (18 333), Vietnam (18 015), Iran (14 362), Tyrkia (14 084), Sri Lanka (12 560), India (7 154) og Marokko (7 031). I tillegg bør en vurdere å inkludere Serbia og Montenegro (12 905), Bosnia-Hercegovina (14 822), som også i stor grad finner partner med samme bakgrunn som dem selv i Norge.

Dette er landgrupper som varierer mye i forhold til botid og alderssammensetning, og om det er etterkommere eller ikke, og en må vurdere bredde vs. dybde vs. kostnad.

Både etterkommere og førstegenerasjonsinnvandrere som innvandret i ung alder vil være relevant som målgruppe, men målsetningen vil primært være å finne omfanget av tvangsekteskap blant personer som har vokst opp i Norge. En må derfor også vurdere å sette betingelser på alder ved innvandring for førstegenerasjonsinnvandrere. For eksempel kan man avgrense undersøkelsen til å omfatte førstegenerasjonsinnvandrere som har innvandret før fylte 16 år og etterkommere som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre fra de utvalgte landgruppene.

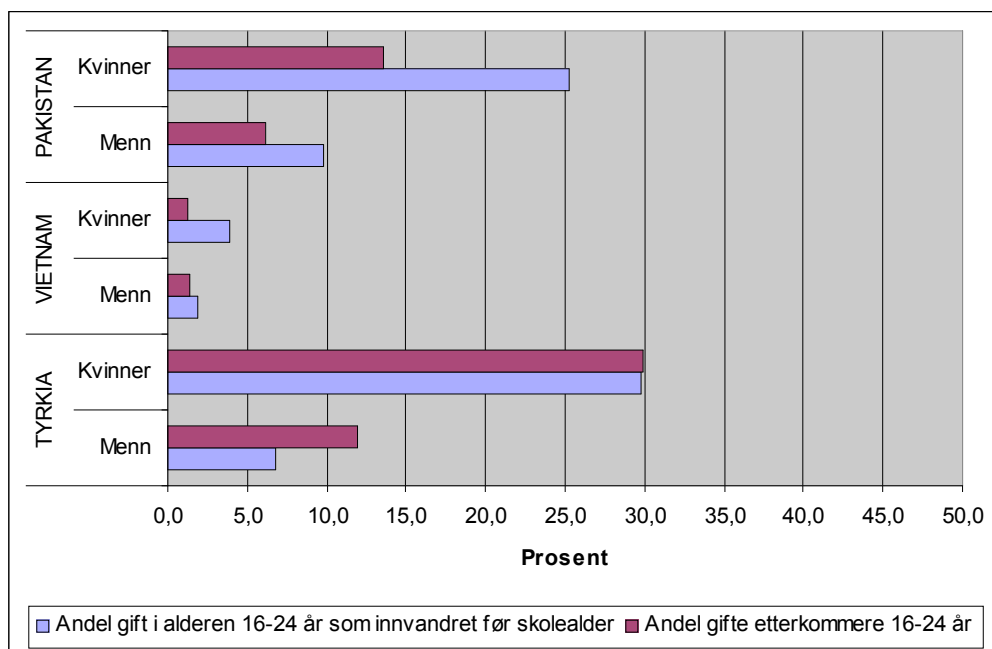
Videre bør man basere seg på at personene behersker norsk såpass godt at skjema ikke oversettes fra norsk eller at det kreves tospråklige intervjuere. Det vil være svært fordyrende både med oversettelse av skjema og rekruttering/opplæring av tospråklige intervjuere. Ved å sette alder ved innvandring til maks. 15 år, vil slike språkproblemer trolig ikke være så relevante. Intervjuene til tilleggsundersøkelsen blant unge i SSB gjennomføres både av det

faste intervjukorpset og av tospråklige intervjuere som er rekruttert spesielt til undersøkelsen, men skjemaet er bare på norsk. Det er ikke meldt at dette er et problem. Tvert imot regnes det som en stor fordel at intervjueren ikke har bakgrunn fra samme minoritetsgruppe som informanten når det er sensitive spørsmål som stilles.

Videre er det lite hensiktsmessig å rette spørsmål om ekteskap og forlovelse til personer som ikke er gift. Erfaringer med tilleggsutvalget i levekårsundersøkelsen er at det er få i aldersgruppa 16-24 år som er gift, tilsvarende så vi fra den danske undersøkelsen (Schmidt og Jacobsen 2004) at det bare var en fjerdedel av de som besvarte undersøkelsen som var gift eller forlovet. Om man velger en spisset undersøkelse bare rettet mot spørsmål om tvang i ekteskap (eventuelt forlovelse), bør man med andre ord må ta utgangspunkt i en noe høyere aldersgruppe enn man har valgt i disse studiene. Fra før vet vi at etterkommere ser ut til å utsette giftemålet i forhold til førstegenerasjonsinnvandrere med samme landbakgrunn. Dette tyder på at ekteskapsmønsteret er i ferd med å endres (Daugstad 2006a og b), og at en bør rette spørsmålene mot en relativt voksen gruppe. Vi skal utdype dette noe.

I figur 1 ser vi andel gifte i alderen 16-24 år per 1.1.2005, blant etterkommere og førstegenerasjonsinnvandrere som innvandret før fylte 6 år med bakgrunn fra Pakistan, Tyrkia og Vietnam. Dette tilsvarer utvalget til tilleggsundersøkelsen. Vi ser at det er noen forskjeller både i forhold til om personen innvandret selv og kjønn. Blant kvinner med bakgrunn fra Vietnam er det like stor andel som er gift både blant de som er født i Norge og blant de som innvandret som barn. Blant kvinner med bakgrunn fra Pakistan er det betydelig færre etterkommere som er gift enn blant de som innvandret som barn. Det er klart færre menn enn kvinner som er gift i begge disse landgruppene, og lavest andel etterkommere. Blant de med bakgrunn fra Vietnam er det svært få som er gift både blant menn og kvinner, uavhengig av kjønn.

Figur 1 Andel gifte førstegenerasjonsinnvandrere som innvandret før fylte 6 år og etterkommere i alderen 16-24 år, fra Pakistan, Tyrkia og Vietnam. 1.1.2005.

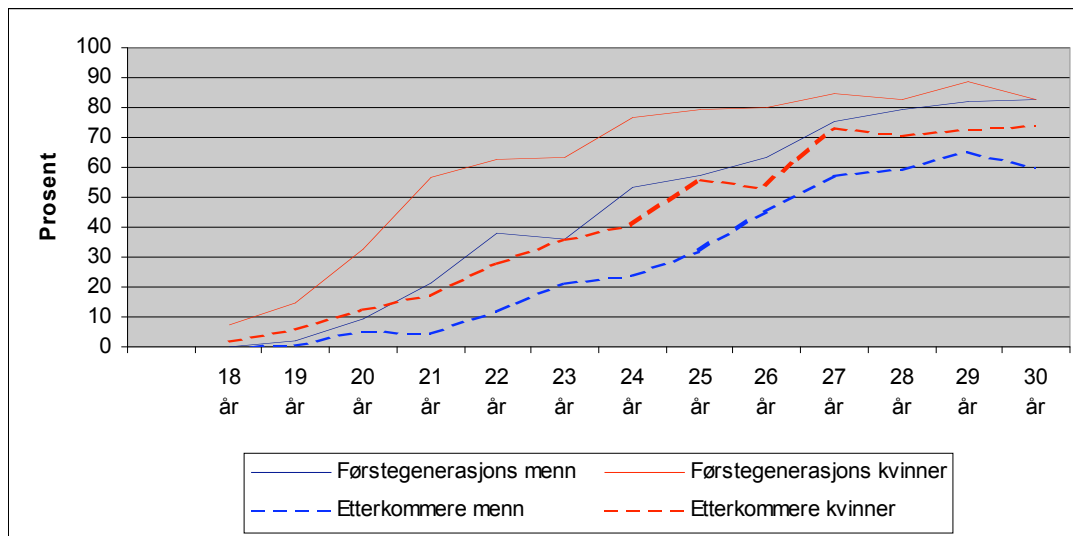

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

Flest etterkommere som nærmer seg en alder der ekteskap er aktuelt, har bakgrunn fra Pakistan, Tyrkia og Vietnam, men i de andre innvandrergруппene er det svært få. Per 1.1.2005 var 86 prosent av etterkommerne under 20 år, og det store flertallet er dermed ikke i en alder der ekteskapsinngåelse er vanlig.

Ekteskapsmønstre må sees også i sammenheng med *alderen* ved inngåelse av ekteskapet. Statistikken viser at de som er født i Norge gifter seg senere enn førstegenerasjonsinnvandrere i samme alder (figur 2). Det er for eksempel mange etterkommere med bakgrunn fra Pakistan, men få har giftet seg til nå. Etterkommerne fra Pakistan, både menn og kvinner, ser ut til å gifte seg noe senere enn førstegenerasjon. Blant førstegenerasjons innvandrere med bakgrunn fra Pakistan, er halvparten av alle kvinnene gifte når de er 21 år, for menn er denne alderen 24 år. For etterkommerne må vi opp i en alder på 25 år for kvinnene og 27 år for mennene for å finne at halvparten har giftet seg (se Daugstad 2006 a og b).

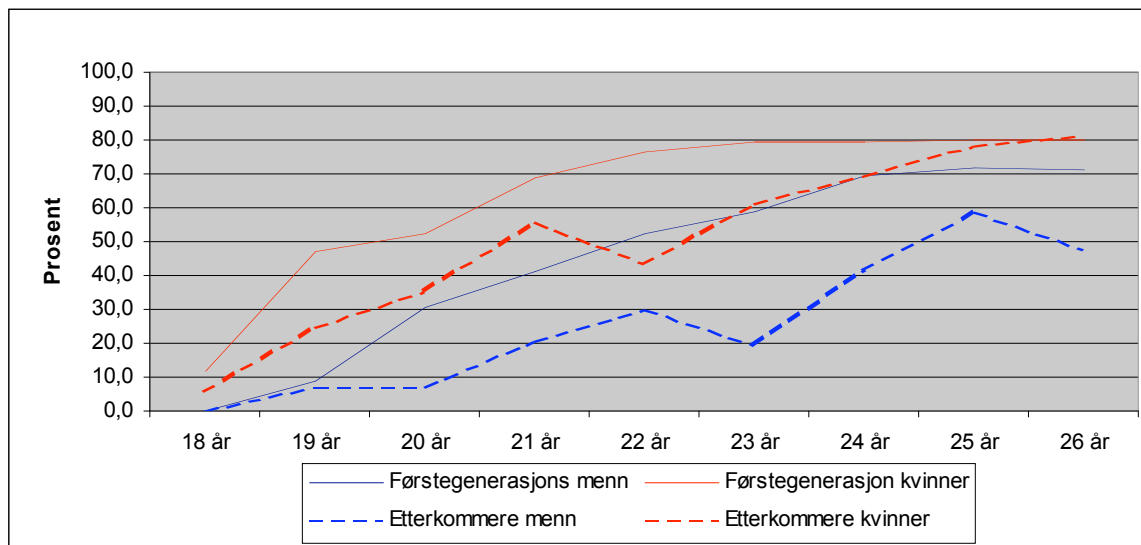
Figur 2 Andel gifte i alderen 18-30 år, blant innvandrerbefolkningen med bakgrunn fra Pakistan etter kjønn og innvandrerkategori. 1.1.2005. Prosent

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

Sammenlignet med etterkommerne med pakistansk bakgrunn, er det færre etterkommerne med tyrkisk bakgrunn som er i en alder der ekteskap er aktuelt, og en større andel av etterkommerne som er gift i ung alder (figur 3). Blant førstegenerasjonsinnvandrere er halvparten av alle kvinnene gifte ved 20- års alderen, for menn er denne alderen 22 år. For etterkommerne er halvparten av kvinnene gift ved 21-års alderen og for mennene ved 25- års alderen.

Figur 3 Andel gifte i alderen 18-26 år, blant innvandrerbefolkningen med bakgrunn fra Tyrkia etter kjønn og generasjon. 1.1.2005.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

Det er svært få etterkommere fra Vietnam som har giftet seg. Ved inngangen til 2005 var det bare 3 prosent av etterkommerne med vietnamesisk bakgrunn mellom 20 og 24 år som hadde giftet seg, mens henholdsvis 9 og 39 prosent av menn og kvinner som var førstegenerasjonsinnvandrere i samme alder var gift.

3.3 Ulike innsamlingsteknikker

Survey-metoden er den mest benyttede innsamlingsform av kvantitative data i samfunnsvitenskapen. Fordelen er at en kan rette standardiserte skjema mot et (stort) utvalg av personer om hvilket som helst tema (Ringdal 2000). Ulike design av survey-metoden omfatter:

- **Besøksintervju:** Besøksintervju er ofte den mest foretrukne survey-metode, da det gir stor fleksibilitet med mange typer spørsmål. Dette er den mest kostnadskreven survey-metoden, da det kreves intervjuere som møter informantene i felten. Denne teknikken benyttes i SSBs levekårsundersøkelse blant ikke-vestlige innvandrere, der spørreskjemaet er utarbeidet på 12 ulike språk. Tilleggsundersøkelsen (se punkt 2.2) blir også utført ved hjelp av besøksintervju, men her er skjema bare utformet på norsk. Nærheten mellom intervjuer og informant har både positive og negative implikasjoner. På den ene side kan besøksintervju følges tettere opp, være mer fleksibelt og ha lengre varighet. På den andre

side risikerer man at en del informanter kan oppleve det personlige møtet som belastende, og at det kan være vanskelig å få ærlige svar på intime/sensitive spørsmål. Det er viktig å bruke ”nøytrale” intervjuere, og da kanskje personer som ikke tilhører samme etniske gruppe. Samtidig er det en fordel å ha intervjuere som behersker et annet språk. Erfaringene fra denne levekårsundersøkelsen er dessverre ikke bare positive når det gjelder svarprosent. Det er vanskeligere å få kontakt med de uttrukne respondentene enn det pleier å være. Det er ikke vesentlig større problemer med at respondentene nekter å delta, men for noen unge grupper kan dette også være et problem.

- **Telefonintervju:** Telefonintervju er den viktigste intervjuformen i markedsforskningsbyråene og benyttes også i SSB ved flere undersøkelser. Hovedgrunnen er at det er langt mindre ressurskrevende enn å gjennomføre besøksintervju. Et skjema fylles ut over telefon ved hjelp av en intervjuer. Slike intervju kan gjøre at sensitive spørsmål er lettere å besvare, men det er også lettere å avvise. En vil ha liten kontroll på intervjusituasjonen, for eksempel hvem som er til stede når intervjuet foregår. Formatet gir også liten fleksibilitet i forhold til spørsmålstypen.
- **Postale spørreskjema til selvutfylling:** Dette er den minst ressurskrevende survey-metoden. En klar fordel er også at intervjuene er kontaktfrie, og informanten kan oppleve at anonymiteten er bedre ivarettatt enn ved besøksintervju og telefonintervju. Hovedproblemet ved spørreskjema til selvutfylling er å få personer til å besvare, siden oppfølgingen ikke er direkte. Her er en avhengig av at temaet er noe som informantene oppfatter som interessant og relevant. En vil heller ikke ha kontroll med hvem som fyller ut skjema og hvem som er til stede i intervjusituasjonen. Metoden krever at spørreskjemaet er enkelt å forstå og ikke har mange filtre (se 3.4).
- **Spørreskjema til selvutfylling gjennom organisert virksomhet:** Skoleklasser, arbeidsplasser etc kan benyttes til å ha en tettere oppfølging ved selvutfyllingsskjema.

Valg av metode handler om å veie ulike hensyn mot hverandre. I levekårsundersøkelsen blant ikke-vestlige innvandrere i SSB er det benyttet besøksintervju, fordi denne metoden gir best oppfølging av informantene og kontroll med intervjusituasjonen. Besøksintervju ble også benyttet i den danske spørreundersøkelsen, og der ble det oppnådd relativt god svarprosent på 64 prosent (Schmidt og Jacobsen 2004:54). Et dilemma er selvfølgelig at mens besøksintervju

gir best oppfølging av informantene, kan dette samtidig representere en høyere terskel for å delta på grunn av spørsmålenes art og sensitivitet (se pkt 3.5). Spørreskjema til selvutfylling gjennom organisert virksomhet er trolig ikke en relevant setting for en spisset undersøkelse om opplevelse av tvang i ekteskapsinngåelsen, da det ikke finnes noen relevante virksomheter som har utgangspunkt i et representativt utvalg fra risikopopulasjonen. Derimot kan en bredere undersøkelse som rettes mer mot kontroll og frihet, derunder tvang, kunne gjennomføres i for eksempel skoleklasser eller andre organiserte virksomheter.

3.4 Utforming av spørreskjema

Avhengig av hvilken survey-metode som velges, må en tilpasse spørreskjema til dette (Haraldsen 1999). Spørreskjema som veiledes av et besøksintervju eller telefonintervju, inneholder gjerne flere instruksjoner til intervjuer i løpet av skjemaet. Dette kalles *filtre* (for eksempel at enkelte spørsmål bare stilles til noen personer). Intervjuer blir også bedt om å fylle ut bakgrunnsinformasjon for intervjuet, slik at en kan danne seg et bilde av hvordan intervjuet ble gjennomført. Spørsmål som kan besvares med ja eller nei, eller med lukkede svarkategorier er enklest, siden informant slipper å formulere svar selv. Det er også langt enklere å tolke data der svar er standardiserte. Man anbefaler gjerne at sensitive spørsmål stilles til slutt i hver spørsmålsbolk. Holdningsspørsmål gis ofte som utsagn som informanten skal si deg enig eller uenig i (Haraldsen 1999:246 og Ringdal 2000:268).

Det bør også vurderes å teste spørsmålene ut på en eller flere informanter, for å få erfaringer med hvordan spørsmålene virker før skjema blir fastlagt. I SSB benyttes såkalt *kognitiv kartlegging* for å teste ut hvordan spørsmålene i et spørreskjema fungerer, og om de fungerer etter intensjonen (Statistisk sentralbyrå 2006, Nøtnæs 2001). Kognitive intervjuer med enkeltpersoner gir innsikt i svarprosessen, dvs. den prosessen som foregår i hodet på personen fra de leser et spørsmål til de har svart på spørsmålet. Kan spørsmål fortolkes på mange måter? Forstår testpersonen begrepene? Har testpersonen problemer med å plassere seg i forhold til de gitte svaralternativene? En grundig gjennomgang av skjema med en eller flere personer kan gjøre undersøkelsen langt bedre, og reliabiliteten høyere.

Vi kommer ikke her med et konkret innspill til hvordan spørsmål skal formuleres og spørreskjema utformes, siden dette vil være avhengig av om man velger en bred eller en smal innfallsvinkel. Om man bestemmer seg for å kartlegge frivillighet og tvang i arrangerte

ekteskap, bør man utvikle et spørsmålsbatteri som tar høyde for kompleksiteten og variasjonen i beslutningsprosessen, samt skillet mellom grad av involvering og innflytelse på den ene siden og grad av samtykke, frivillighet, press og tvang på den andre (jfr 1).

3.5 Sensitive spørsmål

Temaene tvangsekteskap, arrangert ekteskap og familieinnvandring er relativt hyppig på dagsorden i media og trekkes ofte frem som et problem for innvandrerbefolkningen og deres integrasjon. Dertil kommer at spørsmål om personers erfaringer i private relasjoner (ektefelle, foreldre, familie etc) må regnes som sensitive i mer generell forstand. Erfaringen fra fokusgruppene til tilleggsundersøkelsen i levekårsundersøkelsen blant ikke-vestlige innvandrere i SSB var at selv de relativt begrensede spørsmålene som ble stilt der, ble oppfattet som sensitive og private. Særlig i de tilfellene der en person har vært utsatt for overgrep kan dette oppleves for privat til å kunne besvares i et skjema. I de tilfellene der en person som har opplevd tvang/press ønsker å formidle dette, kan dette også bli en følelsesladet situasjon som verken informant eller intervjuer er i stand til å håndtere på en god måte. Her reises det med andre ord etiske problemstillinger som må utredes videre.

En undersøkelse om tvangsekteskap vil altså på flere måter berøre kontroversielle og følsomme tema som man kan forvente at ikke alle informanter vil være åpne på. På den andre side vil temaets aktualitet i mediene gjør noen informanter motivert for å formidle sin versjon av virkeligheten. Faren for stort og selektivt frafall er med andre ord til stede.¹¹² En generell erfaring er at svarfordelingen trekkes i retning av den atferd som er sosialt ønskelig.

3.6 Bruk av registerdata og data fra andre undersøkelser

I tillegg til spørreundersøkelsen kan en vurdere å bruke registerdata for å fange inn opplysninger om utdanning, sysselsetting, inntekt og annet. Dette kan begrense spørsmålsmengden noe, men koblinger av opplysninger fra skjema til registre krever tillatelse fra informant. En kan eventuelt begrense utvalget til å bare gjelde de samme tre landgruppene som inngår i SSBs tilleggsundersøkelse for å trekke veksler på den kunnskapen som allerede er ervervet der. Fordelen vil være at man da i tillegg vil ha en rekke andre variabler å se på, og spørsmålene kan begrenses.

¹¹² Erfaringsmessig i SSB er det blitt lavere svarprosent på alle utvalgsundersøkelser, og særlig er det stor frafall blant personer med innvandrerbakgrunn (se bl.a. Blom m.fl. 1997 og Fosen m.fl. 2000)..

4. Oppsummering

En representativ spørreundersøkelse om frivillighet og tvang ved inngåelse av arrangerte ekteskap er mulig å gjennomføre, men byr på betydelige metodiske utfordringer. Om man skulle ønske å gjøre en slik undersøkelse, vil vi presisere følgende:

Uavhengig av om det velges et bredt eller spisset fokus på undersøkelsen er det personens/informantenes egenopplevelser man bør være interessert i å kartlegge. Når det gjelder spørsmålsformuleringene for øvrig, bør man bygge på erfaringene med tilleggsundersøkelsen blant unge med innvandrerbakgrunn om gjennomføres av SSB, inkludert de innspill man fikk i fokusgruppene (se 2.2). For eksempel ble det etterlyst spørsmål som synliggjør at den unge kan være aktiv både som initiativtaker til et arrangert ekteskap og på ulike stadier i beslutningsprosessen.

Man bør rette undersøkelsen mot et utvalg av allerede gifte personer, noe som tilsier en alder på for eksempel 18 – 30 år. En mulighet er å trekke personer som er registrert som gift i Folkeregisteret og som har bakgrunn fra visse minoritetsgrupper. Man bør velge grupper med bakgrunn fra land der arrangert ekteskap er vanlig og som i Norge er av en viss størrelse. Utvalget bør være så stort at tilfeldig frafall ikke forhindrer analyse av dataene.

Spørsmålenes sensitivitet representerer et dilemma i valg av intervjuform: Mens besøksintervju vil tale for en god og tett oppfølging av informantene, kan det på den andre side være lettere å få svar på sensitive spørsmål når avstanden til den som intervjuer er større, enten ved selvutfyllingsskjema eller telefonintervju. Likevel vil hensynet til å ha best mulig kontroll over hvem som besvarer spørreskjemaet tilsa at man bør bruke besøks- eller telefonintervju. Intervjuer bør ikke ha samme etniske bakgrunn som informanten.

At undersøkelsen gjelder sensitive og kontroversielle tema tilsier en betydelig risiko for selektivt frafall. Særlig er det grunn til å tro at de som har vært utsatt for tvang vil være underrepresentert, både på grunn av at de selv vil være skeptiske til å besvare så sensitive spørsmål og fordi andre vil forhindre dem fra å delta i undersøkelsen. Dette er kanskje den viktigste grunnen til å være skeptisk til realismen i å gjennomføre en undersøkelse.

Vi ønsker ikke å konkludere når det gjelder en undersøkelse som skissert over. I første omgang bør en analysere data fra tilleggsundersøkelsen blant unge med innvandrerbakgrunn om gjennomføres av SSB, der noen av spørsmålene er rettet mot familiedannelse, for å se hva man får ut av dette, både i forhold til svarprosent og i forhold til besvarelsene.

Referanser

Bredal, Anja (2006): *"Vi er jo en familie". Arrangerte ekteskap, autonomi og fellesskap blant unge norsk-asiater*. Oslo: Unipax

Bredal, Anja (1998): *Arrangerte ekteskap og tvangsekteskap blant ungdom med innvandrerbakgrunn*. Kompetansesenter for likestilling, Oslo

Bredal, Anja og Lill Skjerven (2007): *Tvangsekteskapsaker i hjelpeapparatet. Omfang og utfordringer*, Senter for kvinne- og kjønnsforskning, UiO

Blom, Svein, Elisabeth Gulløy og Agnes Ritland (1997): *Levekår blant innvandrere 1996. Dokumentasjonsrapport med tabeller*. Notat 1997/6. Statistisk sentralbyrå

Daugstad, Gunnlaug (2006a) *Grenseløs kjærlighet? Familieinnvandring og ekteskapsmønstre i det flerkulturelle Norge*. Rapporter 2006/39, Statistisk sentralbyrå

Daugstad, Gunnlaug (2006b) *Hvem gifter innvandrere i Norge seg med?*, *Samfunnsspeilet* 4/2006, Statistisk sentralbyrå

Daugstad, Gunnlaug og Benedicte Lie (2004): *Kvalitativ forstudie til levekårsundersøkelsen blant ikke-vestlig innvandrere*. Notat 2004/88, Statistisk sentralbyrå

Fosen, Johan, Ann Kristian Johansen og Gretha Røyne (2000): *Frafall blant innvandrere. En undersøkelse av frafall i Utdanningsundersøkelsen 1999 og i valgundersøkelsen 1999 blant innvandrere*, Notat 2000/78, Statistisk sentralbyrå

Haraldsen, Gustav (1999): *Spørreskjemametodikk etter kokebokmetoden*, ad Notam, Gyldendal

Lie, Benedicte (2004): *Ekteskapsmønstre i det flerkulturelle Norge*. Rapporter 2004/1, Statistisk sentralbyrå

Nøtnes, Tore (2001): *Innføring i kognitiv kartlegging*, Notat 2001/4, Statistisk sentralbyrå

Ringdal, Kristen (2000): *Enhet og mangfold. Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Fagsbokforlaget

Schmidt, Garbi og Vibeke Jacobsen (2004): *Pardannelse blant etniske minoriteter i Danmark*, Rapport 04:09, Socialforskningsinstituttet, København

Statistisk sentralbyrå (2006): *Praktisk brukertesting*, Statistisk sentralbyrås håndbøker 87, Statistisk sentralbyrå

6. Notat om forskning på autoritær oppdragelse og kontroll av jenters seksualitet

Her gis en kort presentasjon av en norsk og en svensk undersøkelse, samt en anbefaling for videre forskning.

”Ung i Oslo”

”Ung i Oslo” gjennomføres av NOVA i samarbeid med Oslo kommune og Barne- og familiedepartementet (nå BLD). Dataene fra den siste undersøkelsen er nylig klare. Ungdom på 9. og 10. trinn samt 1. klasse videregående skole har besvart et bredt sett av spørsmål knyttet til oppvekst, familie, venner, fritid, helse, skole etc. Foreldres fødeland er blant bakgrunnsvariablene. Skjemaet blir utfylt på skolen av alle elever uavhengig av etnisk bakgrunn, men det inneholder et betydelig antall spørsmål som er spesifikt relevant for minoritets elever - både i forhold til familie/kultur og majoriteten/rasisme etc. Flere av spørsmålene i en egen seksjon beregnet på unge med minoritetsbakgrunn og ellers i skjemaet, er relevante for en kartlegging av kontrollerende oppdragelse og æresrelatert vold. Det gjelder blant annet: Samsvar eller konflikt mellom foreldres og egen oppfatning av hvor viktig det er å leve etter opprinnelseslandets kultur og tradisjoner, hvorvidt man har etnisk norske venner, foreldrenes regler og forholdet til foreldrene, deltakelse i ulike fritidsaktiviteter, erfaring med vold og trusler, samt hvem som utøvde volden (inkl. foreldre, søsken og andre i familien), samt psykiske problemer. Det spørres også hvorvidt man har ringt hjelpetelefoner for barn og unge, men Informasjonstelefon om tvangsekteskap er ikke med blant alternativene.

Spørsmålene er selvsagt ikke så mange og så skreddersydde som man kunne ønske, men til gjengjeld gir bredden i datamaterialet en unik mulighet til å utforske sammenhenger og se på utvikling over tid på visse variabler. Det at spørsmålene inngår i et større spørsmålsbatteri er en fordel, både fordi det gjør undersøkelsen mindre kontroversiell og støtende, og fordi det tillater korrelasjonsanalyser i forhold til mange ulike bakgrunns- og forklaringsvariabler.

Svensk undersøkelse: ”Frihet och ansvar”

I Sverige har regjeringen nylig gitt Socialstyrelsen følgende oppdrag: “en nasjonal kartlegging av forekomsten av hedersrelaterat hot och våld mot ungdomar från nära

anhöriga.¹¹³ Kartläggningen ska vara uppdelad på kön och särredovisa omfattningen av hedersrelaterat hot och våld mot ungdomar på grund av deras sexuella läggning.”¹¹⁴

Socialstyrelsen har valgt å gjennomføre en spørreundersøkelse blant cirka 10 000 ungdommer i videregående skole (”gymnasieungdomar i årskurs 2”, stort sett 17 år), i samarbeid med Statistiska centralbyrån.¹¹⁵

Arbeidet med undersøkelsen har vært preget av at dette er vanskelige temaer å kartlegge. Det har vært en sentral utfordring å utforme spørreskjemaet generelt nok til at det angår alle typer ungdommer, men samtidig spesifikt nok til å kunne anvendes for å kartlegge omfanget av æresrelaterte trusler og vold på nasjonalt nivå. For å få minst mulig bortfall, har man kun anvendt faste svaralternativ. En annen begrensning har vært at undersøkelsen skulle kunne besvares på 15-20 minutter, som er den tiden man regner å kunne holde på de unges oppmerksomhet. I september 2006 ble spørreskjemaet testet på ungdommer i to ulike sammenhenger med blandede reaksjoner. På denne bakgrunn ba man om en vurdering fra Det forskningsetiske råd (ved Institutet för utvärdering av metoder i socialt arbete, IMS). Rådet ga prosjektet sin støtte i begynnelsen av november, og skjemaet ble sendt ut til 160 videregående skoler medio november med (første) frist 8. desember. Svarene går til Statistiska centralbyrån i Örebro, som forventes å levere dataene til Socialstyrelsen tidlig i 2007. Rapport skal foreligge i løpet av våren 2007.

Undersøkelsen har fått tittelen ”Frihet och ansvar. En undersökning om ungdomars frihet att själva bestämma över sina liv”. Den presenteres på følgende måte for respondentene:

”När man är yngre är det föräldrarna som bestämmer allt. När man blir äldre brukar man gradvis få ta ett allt större ansvar för sitt liv och sina val. Ibland tycker man att föräldrarna lägger sig i och vill styra för mycket, ibland att man får för lite stöd och vägledning i svåra beslut.

Syfte: Enkäten handlar om vilken grad av frihet och ansvar du har i din familj, din möjlighet att göra egna val i stort och smått och hur du ser på det. En del frågor berör känsliga områden. Vi hoppas ändå att du vill svara uppriktigt på frågorna.”

¹¹³ Det følgende er basert på opplysninger fra Marita Minell, Socialstyrelsen

¹¹⁴ Kilde: Regeringskansliet: Faktablad, Justitiedepartementet, Ju 06.25, November 2006

<http://www.regeringen.se/content/1/c6/07/28/87/adfbf5a1.pdf>

¹¹⁵ Spørreskjemaet er utarbeidet av en arbeidsgruppe bestående av flere länsstyrelser eksperter på æresrelatert vold: Lasse Johansson i Västra Götaland, Maria Pilar Reyes i Stockholm, Reia Lepic i Malmö och Frida Nilsson i Uppsala (erstattet av David Sandberg). Socialstyrelsen er representert ved Marita Minell og Merike Lidholm. Ansvarlig i Statistiska centralbyrån er Kerstin Båsjö.

Skjemaet inneholder en rekke spørsmål som søker å kartlegge normer og praksis i familien når det gjelder den unges medbestemmelse og innflytelse på eget liv, kontroll- og konfliktnivå i familien, hvilke sanksjoner de blir utsatt for etc. Regler omkring seksualitet, kjæresten og valg av partner er sentrale tema i flere spørsmål, og den unge blir bedt om å oppgi hva de tror er årsakene til foreldrenes holdninger og regler. Der er også et detaljert og konkret spørsmål om ulike former for kontroll, der den unge kan krysse av (med gradering) på 15 forskjellige handlinger fra foreldrenes side. Spørsmålene går dels på faktiske erfaringer, dels på hypotetiske situasjoner. Man spør ikke om hvorvidt den unge faktisk har kjæreste, er forlovet/gift eller har hatt sex, kun hvordan foreldrene ville reagert i hypotetiske situasjoner. Bakgrunnsopplysninger som registreres er begrenset til: kjønn, over eller under 18 år, eget og foreldres fødeland (region), alder ved bosetting i Sverige og foreldres utdanningsnivå. Religion og foreldres yrke er ikke med, noe som virker som en svakhet ved undersøkelsen. Skjemaet avsluttes med råd om hvilke instanser man kan kontakte hvis man etter utfyllingen av skjemaet føler behov for råd og hjelp i forhold til egne problemer.

Anbefaling

Det er mye som taler for å kartlegge omfang og mekanismer knyttet til autoritær oppdragelse, kontroll, æresrelatert vold og undertrykking blant norsk ungdom. En slik studie kan komme i tillegg til eller være alternativ til en undersøkelse om tvang og frivillighet ved ekteskapsinngåelse. Muligheten for å knytte undersøkelsen til en skolekontekst er en metodisk fordel.

Mer konkret anbefales det å be NOVA gjøre en analyse av utvalgte data fra "Ung i Oslo" med sikte på å avdekke omfang og mekanismer knyttet til autoritær oppdragelse, kontroll, æresrelatert vold og undertrykking. Det bør også vurderes å gjennomføre en undersøkelse i Norge tilsvarende "Frihet och ansvar", gitt at erfaringene fra Sverige er gode nok til at det er tilrådelig. Spørreskjemaet bør i så fall være mest mulig identisk med det svenske for å muliggjøre komparasjon mellom landene. Man bør også vurdere hvor mange av temaene som eventuelt allerede er dekket av "Ung i Oslo".